

379 09593

๗๖๗๗ ๗

๕ ๒

การเก็บเงินศึกษาผลและผลต่อสังคมไทย ระหว่าง พ.ศ. 2464-2473

28 ต.ค. 2538

ปริญญานิพนธ์

ของ

กิตติยา กิ่งพุทธพงษ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

กุมภาพันธ์ 2538

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

194301

การเก็บเงินศึกษาหนี้และผลต่อสังคมไทย ระหว่างพ.ศ. 2464 - 2473

บทคัดย่อ

ของ

กิตติยา กิ่งพุกพงษ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

กุมภาพันธ์ 2538

การจัดการศึกษาของไทยในอดีตเป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียน ครั้นมาถึงรัชสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือการศึกษารูปแบบตะวันตกขึ้น ทั้งนี้เพราะมีอิทธิพลจากปัจจัยทั้งภายนอกประเทศและภายในประเทศเป็นตัวผลักดัน อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนก็ประสบความล้มเหลว เพราะประสบปัญหาขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษา ปัญหาดังกล่าวมีสืบเนื่องเรื่อยมาจนมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการจึงเสนอวิธีแก้ไขปัญหาคาดแคลนเงินบำรุงการศึกษาด้วยการเสนอให้เก็บเงินศึกษาพลีจากชายฉกรรจ์ อายุ 18-60 ปี คนละไม่ต่ำกว่า 1 บาท และไม่เกิน 3 บาทต่อปี การเสนอวิธีแก้ไขปัญหานี้ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้รับการคัดค้านจากกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และเจ้าพระยาสมรราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล อย่างไรก็ตาม การเก็บเงินศึกษาพลีก็เริ่มดำเนินการได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2464 เป็นต้นไป โดยตราไว้ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464

ในปีเดียวกัน รัฐบาลได้เริ่มดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 โดยให้อุปราชหรือสมุหนายกเป็นผู้อำนวยการเก็บ ส่วนนายอำเภอและเจ้าหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการจัดเก็บเงินศึกษาพลี การดำเนินการจัดเก็บเงินศึกษาพลีประสบปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาความยากจนและการเป็นหนี้สินของราษฎร ปัญหาราษฎรไม่ยอมนำเงินศึกษาพลีมาชำระ ปัญหาเจ้าหน้าที่ชักหักเงิน เป็นต้น

การเก็บเงินศึกษาพลีมีผลต่อสังคมไทยหลายประการ กล่าวคือ การเก็บเงินศึกษาพลีช่วยทำให้การจัดการศึกษาแห่งชาติเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะเกิดการขยายตัวของการศึกษาประถมศึกษา นอกจากนี้ยังทำให้มีเงินจัดการศึกษาเพิ่มมากขึ้น อันส่งผลทำให้การศึกษาขยายตัวมาก และเกิดความกลมกลืนทางวัฒนธรรม แต่ในขณะเดียวกันการเก็บเงินศึกษาพลีทำให้ราษฎรยากจนยิ่งขึ้น และยังเป็นภาระที่ไม่ยุติธรรมอีกด้วย กล่าวคือ ราษฎรในแต่ละท้องถิ่นจะเสียเงินศึกษาพลีไม่เท่ากัน

ในที่สุดการเก็บเงินศึกษาดีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ. 2464 ก็ถูกยกเลิก
ในพ.ศ. 2473 รัฐบาลได้จ่ายเงินทดแทนให้ปีละ 3,000,000 บาท ถึงแม้ว่าการเก็บเงิน
ศึกษาดีจะถูกยกเลิกในพ.ศ. 2473 แต่ในเวลาต่อมาก็ยังมีการเก็บเงินในลักษณะนี้ก็คือ
เงินช่วยการศึกษา และเงินบำรุงการศึกษาและสาธารณสุข จึงถือได้ว่าการเก็บเงิน
ศึกษาดีเป็นต้นเค้าของการเก็บเงินสองชนิดนี้

SUKSAPHLI AND ITS EFFECTS ON THAI SOCIETY, 1921 - 1930

AN ABSTARCT

BY

KITTIYA KINGPHUTPHONG

Presented in partial fulfillment of the requirement for the
Master of Education degree in History
at Srinakharinwirot University

February 1995

In the past, Thai education was informal. Since the reign of King Chulalongkorn, formal education or Western - typed education was formed according to the influences from internal and external factors. However, the expansion of formal education in the form of schooling system was still limited since it had no educational budget to support. Problem had been continued until the reign of King Mongkut. Chao P'ya Thammasakmontri, the Minister of Education at that time, then, had suggested to collect Suksaphli money from all men of the age between 18-60 years at 1-3 baht annually in order to solve the problem. This suggestion had been opposed by K'um P' Jantaburinalernat, the Minister of Finance and Chao P'ya Yomarat, the Minister of Internal Affairs. However, since 1921, the collecting of Suksaphli had started as a part of the Education Act of 1921.

In the same year, the government had begun to collect Suksaphli by appointing the viceroys or Samuhthesapiban to make the collecting regulation and assigning Nai Amphers and the local officers to do conducting. The collecting of Suksaphli had faced several problems such as citizens' poverty and debt, paying avoidance and officers' cheating

Suksaphli had effected Thai Society in several ways. It brought about the national education as well as the expanding of local public education in particular. Besides, it helped to increase more educational fund which enable to educational expansion as well as cultural assimilation. In the other hand, Suksaphli had caused the people to be poorer and its system, also, was unfair since the people in different areas paid the different rates.

Lastly, the collecting of Suksaphli according to the Education Act of 1921 was repealed in 1930. The government, therefore, had paid the annual compensation for 3 millions. However, there were similar fees to be collected lately, such as fees for primary education aid, educational aid and public health aid. As a reason, it can be said that Suksaphli was the origin of these fees.

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอก
ประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.....ประธาน

(รศ. วุฒิชัย มูลศิลป์)

.....กรรมการ

(ดร. วรเคื่อน นาราสัจจ)

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน

(รศ. วุฒิชัย มูลศิลป์)

.....กรรมการ

(ดร. วรเคื่อน นาราสัจจ)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รศ. ธรรมรงค์ น่วงนิศ)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ดร. ศิริวิภา พูลสุวรรณ)

วันที่ 6 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจากบุคคลหลายท่าน ผู้วิจัยขอกราบ
ขอบพระคุณ รศ. วุฒิชัย มุลศิลป์ และ ดร. วงเดือน นาราสัจจ์ ที่กรุณาได้รับเป็นกรรมการ
ได้กรุณาช่วยเหลือ แนะนำ วิจารณ์ชี้แนะข้อบกพร่องด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างดี จึง
ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ รศ. ณรงค์ พ่วงนิศ แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ที่กรุณาได้รับเป็นกรรมการสอบเพิ่มเติม

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านแห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ที่ได้ให้คำแนะนำ ให้ความรู้และแนวความคิดต่าง ๆ ที่ผู้วิจัย
ได้นำมาใช้จนทำให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้

ขอขอบพระคุณอาจารย์สมศักดิ์ มหาทรัพย์สกุล โรงเรียนพลเจริณวิฑฒาคม บางพลี
สมุทรปราการ ที่กรุณาแนะนำหัวข้อ และให้คำแนะนำต่าง ๆ

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดสำนักงาน
สถิติแห่งชาติ ห้องสมุดกระทรวงศึกษาธิการ ที่กรุณาให้ข้อมูลเพื่อการวิจัย และขอขอบคุณเพื่อน ๆ
ทุกคนที่ช่วยเหลือและให้กำลังใจในการทำปริญญานิพนธ์

คุณค่าของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบแด่บิดามารดา และญาติ ที่ให้ความช่วยเหลือสนับสนุน
และให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา

กิตติยา กิ่งนุทพวงษ์

สารบัญ

บทที่		หน้า
บทนำ.....		1
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....		6
จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....		7
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....		7
ขอบเขตของการศึกษา.....		7
วิธีการศึกษาค้นคว้า.....		8
ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย.....		8
แหล่งข้อมูลประเภทเอกสาร.....		8
1 การจัดการศึกษาของไทยก่อนมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464.....		9
การจัดการศึกษาของไทยก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว		9
การจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว		15
มูลเหตุที่นำมาสู่การจัดการศึกษา.....		16
ปัจจัยภายนอกประเทศ.....		16
1. การเข้ามาของชาวตะวันตก.....		16
2. การเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารี.....		17
ปัจจัยภายในประเทศ.....		18
1. เพื่อรองรับทาสที่ได้รับอิสรภาพ.....		18
2. เพื่อผลิตผู้ที่มีความรู้เข้ารับราชการ.....		19
3. ประสิทธิภาพจากการเสด็จเยือนต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....		20
การดำเนินการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว		21

การจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	26
นโยบายการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	26
1. เพื่อให้มีนโยบายการจัดการศึกษาแห่งชาติเป็นผลสำเร็จ.....	26
2. เพื่อจูงใจให้ราษฎรหันมาสนใจวิชาขึ้น.....	28
3. เพื่อปลูกฝังความเป็นชาตินิยม.....	29
การดำเนินการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	30
2 มูลเหตุของการเก็บเงินศึกษาพลี.....	33
วิเคราะห์คำว่า "เงินศึกษาพลี" จัดเป็นภาษีหรือไม่.....	33
ปัญหาและอุปสรรคก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464	36
สาเหตุที่จำเป็นต้องเก็บเงินศึกษาพลี.....	48
1. เพื่อนำเงินศึกษาพลีมาจัดการศึกษาแห่งชาติ.....	48
2. กระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินงบประมาณการศึกษาน้อย.....	55
3. เงินเรี่ยไรและขอบริจาคจากราษฎรได้รับในแต่ละปีมีจำนวนน้อย	
และไม่แน่นอน.....	59
สาระสำคัญของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464.....	66
3 การดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี ระหว่างพ.ศ. 2464 - 2473.....	69
การเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในมณฑลต่าง ๆ	
ระหว่าง พ.ศ. 2464 - 2473.....	69
การดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี.....	77
1. การกำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลีในแต่ละปี.....	77
2. สถานที่เก็บเงินศึกษาพลี.....	78

3. ชาญณรงค์ที่จะต้องชำระเงินศึกษาพลีแบ่งออกเป็น 2 ประเภท.....	79
4. บทลงโทษ : การผ่อนผันและยึดทรัพย์สินฯลฯ.....	82
5. ขั้นตอนการยึดทรัพย์สินฯลฯ.....	85
6. การจำหน่ายผู้ค้างเงินศึกษาพลี.....	85
การเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ.2464 - 2472.....	87
ปัญหาและการแก้ไขปัญหาในการเก็บเงินศึกษาพลี ระหว่าง พ.ศ.2464 -2473	97
1. ปัญหาความยากจนและการเป็นหนี้สินของราษฎร.....	97
2. ปัญหาราษฎรไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี.....	99
3. ปัญหาเจ้าหน้าที่ชักออกเงินศึกษาพลี.....	104
4. ปัญหาทรัพย์สินที่ยึดมาขายทอดตลาดไม่ได้.....	106
สาเหตุการยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลี.....	107
1. ราษฎรยากจน.....	107
2. มีแนวความคิดที่ต้องการให้ยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลี.....	110
เงินศึกษาพลีเป็นต้นเค้าของการเก็บเงินช่วยการประถมศึกษาและเงินบำรุงการ	
ศึกษาและสาธารณสุข.....	114
1. การเก็บเงินช่วยการประถมศึกษา ระหว่างพ.ศ.2481-2493.....	114
2. เงินบำรุงการศึกษาและสาธารณสุขหรือเรียกย่อ ๆ ว่า แสตมป์ กศ.ศ..	118
4 ผลจากการเก็บเงินศึกษาพลีที่มีต่อสังคมไทย ระหว่าง พ.ศ.2464 - 2473.....	122
ด้านการศึกษา.....	122
1. ทำให้มีครูเพิ่มมากขึ้น.....	122
2. เงินศึกษาพลีช่วยทำให้มีโรงเรียนเพิ่มมากขึ้น.....	127
3. ทำให้เด็กเรียนได้มีโอกาสรับการศึกษามากขึ้น.....	129
4. ช่วยส่งเสริมวิชาสิกกรรมให้บรรลุเป้าหมายระดับหนึ่ง.....	131

บทที่	หน้า
ด้านเศรษฐกิจ.....	132
1. เงินศึกษาพลีช่วยทำให้มีเงินจัดการศึกษาเพิ่มขึ้น.....	132
2. การเก็บเงินศึกษาพลีส่งผลกระทบให้ราษฎรยากจนยิ่งขึ้น.....	135
ด้านสังคม.....	138
1. ผลกระทบจากการเก็บเงินศึกษาพลีต่อความรู้สึกของราษฎร.....	139
2. การเก็บเงินศึกษาพลีมีผลกระทบกระตุ้นให้มีราษฎรตื่นตัวกล้าแสดงความคิดเห็น.....	143
5 สรุป.....	146
บรรณานุกรม.....	152
ภาคผนวก.....	171
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	196

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	สถิติเงินงบประมาณแผ่นดินที่กระทรวงต่าง ๆ ได้รับ ระหว่างพ.ศ. 2454-2464.....	57
2	สถิติกระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินงบประมาณแผ่นดิน ระหว่างพ.ศ. 2454-2464.....	59
3	สถิติเงินเรียไรและขอบริจาคจากราษฎรในมณฑลต่าง ๆ ระหว่างพ.ศ. 2459-2464.....	61
4	อัตราเงินศึกษาพลีที่กำหนดเก็บในมณฑลต่าง ๆ ระหว่างพ.ศ. 2464-2472.....	88
5	สถิติปริมาณเงินศึกษาพลีที่แต่ละมณฑลได้รับ ระหว่างพ.ศ. 2465-2472.....	92
6	สถิติเงินศึกษาพลีที่เก็บได้เปรียบเทียบกับเงินงบประมาณการศึกษาที่ได้รับ ระหว่างพ.ศ. 2464-2472.....	96
7	สถิติรายจ่ายของเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ ระหว่างพ.ศ. 2465-2472.....	123
8	สถิติจำนวนครูประจำบาลเปรียบเทียบกับจำนวนครูโรงเรียนทั้งประเทศ ระหว่างพ.ศ. 2464-2472.....	126
9	เปรียบเทียบบจำนวนโรงเรียนประจำบาลกับจำนวนโรงเรียนทั้งประเทศ ระหว่างพ.ศ. 2465-2472.....	128
10	สถิติจำนวนนักเรียนประจำบาลเปรียบเทียบกับจำนวนนักเรียนทั้งประเทศ ระหว่างพ.ศ. 2465-2472.....	130
11	สถิติเงินศึกษาพลีที่เก็บได้เปรียบเทียบกับเงินงบประมาณการศึกษาที่ได้รับ ระหว่างพ.ศ. 2464-2472.....	133

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีการปฏิรูปประเทศหลายด้าน ทั้งด้านการเมืองการปกครอง การทหาร สังคม เศรษฐกิจและการศึกษา แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นรากฐานแห่งความเจริญและการพัฒนาประเทศ แต่การจัดการศึกษาก็ประสบปัญหาเรื่องเงินงบประมาณแผ่นดิน ซึ่งส่วนใหญ่นำไปใช้เพื่อความมั่นคง และความอยู่รอดของประเทศ อันสืบเนื่องมาจากการคุกคามจากประเทศตะวันตกโดยเฉพาะนับแต่ปัญหาวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดการศึกษาของไทยก็ยังประสบปัญหาในเรื่องเงินงบประมาณการศึกษาอยู่มาก เพราะรัฐบาลต้องใช้เงินงบประมาณแผ่นดินจำนวนมาก เพื่อแก้ไขสถานการณ์ของบ้านเมือง เช่น ปัญหาผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ปัญหาน้ำท่วม พ.ศ. 2460 ปัญหาฝนแล้ง และปัญหาที่รัฐบาลเก็บเงินได้น้อยลง เนื่องมาจากการยกเลิกการเก็บภาษีการพนัน และภาษีอื่น ๆ นอกจากนี้แล้วราชสำนักยังนำเงินงบประมาณแผ่นดินไปใช้จ่ายจำนวนมาก¹ อีกด้วย

ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงแก้ไขปัญหาระยะได้รับเงินงบประมาณการศึกษาน้อย ด้วยวิธีเรี่ยไรและขอบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา แต่ปรากฏว่าได้รับเงินเรี่ยไรและบริจาค่น้อยมาก และมีจำนวนไม่แน่นอนในแต่ละปี² เมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในพรเพ็ญ สันตะกุล. การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). 2517. หน้า 139.

² วุฒิชัย มูลศิลป์. นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2512. หน้า 146. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35/5. กรมราชเลขาธิการส่งรายงานของสหเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลมหาสารคาม ว่าด้วยการศึกษา. 20 กันยายน - 11 มีนาคม 2464.

ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความประสงค์อย่างยิ่งที่จะให้ประกาศใช้ แผนการศึกษาแห่งชาติ (National Education) หรือการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งจะเห็นได้จาก ประโยคที่ท่านชอบยกมากล่าวเสมอ ๆ ว่า "ถึงเวลาแล้วที่จะต้องจัดการศึกษาภาคบังคับ การ ปรารถนาต่อไปเป็นผืนดิน และจะให้ผลเป็นการเสียหายในภายหลัง ทั้งจะเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งชุกหน้าจะโทษชุกหน้าว่าปล่อยปละละเลยไว้"¹ และยังถือว่าการศึกษาภาคบังคับ คือการให้ความรู้แก่คนทั้ง ประเทศดังปรากฏในคำกล่าว "ไม่ต้องปั้นเทวดาก็ได้ เมื่อชนกชนนุชนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเกิด"² และยังตระหนักอย่างมากในเรื่องเงินบำรุงการศึกษา เพราะท่านทราบว่า ถ้าไม่สามารถแก้ไข ปัญหาเรื่องเงินบำรุงการศึกษาได้ แผนการศึกษาภาคบังคับก็ไม่สามารถประกาศออกใช้ได้ อย่าง แน่นนอน ดังนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงเสนอวิธีการแก้ไขปัญหาเงินบำรุงการศึกษา โดย ให้เก็บเงินศึกษาพลีจากชาวนครจำรัสอายุ 18-60 ปีคนละไม่ต่ำกว่า 1 บาทแต่ไม่เกิน 3 บาทต่อปี แต่ขอเสนอดังกล่าว ในขั้นต้นได้รับการคัดค้านจาก กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวง พระคลังมหาสมบัติ และเจ้าพระยาสมรราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล ว่าการเก็บ เงินศึกษาพลี เป็นการเพิ่มรายจ่ายให้แก่ราษฎร⁴

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.42/13. รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล
แผนกกระทรวงศึกษาธิการ 2462.

² วุฒิชัย มุลศิลป์. แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411 - 2475. 2526. หน้า
92-93.

³ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.ศ. 2/9. พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.
2464.

⁴ วารุณี โอสการมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-2475. 2524. หน้า
250-251.

อย่างไรก็ตาม เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็สามารถแก้ไขข้อคัดค้านได้สำเร็จด้วยเหตุผลว่า การเก็บเงินศึกษาพลีเพื่อนำมาใช้บำรุงการศึกษาท้องถิ่น และเก็บในลักษณะของเงินการกุศลและไม่จัดเป็นภาษี¹ ดังนั้น การเก็บเงินศึกษาพลีในการจัดการศึกษาของไทยจึงเกิดขึ้นและตราไว้ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 การเก็บเงินศึกษาในท้องถิ่นเดิมมีผู้เสนอขึ้นมาก่อนหน้านั้นแล้ว อาทิ เช่น พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาว่า "การที่จะออกเงินแผ่นดินทั้งชาติ ให้มีความรู้ขึ้นเหลือที่จะทำได้มันต้องเป็นหน้าที่ของของรัฐบาล ที่จะบังคับคนทั้งชาติออกเงินใช้สอยในการเล่าเรียน"² หรือแนวคิดของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล)³

ในปีเดียวกัน รัฐบาลได้เริ่มดำเนินการจัดเก็บเงินศึกษาพลี โดยให้อุปราชหรือสมุหเทศาภิบาล เป็นผู้วางระเบียบการเก็บเงินศึกษาพลี ทั้งนี้ให้อยู่ในความเห็นชอบของเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ส่วนนายอำเภอเป็นผู้ดำเนินการจัดเก็บเงินศึกษาพลี และยังมีอำนาจโอนเงินจากตำบลหนึ่งไปใช้ในอีกตำบลหนึ่งได้ มีสิทธิยึดทรัพย์สินของผู้ที่ไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี⁴ อย่างไรก็ตาม การเก็บเงินศึกษาพลีก็ประสบปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหา

¹ "พระราชหัตถเลขาทรงรับสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ," ใน อนสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์. 2507. หน้า 190.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 2/5. การตรวจและจัดโครงการศึกษา

³ ดูรายละเอียดในแง่ของ ดิตติรานนท์. เสนาบดีกระทรวงธรรมการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์. 2519. หน้า 185.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.ศ. 2/9. พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464

ของระบบการจัดเก็บเงินศึกษาพลี¹ ปัญหาเจ้าหน้าที่ชักออก² ปัญหาราษฎรไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี³ และปัญหาเกี่ยวกับใบเสร็จรับเงิน⁴

การเก็บเงินศึกษาพลีมีผลต่อสังคมไทยอยู่มาก พิจารณาจากเงินศึกษาพลีที่ได้รับในแต่ละปี ปริมาณเงินศึกษาพลีจะได้รับจำนวนมาก เมื่อเทียบกับเงินงบประมาณแผ่นดินดังเช่น พ.ศ. 2467 และ พ.ศ. 2469 เงินศึกษาพลีเก็บได้ถึง 1,992,499 บาท และ 2,565,295 บาท หรือคิดเป็นร้อยละ 73.1 และ 86.5 ของเงินงบประมาณกระทรวงศึกษาธิการ ตามลำดับ⁵ แสดงให้เห็นว่าปริมาณเงินศึกษาพลีที่ได้รับมีจำนวนมาก จึงส่งผลให้มีจำนวนโรงเรียนมากขึ้นเช่น พ.ศ. 2467 มีโรงเรียนเพิ่มร้อยละ 72.1 ต่อมา พ.ศ. 2469 มีจำนวนโรงเรียนเพิ่มขึ้นร้อยละ 82.7⁶ นอกจากนี้แล้วเงินศึกษาพลียังใช้ซ่อมแซมโรงเรียน ซ่อมอุปกรณ์

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/112. การจำหน่ายเงินศึกษาพลีมิได้ตราไว้ในพระราชบัญญัติประถมศึกษาและออกกฎระเบียบการคุ้มครองเงินศึกษาพลี. 6 ธันวาคม - 16 กันยายน 2468.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/330. ขุนสมัค อนุศิษฐ์ เจ้าหน้าที่เก็บเงินศึกษาพลีได้ชักออกเงินศึกษาพลี. 4 พฤษภาคม 2472-19 พฤษภาคม 2474.

³ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/16. ราษฎรไม่ยอมเสียเงินศึกษาพลี. 14 กันยายน - 6 ตุลาคม 2464.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/24. หนังสือพิมพ์กรรมกรลงข่าวเรื่องส่งส่วยเจ้าหน้าที่เก็บเงินศึกษาพลีชักออกใบเสร็จเก็บเงินศึกษาพลี ถ้าเอบางปลามา โดยจะเก็บเอาไปเป็นประโยชน์ส่วนตัว. 15 มกราคม - 17 สิงหาคม 2466.

⁵ นิรมล คีรณสาร สวัสดิบุตร. แนวทางการศึกษาของบุคคลสำคัญของไทยในรอบสองร้อยปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภพิทยากร. 2526. หน้า 132-133.

⁶ วารุณี โอสภารมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475. 2524. หน้า 380.

การเรียนการสอนตลอดจนเป็นค่าใช้จ่ายเงินเดือนครู¹ อันเป็นการเก็บเงินศึกษาพลียังช่วยให้เกิดโอกาสทางสังคมกล่าวคือราษฎรในท้องที่ต่าง ๆ มีโอกาสได้รับการศึกษามากขึ้น โรงเรียนมีบทบาทช่วยผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม เพราะทำให้นักเรียนหลายเชื้อชาติเข้ามาศึกษาร่วมกันดังเช่น ในมณฑลปัตตานี² อย่างไรก็ตาม การเก็บเงินศึกษาพลียังมีผลต่อฐานะของราษฎรเพราะทำให้ราษฎรมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น เนื่องจากบางคนต้องเสียเงินค่าบำรุงการศึกษาให้แก่บุตรที่เรียนอยู่ในโรงเรียนรัฐบาลอยู่แล้วดังตัวอย่าง "...บางคนมีบุตรส่งเข้าโรงเรียนรัฐบาลซึ่งจัดเป็นเทอม ๆ เทอมละ 3 บาทบ้าง 5 บาทบ้าง...ศึกษาพลีก็ยังคงเสียอีก..."³ ดังนั้น ราษฎรจึงเขียนจดหมายร้องเรียนไปยังกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อขอลดอัตราเงินศึกษาพลี⁴ และถือว่าเป็นการเก็บที่ไม่ยุติธรรม เนื่องจากในแต่ละท้องที่เก็บเงินศึกษาพลีไม่เสมอกัน มณฑลขึ้นนอก เช่น อุดรธาเก็บ 2 บาท ส่วนขึ้นใน เช่น จังหวัดนนทบุรีเก็บ 3 บาท⁵

เมื่อประเทศไทยได้รับผลกระทบจาก สภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ซึ่งมีผลให้ราษฎรมีรายได้น้อยลงประกอบกับกระบวนการจัดเก็บเงินศึกษาพลีมีข้อบกพร่องอยู่มาก ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำริให้ยกเลิกการเก็บเงินศึกษาพลีใน พ.ศ. 2473 แล้วรัฐบาลจ่ายเงินงบประมาณแผ่นดินชดเชยแทน

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35/3. จังหวัดสมุทรสงครามขอให้นำ อำเภอบึงบัว เบิกจ่ายเงิน ศึกษาพลีประเภทซ่อมแซมโรงเรียนกระตุม 200 บาท. 23 เมษายน-11 พฤษภาคม 2470.

² สมโชติ อ๋องสกุล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี พ.ศ. 2449-2474. 2521. หน้า 251.

³ "โรงเรียนประจำอำเภอบางกระดี่ มณฑลอุดรธา," หนังสือพิมพ์วันอาทิตย์. 26 กันยายน 2469. หน้า 114.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/11. ราษฎรจังหวัดระยองรวม 148 รายชื่อขอลดเงินศึกษาพลี. 18 มิถุนายน - 24 กุมภาพันธ์ 2465.

⁵ "การเก็บเงินศึกษาพลีไม่เสมอกัน," หนังสือพิมพ์กรรมกร. 24 มีนาคม 2465.

อาจกล่าวได้ว่า การเก็บเงินศึกษาพลีเป็นต้นเค้าของการเก็บเงินช่วยการศึกษาในสมัยหลังดังใน พ.ศ. 2482 มีการเก็บเงินช่วยการประถมศึกษาเก็บจากชายที่บรรลุนิติภาวะ คนละ 1 บาทต่อปี และเก็บมาจนกระทั่ง พ.ศ. 2493¹ จึงถูกยกเลิก นอกจากนี้ยังมีการเก็บเงินช่วยการศึกษาที่เรียกว่าเงิน กศ.ส.* เริ่มเก็บใน พ.ศ. 2496 และเก็บมาถึง พ.ศ. 2508 ก็ถูกยกเลิก²

การเก็บเงินศึกษาพลีและผลต่อสังคมไทย ระหว่าง พ.ศ. 2464 - 2473 เป็นเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้มีการเก็บเงินศึกษาพลี การดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี ปัญหาและวิธีแก้ปัญหา ตลอดจนผลที่มีต่อสังคมไทย ทั้งนี้เพราะการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้จะช่วยให้เข้าใจถึงพัฒนาการของการจัดการศึกษาของไทยในอดีตที่มีผลต่อการจัดการศึกษาในปัจจุบัน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเก็บเงินศึกษาพลีและผลต่อสังคมไทย ระหว่าง พ.ศ. 2464-2473 ยังไม่มีผู้ใดทำการวิจัยโดยตรง เช่นงานวิทยานิพนธ์ของวารุณี โอสภารมย์ "การศึกษาในสังคมไทย 2411-2475" กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และได้กล่าวถึงเรื่องเงินศึกษาพลีไว้พอเป็นสังเขป เช่น กล่าวว่าการเก็บเงินศึกษาพลี นำมาใช้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาล โดยเก็บจากชายฉกรรจ์ อายุ 18-60 ปี คนละไม่ต่ำกว่า 1 บาท แต่ไม่เกิน 3 บาทต่อปี ซึ่งไม่ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ชัดเจนว่าทำไมต้องเก็บเงินศึกษาพลี งานวิทยานิพนธ์ของนางนัย คิตติรานนท์ "เสนาบดีกระทรวงธรรมการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์" กล่าวถึง เงินศึกษาพลีไว้บางส่วน เช่นแนวความ

¹ รั้งสรรค์ ธนะพรพันธุ์. ภาชีอากรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. 2528. หน้า 93-94.

* เงิน กศ.ส. มีชื่อเต็มว่านสคมภ์เพื่อการศึกษาและการสาธารณสุข กระทรวงการคลังจะเป็นผู้กำหนดรายการที่สมควรต้องคิดนสคมภ์ กศ.ส. ทั้งนี้เพื่อจะได้นำรายได้จากเงินส่วนนี้มาใช้จ่ายบำรุงการศึกษาและการสาธารณสุข.

² เอนก เขียวถาวร. เศรษฐกิจการภาชีอากร 2. 2521. หน้า 13-14

คิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีที่เสนอให้เก็บเงินศึกษาพลี แต่ไม่ได้กล่าวว่าจะอย่างไรบ้างและไม่ได้กล่าวถึงความสำคัญของเงินศึกษาพลี นอกจากนี้ยังมีงานปริศนानิพนธ์ของจากรุวรรณ ไวยเจตน "การศึกษาภาคบังคับของไทยระยะ 10 ปีก่อน พ.ศ.2475" จะกล่าวถึงเงินศึกษาพลีไว้บ้าง เช่นวิเคราะห์จำนวนเงินศึกษาพลีที่ได้รับแต่ละปีซึ่งไม่แน่นอน และบางปีก็เก็บได้น้อย เป็นเพราะราษฎรรู้ว่า การที่ไม่เสียเงินศึกษาพลีก็ได้รับโทษไม่รุนแรงนัก ประเด็นนี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่องการเก็บเงินศึกษาพลีว่าที่เก็บได้น้อย และไม่แน่นอนนั้น นอกจากสาเหตุดังกล่าวแล้ว ยังมีสาเหตุอะไรอีกบ้าง

จากรายงานการวิจัยทั้งสามเล่มนี้ กล่าวถึงเรื่องเงินศึกษาพลีไว้เพียงสังเขป ดังนั้น เรื่องการเก็บเงินศึกษาพลีจึงน่าสนใจที่จะทำการวิจัยให้กระจ่างชัดเจน

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่รัฐบาลดำเนินนโยบายเก็บเงินศึกษาพลี
2. เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินการ ปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาในการเก็บเงินศึกษาพลี
3. เพื่อศึกษาผลจากการเก็บเงินศึกษาพลี ทั้งต่อการศึกษาโดยตรง และต่อสังคมไทย

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้เข้าใจเหตุผล การดำเนินการ และดำเนินการแก้ไขปัญหาการจัดการศึกษา เพื่อเป็นแนวทางการประยุกต์วิธีการแก้ไขปัญหาในเวลาต่อมา
2. ทำให้ทราบถึงผลที่เกิดจากการเก็บเงินศึกษาพลีต่อสังคมไทย
3. ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์การศึกษาลึกซึ้ง

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาการเก็บเงินศึกษาพลีและผลต่อสังคมไทย ระหว่างพ.ศ.2464-2473 อย่างละเอียด โดยจะกล่าวถึงการศึกษาไทยช่วงระยะเวลาก่อน พ.ศ.2464 เพียงสังเขป เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์

วิธีการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องการเก็บเงินศึกษาหนี้และผลต่อสังคมไทย ระหว่างพ.ศ. 2464-2473 นี้จะใช้วิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ และจะเสนอรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ มีดังนี้

ข้อมูลประเภทเอกสารประกอบด้วย

ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ประกาศพระราชบัญญัติ ประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ จดหมายโต้ตอบระหว่างหน่วยงานราชการต่าง ๆ ฯลฯ

ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่บทความ หนังสือพิมพ์ วิทยานิพนธ์ ฯลฯ

แหล่งข้อมูลประเภทเอกสาร

หอสมุดแห่งชาติ

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

สถาบันวิศยบริการ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฯลฯ

บทที่ 1

การจัดการศึกษาของไทยก่อนมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464

การศึกษาไทยตั้งแต่อดีตมาจนถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดได้ว่ายังไม่มี การวางแผนการศึกษาอย่างเป็นระบบ จนกระทั่งมาถึงตอนกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเริ่มมีการวางแผนการจัดการศึกษาขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจาก ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศและภายในประเทศ การดำเนินการจัดการศึกษาดังกล่าวประสบ ปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาเรื่อง การขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษาจึงทำให้การศึกษา ไม่ขยายตัวเท่าที่ควร ในเวลาต่อมาเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสนอวิธีแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการให้เก็บ เงินศึกษาพลี

การจัดการศึกษาของไทยก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การศึกษาของไทยก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือได้ว่าเป็น การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Informal Education) กล่าวคือ เป็นกระบวนการเรียนรู้ ตลอดชีวิตจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือการเรียนรู้จากสัญชาตญาณ เรียนรู้เองโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือไม่มีใครจัดและกำหนดไว้ให้สุดแล้วแต่เหตุการณ์และสภาพแวดล้อมหรือประสบการณ์และความสนใจ¹ การได้รับความรู้ดังกล่าวจะเรียนรู้จากครอบครัวหรือวัดเป็นส่วนใหญ่ ส่วนผู้ได้รับการศึกษาจากในวังยังมีอยู่น้อยมาก

สถาบันครอบครัว มีอิทธิพลมากในการถ่ายทอดวิชาความรู้แก่กัน ส่วนใหญ่จะกระทำ กันตามวงศ์ตระกูลสืบต่อมา ดังจะเห็นได้จากข้อความดังนี้

...ในสมัยโบราณนั้น ยังไม่มีโรงเรียน ซึ่งใครสมัครเรียนวิชาอย่างใด อาจ

¹ ศุภร ศรีแสน. การศึกษาไทย. 2527. หน้า 5.

เรียนได้ตามความชอบใจบุคคลทั้งหลายได้อาศัยศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในสกุลของตน เป็นต้นว่า บุคคลซึ่งเกิดในตระกูลผู้ปกครอง เช่น ราชสกุลก็ดี สกุลเสนาบดี และเจ้าบ้าน-
การเมืองก็ดี ย่อมได้มีโอกาสศึกษาวิชาปกครองมากกว่าบุคคลจำพวกอื่น...¹

วัดเป็นแหล่งความรู้อีกแห่งหนึ่ง มีพระสงฆ์ทำหน้าที่ประสาทความรู้ให้แก่ศิษย์วัดซึ่งบิดา มารดาไม่นำบุตรหลานมาฝากพระสงฆ์ เพื่อให้บวชเรียน อ่านออกเขียนได้และคิดเลขได้² ศิษย์วัด จะได้รับความรู้จากพระสงฆ์ ราชครูส่วนใหญ่ก็ได้รับความรู้จากพระสงฆ์เช่นกันในรูปของการ เทศน์แสดงธรรม พระสงฆ์จะนำเรื่องพุทธชาดกของพระพุทธองค์มาเทศน์ หรือเล่าเรื่องไตรภูมิ เพื่อสอน และให้คติเตือนใจแก่ราษฎรในการดำเนินชีวิตอยู่บนเส้นทางแห่งธรรมะ จะเห็นได้ว่า ราษฎรจะได้ความรู้ในสองลักษณะคือ ได้รับความรู้จากหนังสือกับความรู้จากคำเทศน์คำสอนของ พระสงฆ์ นอกจากนั้นแล้ว วัดยังมีบทบาทในการถ่ายทอดความเชื่อต่าง ๆ เช่น เรื่องกรรม วัฏจักร สงสาร ความเชื่อเหล่านี้มีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย กล่าวคือ ทำให้คนไทยมี ความเชื่อว่าชีวิตความเป็นอยู่ของคนเรานั้น เกิดจากผลบุญและผลกรรมที่สร้างมาแต่ชาติปางก่อน จึงทำให้บุคคลมีความสามารถไม่เท่าเทียมกันในการที่จะปลดปล่อยตนเองให้พ้นทุกข์³ จาก ความเชื่อดังกล่าว อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดระบบชนชั้นในสังคมและดำรงอยู่ต่อมาได้

วัง เป็นสถานศึกษาอีกแห่งหนึ่งของพวกชนชั้นสูง เช่น พวกที่มียศฐาบรรดาศักดิ์ ครูที่มาสอนจะต้องมีความรู้ อาจมาจากกรมอาลักษณ์หรือสำนักศึกษา จะสอนให้ทั้งเด็กผู้ชายและเด็ก

¹ ศุภร ศรีแสน. การศึกษาไทย. 2527. หน้า 20.

² เดอ ลาลูแบร์. จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 1. แปลโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. 2505. หน้า 256 - 257.

³ ม.ร.ว.อณิน รพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. แปลโดย ม.ร.ว.ประภาสทอง สิริสุข และพรรณี จิตรพลรักษ์. 2527. หน้า 20.

ผู้หนึ่งให้ล่านอกเขื่อนได้ หลังจากนั้นก็จะแยกให้เด็กชายไปเรียนวิชาการปกครองบ้านเมือง ส่วนเด็กผู้หญิงก็จะให้ไปเรียนวิชาเย็บปักถักร้อย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การศึกษาของไทยในอดีตก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเป็นการเรียนรู้จากบรรพบุรุษหรือประสบการณ์โดยตรงกับการเรียนรู้จากพระสงฆ์โดยการท่องคัมภีร์หนังสือ และการบอกเล่าหรือใช้วิธีจดจำกันเอง การที่การศึกษาไทยในอดีตมีรูปแบบลักษณะนี้อาจเป็นเพราะได้รับอิทธิพลจากสภาพเศรษฐกิจและสังคม จึงทำให้การเรียนรู้ออกมาในรูปดังกล่าวข้างต้น

1. อิทธิพลจากสภาพเศรษฐกิจ

ลักษณะภูมิประเทศไทยตั้งอยู่บนพื้นที่อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ดังคำกล่าว ในน้ำมีปลาในนามีข้าว อาชีพหลักของชาวไทยคือการเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าว นอกจากปลูกข้าวแล้วยังมีการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ ดังนี้...สร้างป่าหมาก ป่าพลู ทั่วเมืองทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลาย หมากม่วง ก็หลาย ในเมืองนี้หมากขามก็หลายในเมืองนี้...¹ วิธีการเพาะปลูกก็ใช้แรงงานคน สัตว์ และอาศัยธรรมชาติ เมื่อได้ผลผลิต เกษตรกร ก็จะนำผลผลิตเหล่านี้ มาแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งจะเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า "เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใครค้าข้าวคั่ว ใครจักใครค้าไม้คั่ว ใครจักใครค้าเงินคั่วทองคั่ว..."²

จะเห็นได้ว่า ลักษณะการผลิตทางการเกษตร และระบบการค้าเป็นแบบง่าย ๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และที่สำคัญจุดมุ่งหมายของการผลิตเพื่อยังชีพ มิได้มุ่งหมายเพื่อการค้าวิธีการผลิตก็อาศัยธรรมชาติ แรงงานและสัตว์ ด้วยเหตุนี้จากประสบการณ์โดยตรงจะเป็นบทเรียนให้อนุชนรุ่นหลังเรียนรู้สืบต่อมา ดังนั้นการค้าในชีวิตของมนุษย์ในอดีตจึงไม่มีความจำเป็นและเห็นความสำคัญของการเรียนรู้จากหนังสือ หรือการศึกษาแผนใหม่

¹ กรมศิลปากร. จารึกสุโขทัย. 2527. หน้า 9.

² แหล่งเดิม.

อย่างไรก็ดี ในเวลาต่อมาการค้าขายแบบนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนกัน (Barter System) ได้เปลี่ยนแปลงมาสู่การค้าเสรีตั้งแต่ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งผลจากการทำสนธิสัญญาเบาริงชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายในประเทศไทยได้อย่างเสรีและยังให้ไทยส่งข้าวออกขายทำให้ต่างประเทศได้ไม่จำกัดอีกด้วยซึ่งจะเห็นจาก เจมส์ ซี. อินแกรม (James C. Ingram) อธิบาย ปริมาณการส่งออกข้าวเป็นสินค้าออกใน พ.ศ. 2393 มีเพียงร้อยละ 5 ได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 50 ใน พ.ศ. 2450 ของสินค้าออกทั้งหมด และในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริมาณข้าวส่งออกเฉลี่ยปีละ 200,000 ตัน ได้เพิ่มขึ้นเป็น 1,500,000 ตัน¹ จะเห็นได้ว่าการค้าขายระหว่างประเทศขยายตัวมาก เมื่อการค้าขายขยายตัวมาก จึงจำเป็นต้องนำระบบเงินตราเข้ามาเป็นสื่อกลางในการค้าขายสินค้ากัน

ด้วยการเปลี่ยนแปลงการค้าแบบนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนกัน มาสู่การค้าแบบเสรี จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะการค้าแบบเสรีจะต้องใช้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการค้าขาย ดังนั้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลมีความรู้และความสามารถได้นั้นก็คือการศึกษา เพราะการศึกษาทำให้เกิดการเรียนรู้และเกิดการพัฒนาทางด้านสติปัญญา

2. อิทธิพลจากสภาพสังคม

สังคมไทยในอดีตมีระบบชนชั้นซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชั้นชั้นคือ ชนชั้นสูง ได้แก่ เจ้านายขุนนางกับชนชั้นต่ำได้แก่ ไพร่ ทาส ไพร่จัดเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ไพร่ยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ไพร่หลวง หมายถึง ไพร่ของพระมหากษัตริย์ซึ่งจะถูกส่งตัวไปอยู่ในสังกัดต่าง ๆ เพื่อให้ผลประโยชน์แก่รัฐ โดยให้ในรูปแบบแรงงาน หรือส่วย เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไพร่หลวงต้องเข้าเวร 3 เดือนต่อปี หรือจ่ายเป็นเงิน 18 บาทต่อปีแทนการเข้า

¹James C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850-1970.

เวร ส่วนไพร่สมคือไพร่ที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้แก่เจ้านายหรือขุนนางไว้ใช้ประโยชน์ ซึ่งไพร่สมยังต้องมาเข้าเวรให้แก่หลวงหนึ่งเดือนต่อปี หรือจ่ายเป็นเงิน 6 บาทแทนการเข้าเวร¹ จะเห็นได้ว่าไพร่หลวงกับไพร่สมมีความแตกต่างกันคือไพร่หลวงจะต้องทำงานหรือจ่ายเงินแทนการเข้าเวรมากกว่าไพร่สม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ไพร่หลวงพยายามหลบหนีเปลี่ยนฐานะจากไพร่หลวงมาเป็นไพร่สม นอกจากนั้นแล้ว ความสัมพันธ์ของไพร่สมกับมูลนายยังอยู่ในรูปของการอุปถัมภ์ กล่าวคือไพร่จะได้รับการอุปถัมภ์จากมูลนายเช่น เมื่อไพร่มีคดีต้องขึ้นศาล มูลนายจะเป็นผู้ดำเนินการให้ หรือเมื่อมีคดีวิวาทกันในหมู่ไพร่ มูลนายจะเป็นผู้ตัดสินคดี นอกจากนั้นครอบครัวของไพร่จะได้รับการดูแลจากมูลนาย และเมื่อขาดแคลนเงิน มูลนายก็จะให้ยืมโดยไม่คิดดอกเบี้ย หรือถ้าถูกคดีข่มเหงจากผู้อื่น มูลนายจะให้ความช่วยเหลือ ส่วนไพร่สมจะทดแทนบุญคุณมูลนายด้วยการให้แรงงาน² จะเห็นได้ว่า แรงงานไพร่นั้นมีความสำคัญต่อมูลนายมาก ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีชาวจีนเดินทางเข้ามาในประเทศไทยมาค้าขายและเป็นลูกจ้างแรงงานส่วนใหญ่การที่ชาวจีนเดินทางเข้ามาในเมืองไทย เพราะชาวจีนได้รับสิทธิพิเศษคือเดินทางไปประกอบอาชีพได้ที่ราชอาณาจักรและยังอยู่นอกระบบไพร่อีกด้วย จึงทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก รัฐบาลจึงเริ่มหันไปจ้างแรงงานจีนในการกิจการต่าง ๆ เช่น ขุดคลอง ก่อสร้าง แทนการเกณฑ์แรงงานไพร่เพราะรัฐเห็นว่าการใช้วิธีจ้างแรงงานจีน ได้รับผลประโยชน์จากแรงงานเหล่านี้ดีกว่าการเกณฑ์แรงงานไพร่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ไพร่หมดบทบาทลงไป³ มีเวลาเป็นของตนเองมากขึ้น ประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองมากขึ้น ต่อมาได้มีการทำสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผลทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบนาลผลิตมาแลกเปลี่ยน

¹ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2453. 2526. หน้า 13-19.

² ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. แปลโดย ม.ร.ว. ประทายทอง ลิวิสุต และพรณี ฉัตรพลรักษ์. 2527. หน้า 165-178.

³ ไพรค์ จันทวิชิต. ความคิดใหม่ทางการเมือง-การปกครอง เศรษฐกิจและสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394). 2528. หน้า 81-82.

เปลี่ยนสินค้ากัน เปลี่ยนมาเป็นการค้าแบบเสรี ไพร่จึงหันมาประกอบอาชีพการเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น เพราะตลาดการค้ามีความต้องการสินค้าเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น เมื่อการตลาดและระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น การขยายตัวทางการค้าก่อให้เกิดผลกระทบแก่สังคมต้นรัตนโกสินทร์สองประการ คือ ประการแรก การเข้าสู่ระบบราชการของชาวจีนที่มีฐานะมั่งคั่ง ชาวจีนเหล่านี้เป็นผู้มีฐานะดีเป็นผู้กุมเศรษฐกิจไว้ และพยายามเข้าสู่ระบบราชการเพื่อเปิดทางในความสะดวกในการประกอบธุรกิจของตนซึ่งพระมหากษัตริย์ก็ส่งเสริมและสนับสนุน ประการที่สอง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และค่านิยมบางประการในชนชั้นผู้นำบางคน เช่น จมื่นไวยวรนาถ(ช่วง บุนนาค ต่อมา มีบรรดาศักดิ์เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) นายโหมค่อมาศกุล ต่อมา มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภาณุพานิจโกศล) ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และค่านิยมบางประการเช่น ทำให้มีความคิดแบบมีเหตุผล รับวิทยาการอย่างตะวันตก และยังกระตุ้นให้เกิดความสนใจในการลงทุนธุรกิจกับต่างประเทศ จนทำให้เกิดความต้องการสินค้าจากต่างประเทศขยายตัวมาก ชนชั้นผู้นำเหล่านี้จึงต้องขยายหาสินค้าเพิ่มจากการเก็บส่วยด้วยการซื้อจากราษฎรและลงทุนผลิตสินค้าเอง การลงทุนของชนชั้นผู้นำเหล่านี้ จึงต้องมีการวางแผนอย่างรัดกุมเพื่อผลกำไรสูงสุดและลดอัตราความเสี่ยงต่อการขาดทุนมากที่สุด ต้องพยายามหาความรู้เกี่ยวกับการติดต่อสื่อสาร การบัญชี และระบบเงินตรา¹ การที่ชนชั้นผู้นำบางคนเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และค่านิยมบางประการยอมรับวิทยาการตะวันตกและเรียนรู้วิทยาการตะวันตกเพื่อนำมาปรับปรุงประเทศ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่นำมาสู่การค้นคว้าทางการศึกษาอย่างตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเพิ่มความสำคัญขึ้น เรือมาจนนำมาสู่การปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹นิพนดา ยิ่งเจริญ และสุวดี ชนประสิทธิ์พัฒนา. การศึกษาและผลกระทบต่อสังคม

การจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเสด็จต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการเข้ามาของชาวตะวันตกได้นำแนวความคิดความเจริญต่าง ๆ เข้ามาในประเทศไทย จึงก่อให้เกิดการตื่นตัวในด้านการศึกษา ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมไทยในเรื่องชนชั้น ทำให้รัฐบาลต้องการผลิตผู้ที่มีความรู้ให้เข้ารับราชการ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นตัวผลักดันให้เกิดการจัดการศึกษาอย่างตะวันตกหรือการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education)

การศึกษาในระบบโรงเรียน หมายถึง ระบบการศึกษาที่มีการจัดลำดับชั้น กำหนดให้เรียนเต็มเวลาและมีโครงสร้างจากระดับต่ำไปหาสูง นับจากชั้นประถมศึกษาไปจนถึงอุดมศึกษา หรือกล่าวได้ว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นระบบการศึกษาที่มีสถาบันทางการศึกษารับผิดชอบโดยตรง เช่น โรงเรียน วิทยาลัย การศึกษาในระบบโรงเรียนยังมีการเรียนรู้โดยการแบ่งอายุของนักเรียน กำหนดพื้นฐานความรู้ การจัดชั้นตอนเป็นประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา และอาชีวศึกษา มีการให้วุฒิบัตร ประกาศนียบัตร แก่ผู้สำเร็จชั้นตอนต่าง ๆ โดยการสอบวัดผลและการประเมินผล¹

อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาแบบตะวันตกก็ยังไม่แพร่หลายมากนัก ทั้งนี้เพราะประสบปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เช่น การขาดแคลนเงินงบประมาณการศึกษา ขาดแคลนครู และราษฎรไม่ให้ความร่วมมือในการส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน ถึงแม้ว่าการจัดการศึกษาแบบตะวันตกของไทยจะประสบปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ รัฐบาลก็พยายาม ดำเนินการทั้งนี้สืบเนื่องมาจากปัจจัยภายนอกประเทศและปัจจัยภายในประเทศเป็นตัวเร่งรัดให้จัดการศึกษาอย่างตะวันตก

¹ สุนทร โคตรบรรเทา. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. 2524. หน้า 13-14.

มูลเหตุที่นำมาสู่การจัดการศึกษา

ปัจจัยภายนอกประเทศ

1. การเข้ามาของชาวตะวันตก

ชาวตะวันตกได้เริ่มลัทธิล่าอาณานิคม เนื่องมาจากการได้รับแรงกระตุ้นจาก 3Gs ดังนี้ God หมายถึง ชาติดะวันตกจะต้องเป็นผู้นำเอาคริสต์ศาสนาไปเผยแพร่ให้แก่ผู้ที่อยู่นอกศาสนา เพื่อโน้มน้าวให้พวกนอกศาสนาหันมานับถือคริสต์ศาสนา ต่อมาภายหลังได้ใช้ข้ออ้างว่าเป็นภาระของคนผิวขาว ที่จะนำความศิวิไลซ์ (Civilization) มาปลดปล่อยความป่าเถื่อนของพวกผิวดำ และคนผิวน้ำตาล Gold หมายถึงชาวตะวันตกมีความต้องการโภคทรัพย์จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ออกล่าอาณานิคม เพราะหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ความต้องการวัตถุดิบมีมาก เพื่อเอาวัตถุดิบมาป้อนโรงงานและเอาแหล่งอาณานิคมเป็นที่ระบายสินค้า ส่วน Glory นั้น หมายถึงชาติดะวันตกหรือบุคคลใดล่าอาณานิคมมาได้ถือเป็นเกียรติภูมิที่ยิ่งใหญ่¹

การแพร่หลายของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกเป็นแรงจูงใจให้ชาวตะวันตกเข้ามาคุกคามในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ถูกคุกคามในด้านเศรษฐกิจและการศาล โดยประเทศไทยได้ยอมทำสนธิสัญญาเบาริ่งกับอังกฤษในปี 2398 ซึ่งมีผลบังคับให้รัฐบาลไทยได้รับผลประโยชน์น้อยลงมาก คือต้องเปลี่ยนแปลงการค้าขายแบบผูกขาดมาเป็นการค้าแบบเสรี และยังต้องยอมลดภาษีขาเข้าเหลือเพียงร้อยละ 3 นอกจากนี้ ยังต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทางการศาลอีกด้วย²

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฝรั่งเศษได้คุกคามทางการเมือง ดังจะเห็นได้จากวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 (พ.ศ.2436)³

¹โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. การศึกษากระบวนการยอมรับเอาการศึกษาในรูปโรงเรียนเป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการรักษาเอกราชของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2414-2484. 2529. หน้า 5-6.

²ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยพ.ศ.2435-2453 ด้านเศรษฐกิจ. 2527. หน้า 178.

³ดูรายละเอียดในจิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.112. 2516. หน้า 151-225.

จะเห็นได้ว่า ชาติดะวันตกขยายอิทธิพลมาสู่ประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความรู้สึกเพิ่มมากขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา

2. การเผยแพร่คริสต์ศาสนาของพวกมิชชันนารี

ชาวต่างประเทศที่เข้ามาในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นพวกพ่อค้า นักผจญภัย หมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน เพื่อสอนศาสนาและหาผลประโยชน์ทางการค้า ผู้มีบทบาททางด้านการศึกษาก็คือหมอสอนศาสนาซึ่งเดินทางเข้ามาในเมืองไทยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่ศาสนา และใช้วิธีการนำความเจริญต่าง ๆ เข้ามา เช่น การแพทย์ การศึกษา การหนังสือพิมพ์ และวิทยาศาสตร์ให้ราษฎรในประเทศไทย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือที่จะให้บรรลุผลในการโน้มน้าวราษฎรในประเทศไทยให้หันมานับถือคริสต์ศาสนา

กิจกรรมของพวกมิชชันนารีมิได้จำกัดอยู่แต่การเผยแผ่ศาสนาเพียงอย่างเดียว ยังมี การเผยแพร่วิชาการและความคิดเห็นอีกด้วย เช่น หมอบรัดเลย์ ได้ออกหนังสือพิมพ์ฉบับแรกในเมืองไทยชื่อว่า "บางกอกเรคคอร์ดเดอร์" (Bangkok Recorder) ในวันที่ 4 กรกฎาคม 2397 หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ออกมาได้เพียงปีเศษ ๆ ก็ต้องเลิกลงมือ มาออกใหม่ใน พ.ศ. 2408 ซึ่งเนื้อหาสาระที่ลงในข่าวจะมีทั้งข่าวความรู้ ราคาสินค้า ฯลฯ แล้วยังเสนอทัศนคติที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติดังเช่น ฉบับวันที่ 1 มิถุนายน จุลศักราช 1227 (พ.ศ. 2408) หมอบรัดเลย์ได้เรียกร้องให้มีการตั้งอุნიเวอร์ซิตี หรือมหาวิทยาลัยขึ้นในเมืองไทย "เพื่อจะได้รู้สัจในภาษาต่าง ๆ และมีปัญญาตรองคิดกระทำการทำงานให้สำเร็จตลอดไปได้"¹

ต่อมาในพ.ศ. 2420 ศาสนจารย์แซมมวล จี. แมกฟาร์แลนด์ (Samuel G. McFarland) ซึ่งทำงานเผยแพร่ศาสนาที่เมืองเซเชนบุรี ก็ได้เขียนจดหมายเปิดผนึกเสนอแผนการจะตั้ง "วิทยาลัยที่กรุงเทพฯ สำหรับให้การศึกษาแก่เด็กหนุ่มสาวของไทย" แผนการของแมกฟาร์

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์. การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. 2534.

แลนด์ได้รับความสนพระทัยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในที่สุดจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้หมอฟาร์แลนด์รับผิดชอบเกี่ยวกับการดำเนินการโรงเรียนสวนอนันต์ ที่วังนันทอุทยาน ซึ่งเปิดในเดือนมกราคม พ.ศ. 2421 โดยห้ามไม่ให้สอนศาสนาคริสต์นิกายอื่นเข้าให้สอนแต่กรรมเนียมการหนังสือและให้ฝึกหัดลายมือให้ใช้เป็นเสมียนได้ วิชาคิดเลข วิชาช่างที่เป็นประโยชน์และกรรมเนียมต่าง ๆ ที่จะเป็นคุณแก่แผ่นดิน¹

ปัจจัยภายในประเทศ

1. เพื่อรองรับทาสที่ได้รับอิสรภาพ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการมีทาสเป็นการกดขี่มนุษย์ด้วยกันไม่มีประโยชน์ต่อบ้านเมือง และยิ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมเพราะเป็นการลดเกียรติภูมิของมนุษย์ นอกจากนี้แล้วการมีทาสยังมีผลเสียต่อเสถียรภาพความมั่นคงของพระมหากษัตริย์อีกด้วย ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงให้ออกพระราชบัญญัติเกษียณอาชุลูกทาส ลูกไทในปี 2417 เพื่อนำไปสู่การเลิกทาสให้หมดไปจากสังคมไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงวิพากษ์วิจารณ์เรื่องทาสที่ได้รับอิสรภาพแล้วว่าต่อไปจะไปทำอะไรกันนะ เพราะตอนที่เขากลายเป็นทาสก็รับคำบัญชาจากมุลนายอย่างเดียวไม่มีความคิดเป็นของตนเอง และยังไม่มีความรู้เรื่องต่างหาก ก็คงไม่พินิจกลับไปเป็นทาสอีกตามเดิม ดังจะเห็นได้จากพระราชดำริว่า “ลูกทาสนี้แค่โตมาก็ได้ให้นายใช้อยู่จนโตไม่ได้เล่าเรียนวิชาการสิ่งไร...ไม่ได้รู้การทำมาหากินสิ่งไร...ถึงจะออกจากทาสจริง ๆ เล่า ก็ไม่มีวิชาการสิ่งไรที่จะพาตัวให้โตได้ก็คงวกกลับลงเป็นทาสต่อไป...”²

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนโยบายให้จัดการศึกษาเพื่อรองรับ

¹ วุฒิชัย มุลศิลป์. การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. 2534.

หน้า 125-126.

² วิชัย เสวระมาตย์. การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2510. หน้า 115.

ทาสที่พ้นพันธะจากการเป็นทาสให้เข้าเรียนหนังสือ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำริที่กล่าวว่า

...การช่วยทาสให้พ้นจากเป็นทาสได้จริง ๆ บ้าง ก็คือการโรงเรียนหนังสือ...

ทุกวันนี้ ผู้ซึ่งจะทำการต่าง ๆ จะหาเสมียนไม่ว่าใครจะพอใช้กับการ ถ้าคนรู้หนังสือแล้ว
ขุนน้ำขุนนาง ก็อาจจะหาใช้มาก...คนที่รู้หนังสือ จะเป็นทาสตรากตรำอยู่กันน้อยตัว
จึงเห็นว่าการหนังสือนี้จะช่วยทาสให้เป็นไทยได้จริง ๆ¹

2. เพื่อผลิตผู้ที่มีความรู้เข้ารับราชการ

ใน พ.ศ. 2435 มีการปฏิรูประบบราชการโดยแบ่งงานราชการออกเป็น
กระทรวง ๆ เพื่อจัดระบบการบริหารประเทศให้เป็นระเบียบ ซึ่งการจัดการบริหารประเทศ
อย่างนี้ ต้องใช้ผู้ที่มีความรู้จำนวนมาก จึงจะเพียงพอ กับหน่วยราชการต่าง ๆ ดังปรากฏใน
พระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงกล่าวไว้ว่า "...เมือง
เราเวลานี้ต้องการคนที่มีความรู้ที่จะรับราชการในหน้าที่ต่าง ๆ และประกอบกรต่าง ๆ ที่ทั่วไป
เป็นอันมาก..."² แต่ตรงกันข้ามประเทศไทยยังขาดแคลนผู้ที่มีความรู้เป็นจำนวนมาก ดังนั้น
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงหาทางออกด้วยการจ้างผู้ที่มีความรู้จากประเทศ
ตะวันตกเข้ามาบริหารประเทศ การจ้างตะวันตกเข้ามาบริหารประเทศมีทั้งผลดี และผลเสีย
กล่าวคือ การจ้างผู้ที่มีความรู้จากประเทศตะวันตกเข้ามาบริหารประเทศ จะทำให้หน่วยงาน
ราชการมีผู้มีความรู้มาบริหารประเทศ แต่ในขณะเดียวกันก็มีผลในแง่ลบ กล่าวคือ ประเทศไทย
อาจถูกอิทธิพลตะวันตกครอบงำ และถูกกลืนประเทศจนกลายเป็นประเทศตะวันตกไปโดยไม่รู้ตัว

¹ ยงยุทธ ไชยสิทธิ์. การวิเคราะห์แนวความคิดในการปฏิรูปการศึกษาของผู้นำการ
ศึกษาไทย ระหว่าง พ.ศ. 2414 - 2464. 2526. หน้า 39 - 40.

² วุฒิชัย มุลศิลป์. นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2512. หน้า 60.

ด้วยสาเหตุดังกล่าวข้างต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงแก้ไข ไปด้วยการส่งพระราชโอรส พระบรมวงศานุวงศ์ บุตรหลานข้าราชการ และผู้ที่มีความ- สามารถไปศึกษาถึงต่างประเทศ นอกจากนี้แล้วยังโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งและขยายโรงเรียน ไปสู่ราษฎร เพื่อผลิตผู้รู้เข้ารับราชการ

3. ประสบการณ์จากการเสด็จเยือนต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว

ใน พ.ศ. 2414 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเยือนประเทศ อินเดียโดยแวะผ่านประเทศสิงคโปร์ ปีนัง รำกุง กัลกัตตา ได้ทรงทอดพระเนตรกิจการ- ต่าง ๆ เช่น กิจการทางทหาร การปกครอง การศาล โรงเรียน โรงพยาบาล การไปรษณีย์ โทรเลข และการสาธารณสุขอื่น ๆ อย่างสนพระทัย ทั้งนี้เพื่อจะรับเอาวิทยาการและความ เจริญต่าง ๆ ของต่างประเทศมาปรับใช้กับประเทศไทย ภายหลังจากการเสด็จเยือนต่าง- ประเทศ พระองค์ทรงให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเทศหลายอย่าง โดยเฉพาะด้าน การศึกษา ให้จัดการศึกษาอย่างตะวันตกขึ้นในราชสำนัก และจ้างครูต่างประเทศเข้ามาสอน นักเรียนในวัง เช่น นายฟรานซิส จี. แพตเตอร์สัน (Francis G. Patterson)

ต่อมาใน พ.ศ. 2440 การจัดการศึกษาซึ่งมีระบบมากยิ่งขึ้น สืบเนื่องมาจาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ได้เห็นความเจริญของประเทศ ยุโรปและทรงเห็นนักเรียนไทยที่ส่งไปศึกษาในยุโรปต้องเสียเวลาามากและยังไม่ค่อยประสบผล สำเร็จมากนัก จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล ต่อมา มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) อัครราชทูตไทยประจำประเทศอังกฤษ รายงานวิธีการปรับปรุงการศึกษาของนักเรียนไทยในต่างประเทศ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เสนอ ให้บำรุงการศึกษาเล่าเรียนของนักเรียนไทยในกรุงสยามให้ดีขึ้น และไม่เห็นความจำเป็นที่ จะต้องส่งนักเรียนไทยมาศึกษาถึงต่างประเทศ ขอเพียงให้บำรุงจัดการศึกษาภายในประเทศ ให้ดีก็จะได้รับผลประโยชน์มากกว่าส่งนักเรียนมาศึกษาถึงต่างประเทศ ดังจะเห็นได้จากรายงานการศึกษาของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ดังนี้

...กรุงสยามทุกวันนี้ กำลังขาดแคลนคนที่มีความรู้วิชาการทำงาน กำลังต้องการหาวิชา ให้แก่คน เหมือนกับที่น้ำอันแห้งแล้ง วิธีที่จะส่งคนออกมาเรียนที่ยุโรปนี้ เปรียบเหมือนส่งคน วิ่งหอย ๗ ถึงถึงน้ำคนละใบมาวิดน้ำจากที่โคลไปสาดลงในที่น้ำ พวกที่มาตักน้ำ นั้นต้อง เดินทางไกล ข้าววันข้าวเวลาและต้องเสียค่าเสบียงอาหาร มีหน้าข้า หิวถึงน้ำกลับไป บางคนก็ได้น้ำไปแต่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ บางคนก็กลับไปแต่ถึงเปล่า ฝ่ายผู้ที่มีความอดสาหัส ประคับประคองหิวถึงน้ำเต็มมาได้ พอไปถึงสาดลงที่ดินปราดเดี๋ยวก็แห้งเหือด เพราะ เหตุที่พื้นดินนั้นแห้งแล้ง เหตุฉะนั้นจึงเห็นว่าถ้าเจ้าของนาอุตสาหกรรมเห็นดีเห็นชอบลงแรง ขุดต่อร่องทางให้น้ำเก็บจากท้องนาบริเวณนั้น ให้ชุ่มชื้นไว้ได้ ผู้ที่ไปตักน้ำมาแต่ไกลก็จะ ไม่เห็นอ้อเปล่า การที่จะแผ่แพร่หลายวิชาในเมืองไทยให้เจริญก็ได้นักความอุปมานั้น...¹

การเสนอรายงานดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นชอบ ด้วยและจากข้อบกพร่องของนักเรียนไทยในต่างประเทศ จึงเป็นแรงผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกระตุนให้ปรับปรุงการศึกษาในประเทศให้ดีขึ้น

การดำเนินการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การดำเนินการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแบ่ง ออกเป็น 2 ระยะ กล่าวคือ ในระยะแรกให้จัดการศึกษาสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ ลูกหลาน เจ้านาย ขุนนาง เพื่อให้เข้ารับราชการ ส่วนระยะหลังให้จัดการศึกษาก่อราษฎรทั่วไป

ใน พ.ศ. 2414 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัด ตั้งโรงเรียนสอนหนังสือภาษาไทยขึ้นในพระบรมมหาราชวัง โดยมีพระยาศรีสุนทรโวหาร

¹ วชิร มุสิกศิลป์. แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411-2475. 2526. หน้า 66.

(น้อย อาจารย์ฮางกูร) เป็นอาจารย์ใหญ่ และต่อมาใน พ.ศ. 2415 ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ โดยให้นายแปดเตอสิน เป็นอาจารย์ใหญ่ ทั้งนี้เพื่อสอนพระบรมวงศานุวงศ์ บุตรหลาน ขุนนางให้เรียนรู้หนังสือและขนบธรรมเนียมประเพณีทางราชการ เพื่อเข้ารับราชการ เมื่อผลิตผู้ที่มีความรู้ได้บ้างแล้ว ต่อมาพระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนมหรรพารามขึ้นในพ.ศ. 2427 และในพ.ศ. 2429 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนตามหัวเมืองอีกหลายแห่ง เช่น อสุทธา อ่างทอง อุทัยธานี ฉะบือ นครปฐม เพชรบุรี และสมุทรปราการ¹

เมื่อการจัดการศึกษาขยายตัวออกไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นในพ.ศ. 2430 เพื่อดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาโดยตรงแทนการสังกัดอยู่กับกรมมหาดเล็ก โดยให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ ต่อมาในพ.ศ. 2432 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวมกรมธรรมการ กรมสังฆการี กรมพยาบาล กรมพิพิธภัณฑ์สถานและกรมศึกษาธิการ รวมเข้าเป็นกรมธรรมการ และในปี 2433 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ขึ้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมธรรมการ ในปีเดียวกันนั้นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเสนอโครงการขยายการศึกษาออกไปสู่หัวเมือง โดยให้ทุกหัวเมืองมีโรงเรียนหนึ่งโรงเรียน แต่โครงการนี้มิได้นำออกปฏิบัติ เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสั่งให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพไปปฏิบัติหน้าที่ต้อนรับการเสด็จของแกรนด์ดั๊กชาเววิช รัชทายาทแห่งรัสเซีย ที่สิงคโปร์ และเมื่อแกรนด์ดั๊กเสด็จกลับประเทศแล้ว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จไปเยือนรัสเซียและยุโรปด้วยเหตุผลทางการเมือง และเมื่อกลับมาแล้วทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง

¹ สุจริต ถาวรสุ. พระประวัติและงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่ม 2. 2508. หน้า 126.

โปรดเกล้าฯให้ตั้งกระทรวงธรรมการขึ้น* เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2435 และทรงแต่งตั้งให้พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค ต่อมาขึ้นบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาภาสกรวงศ์) ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ¹ (พ.ศ.2435-2445) เมื่อเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้เสนอโครงการศึกษาภาคบังคับในปี 2435 มีสาระสำคัญดังนี้ ให้เด็กอายุตั้งแต่ 7 จนถึง 15 ปีต้องเข้าเรียนและแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระดับ คือการศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา เมื่อนำโครงการศึกษาดังกล่าวเสนอในที่ประชุมปรากฏว่าในที่ประชุมมีมติไม่ให้ผ่าน² เพราะสถานการณ์ของประเทศขณะนั้นไม่เอื้ออำนวย ไทยต้องประสบปัญหาการเมืองระหว่างประเทศซึ่งอยู่ในภาวะการคุกคาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) ทำให้งบประมาณแผ่นดินส่วนใหญ่ทุ่มเทไปใช้จ่ายในการป้องกันประเทศ

ครั้นต่อมาในพ.ศ.2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรป และเสด็จเยี่ยมนักเรียนไทย ทรงเห็นปัญหานักเรียนในต่างประเทศ ทรงรับสั่งให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เสนอวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์จึงเสนอว่าการศึกษาให้ได้มาตรฐานนั้น ต้องเร่งพัฒนาการศึกษาภายในประเทศก่อนโดยเริ่มจากการขยายการศึกษาภายในประเทศให้กว้างขวาง ให้มีการเรียนการสอนทั้งวิชาการไทยและเรียนภาษาต่างประเทศ

* กระทรวงธรรมการตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2435 ต่อมาพ.ศ.2462 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการ จนถึงพ.ศ.2469 กระทรวงศึกษาธิการได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นกระทรวงธรรมการ และเป็นกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2484 ซึ่งชื่อนี้ใช้มาจนถึงปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยจะใช้คำว่ากระทรวงธรรมการและกระทรวงศึกษาธิการตามลำดับเวลาเพื่อความถูกต้องของข้อมูลทางประวัติศาสตร์

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์. การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. 2534.

² แหล่งเดิม.

ส่วนตำรา แต่งตำราภาษาไทยและแปลตำราต่างประเทศให้เป็นภาษาไทย ให้จำหน่ายแก่ราษฎรทั่วไป เพื่อศึกษาให้เกิดความรู้ หากบุคคลใดมีความสามารถจริง ๆ จึงส่งไปเรียนยังต่างประเทศ¹

การที่พระชาวีสุทธิสุริยศักดิ์ เสนอให้มีการจัดการศึกษาอย่างนี้ เพราะเห็นว่าหากไม่ขยายการศึกษาภายในประเทศให้ราษฎรมีความรู้ดีเสียก่อนแล้ว การส่งไปเรียนยังต่างประเทศก็จะไม่บรรลุผลเท่าใดนัก เพราะมีวิชาความรู้พื้นฐานไม่ดีพอจึงเรียนไม่ทันเพื่อน บางคนก็เรียนกลับมาได้ครึ่งๆ กลางๆ ซึ่งพิจารณาแล้วไม่คุ้มค่าเท่าใดนัก

อย่างไรก็ตาม เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ก็พยายามขยายการศึกษาออกให้กว้างขวาง จนกระทั่งในพ.ศ.2441 ได้เสนอโครงการศึกษาในกรุงสยามขึ้น ซึ่งจัดการศึกษาออกเป็นสองประเภทคือ การศึกษาในกรุงเทพฯ และการศึกษาในหัวเมือง พร้อมทั้งเสนอวิธีการแก้ไขปัญหาค่าเล่าเรียนเงินงบประมาณการศึกษาอีกด้วย โดยเสนอให้เก็บเงินอากรเล่าเรียน "เป็นเรต (Rate)" การเก็บเป็นเรต หมายถึง การเก็บเงินอากรเล่าเรียนจากชาวนครจำอายุ 18-60 ปี ในอัตราไม่ต่ำกว่า 1 บาท แต่ไม่เกิน 3 บาทต่อปี เพื่อนำมาบำรุงการศึกษาในแต่ละท้องถิ่น แต่โครงการศึกษานี้ก็มิได้ถูกนำออกปฏิบัติ²

ต่อมาในพ.ศ.2445 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์กราบบังคมทูลออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาวิจิตรวงษ์วุฒิไกร (ม.ร.ว. คดี สุทัศน์) เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งพระยาวิจิตรการบดี รั้งตำแหน่งเสนาบดีอยู่ระยะหนึ่ง และทรงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (พ.ศ.2445-2454) ในเวลาต่อมา นอกจากนั้นแล้วยังทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาพระวิสุทธสุริยศักดิ์ ซึ่งกลับมาจากอังกฤษขึ้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการแทนพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ากิติยากร-

¹ดูรายละเอียดในบัญชี มูลศิลป์. นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2512. หน้า 34-35.

²นิรมล ตีรณสาร สวัสดิบุตร. แนวทางการศึกษาของบุคคลสำคัญของไทยในรอบสองร้อยปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภพิทติยากร. 2528. หน้า 129.

วรัชฌ์และโปรดเกล้าฯให้พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ไปรับเสด็จพระบรมโอรสาธิราชที่ประเทศญี่ปุ่น พร้อมทั้งทรงแต่งตั้งข้าหลวงตรวจการตรวจการ 3 นาย^{*} ไปดูงานด้านการศึกษาที่ญี่ปุ่นด้วย คณะกรรมการการศึกษาได้นำแผนการศึกษาแห่งชาติของผู้ปกครองกลับมาปรับปรุงใช้ในการจัดการศึกษาในไทย โดยเจ้าพระยาวิฑูรย์คุณฤทธิเดช เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้นำเอาแผนการศึกษาแห่งชาติดัดแปลง หรือที่เรียกว่า แผนการศึกษาฉบับมือเปิบ¹ ขึ้นทูลเกล้าฯพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ.2445 ซึ่งแผนการฉบับนี้แบ่งการศึกษาออกเป็นสามยุคศึกษาและวิสามัญศึกษา โดยให้พระสงฆ์และรับฝึกสอนระดับประถมศึกษาส่วนระดับสูงกว่าประถมศึกษาให้กรมศึกษาธิการเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ อย่างไรก็ตามการดำเนินการจัดการศึกษาที่ประสบปัญหาคือราษฎรไม่ให้ความร่วมมือและไม่ยอมส่งบุตรหลานเข้าเรียน เพราะราษฎรไม่เห็นประโยชน์ของการศึกษาแบบใหม่

ต่อมาในพ.ศ.2448 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีพาสยามปรับปรุงแผนการศึกษาอีกครั้งหนึ่ง โดยกำหนดเป้าหมายของการศึกษาเพื่อวิชาชีพ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับอาชีพของราษฎรและเป็นวิถีการโน้มน้าวราษฎรให้เข้ารับการศึกษ แต่ปรากฏว่าแผนการศึกษาดังนี้มีได้นำออกปฏิบัติ เพราะรัฐบาลไม่มีเงินงบประมาณแผ่นดินมากพอสำหรับการศึกษาวิชาชีพ ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอทางออกด้วยการให้เก็บเงินค่าเล่าเรียนจากราษฎรซึ่งจะเห็นได้จากพระบรมราชาธิบายว่า "การที่จะออกเงินแผ่นดินสอนคนทั้งชาติให้มีความรู้ดี มีนفعผลที่จะทำได้ มันต้องเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะบังคับให้คนทั้งชาติออกเงินใช้สอนในการเล่าเรียน..."² แต่ข้อเสนอนี้ยังมีได้นำออกปฏิบัติเพราะพระองค์เสด็จสวรรคตเสียก่อน อย่างไรก็ตาม โครงการศึกษาสำหรับราษฎรทั้งประเทศก็ยังคงได้รับการสานต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

^{*} คณะกรรมการ 3 นาย มีดังนี้ หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา), ขุนอนุกิจวิฑูร (สันศักดิ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และนายอ่อน สารีบุตร

1 นิรมล คีรณสาร สวัสดิบุตร. แนวทางการศึกษาของบุคคลสำคัญของไทยในรอบสองร้อยปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภพิทติยากร. 2528. หน้า 134.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/5. การตรวจและจัดโครงการศึกษา.

การจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการวางโครงการศึกษาแห่งชาติไว้แล้ว แต่ประสบปัญหาจึงไม่สามารถนำโครงการศึกษาแห่งชาติออกปฏิบัติได้ ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีนโยบายให้จัดการศึกษาแห่งชาติ รวมทั้งมีนโยบายส่งเสริมโครงการศึกษาวิชาชีพ และปลูกฝังลัทธิชาตินิยม

นโยบายการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. เพื่อให้มีนโยบายการจัดการศึกษาแห่งชาติเป็นผลสำเร็จ

นโยบายการจัดการศึกษาภาคบังคับมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่มิได้บังเกิดขึ้นเนื่องจากประสบปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาการขาดแคลนเงินงบประมาณดังที่กล่าวมาแล้ว ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีการเสนอโครงการศึกษาภาคบังคับเกิดขึ้นอีก เช่น ในพ.ศ. 2456 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้เสนอร่างโครงการศึกษาภาคบังคับ สำหรับบังคับราษฎรให้เข้าศึกษาเล่าเรียนในชั้นประถมศึกษา สาระในร่างฉบับนี้ได้กล่าวว่า

... เพราะเหตุสมัย และความจำเป็นไปของบ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงมาจึงจำเป็นต้องบำรุงศิลปวิทยาการทั้งปวงของเราให้เจริญขึ้น ป้องกันมิให้เสื่อมทรามลงได้ ด้วยอำนาจที่ต้องแข่งขันกับผู้อื่น การที่จะทะนุบำรุงและป้องกันเช่นนี้ ก็ได้แต่รับจัดการให้เด็กทุกคน แม้ในขั้นต้นเพียงเด็กชายก่อนให้ได้รับการฝึกหัดสั่งสอนให้ทั่วหน้ากัน เพื่อทำพื้นให้กว้าง จึงจะได้สอดคล้องงาน...

¹ มนุญ ลาภโรจน์. นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). 2521. หน้า 31.

เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี นำโครงการศึกษาภาคบังคับขึ้นทูลเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสให้นำเข้าพิจารณาในที่ประชุมในวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2457 ๗ พระราชวังสนามจันทร์ ปรากฏว่าในที่ประชุมโดยเฉพาะ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เมื่อครั้งยังเป็นกรมหลวง) คัดค้าน และให้เหตุผลว่าเงินงบประมาณแผ่นดินต้องนำไปใช้บำรุงการอื่น ๆ อีกมาก จึงทำให้โครงการศึกษาภาคบังคับมิได้นำออกปฏิบัติ¹ ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2459-2468) ก็ได้พยายามประกาศใช้แผนการศึกษาภาคบังคับให้ได้ในปี 2462 โดยได้นำโครงการศึกษาภาคบังคับเข้าที่ประชุม และเสนอเหตุผลที่จำเป็นว่าที่ควรประกาศใช้แผนการจัดการศึกษาภาคบังคับ ดังนี้

...การศึกษาสำหรับชาติ ที่จะให้ราษฎรได้เล่าเรียนทั่วหน้าตามสมควรแก่อัธยาศัย จะมีแต่ฝ่ายสามัญศึกษาอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีวิสามัญศึกษา สอนวิชากลุกรรม หัตถกรรม และพาณิชย์การด้วย ใครเกิดมาควรจะทำอะไรจะได้ทำสิ่งนั้น... เมื่อใดได้มีทั้งสามัญและวิสามัญศึกษาพอเหมาะแล้ว คนทุกคนก็ได้เรียนตามอัธยาศัย การศึกษาสำหรับชาติจึงได้ชื่อว่าเอื้อยความรู้แห่งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันทั้งหมดนี้เอง คือกำลังของชาติ การจัดการศึกษาเฉพาะหมู่สำหรับหมู่คณะถึงจะจัดให้สูงเพียงใด ก็ไม่ใช่กำลังอันแท้จริงของชาติ ดังคำกล่าวของ บราวนิ่ง กล่าวว่า อย่าเพียรสร้างยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด...²

จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีต้องการประกาศใช้แผนการศึกษาภาคบังคับ เพื่อให้ราษฎรทั้งประเทศได้รับการศึกษาอย่างทั่วหน้า

¹ มณู ลาซโรจน์. นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). 2521. หน้า 31.

² วุฒิชัย มุลสิปล. แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411-2475. 2526. หน้า 93.

2. เพื่อจงใจให้ราษฎรหันมาสนใจวิชาชีพ

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้กราบทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในงานศิลปกรรม นักเรียน ๗ โรงเรียนส่วนกลางเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2455 ว่าควรจะชักชวนให้ราษฎรหันมาสนใจวิชาชีพ มิใช่จะไปเพื่อรับราชการเพียงอย่างเดียว ความประสงค์แห่งการแสดงผลศิลปกรรมนี้ เพื่อจะแนะนำชักชวนให้เด็กชายเด็กหญิงในขณะนั้นเอาใจใส่ฝึกหัดศิลปหัตถกรรมนี้ ซึ่งเป็นหนทางสำหรับหาเลี้ยงชีพ¹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นด้วยกับการส่งเสริมวิชาชีพ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัส ดังนี้

...ถึงการเลี้ยงชีพในทางหัตถกรรม เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็กล้านืนยันได้ว่า ไม่เป็นการเลวทรามกว่าเป็นเสมียน หรือเป็นข้าราชการดังที่คนเป็นอันมาก ยังไม่สำคัญผิดอยู่นั้นเลย คงจะได้รับการยกย่อง ชูเลี้ยงเช่นกันคือ ถ้าตั้งตนเป็นหลักฐานมั่นคง ใน การทาสหรือศิลปการได้แล้ว เราคงจะตั้งเป็นขุนน้ำขุนนางได้ ไม่ผิดอะไรกับผู้รับราชการ...²

จะเห็นว่าในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมวิชาชีพ ทั้งนี้ เนื่องมาจากสถานการณ์ของประเทศในขณะนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ภัยคุกคามจากประเทศตะวันตกก็ไม่มีแล้ว และความอยู่รอดของประเทศก็มิได้ขึ้นอยู่กับอำนาจกำลังคนและอาวุธแต่ขึ้นกับอำนาจทางเศรษฐกิจ

¹ จารวรรณ ไวยเจตน์. การศึกษาภาคบังคับของไทยระยะ 10 ปีก่อนพ.ศ. 2475. 2516. หน้า 95-99.

² วารุณี โอสภารมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475. 2523. หน้า 107.

3. เพื่อปลูกฝังความเป็นชาตินิยม

ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเห็นว่าในประเทศไทยมีการแตกความสามัคคี เช่น การเกิดกบฏ ร.ศ.130 (พ.ศ.2454) โดยกลุ่มนาชทหารหนุ่ม ประกอบกับในต่างประเทศมีเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญเกิดขึ้น กล่าวคือการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสาธารณรัฐในประเทศจีน พ.ศ.2454 โดยมีผู้นำชื่อ ดร.ซุน ยัตเซ็น ซึ่งได้ดำเนินการเคลื่อนไหวมาหลายปีแล้วอันมีผลต่อกลุ่มคนจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ดังเห็นได้จากการเดินทางมาเมืองไทยของดร.ซุนยัตเซ็นได้รับการต้อนรับจากชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยอย่างมากมายและชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยยังส่งเงินทองไปช่วยเหลือกลุ่มปฏิวัติในประเทศจีนอีกด้วย เป็นเพราะชาวจีนโพ้นทะเลในไทยตื่นตัวด้านชาตินิยมจีนนอกจากนี้ยังจัดตั้งสมาคมชาวจีนขึ้นชื่อว่าสมาคมจุฬหัว ซึ่งเป็นสาขาของสมาคมกุงเหมิงหุ้ยขึ้นในกรุงเทพฯ เพื่อเรียกรับเงินจากชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยส่งไปช่วยเหลือในการปฏิวัติในประเทศจีน และบางส่วนนำมาสร้างโรงเรียนจีนในประเทศไทยเพื่อใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติการทางการเมือง การสร้างโรงเรียนจีนในประเทศไทยทำให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีหัวหน้านายกรัฐมนตรีจากโรงเรียนจีน ดังจะเห็นได้จากข้อความที่กล่าวว่า

...โดยเฉพาะปัญหาเรื่องโรงเรียนจีนนั้น ข้าพระพุทธเจ้า ได้มีความร้อนใจ รู้สึกดั่งหนามชอกอกมานานแล้ว เพราะครูที่สอนในโรงเรียนเหล่านี้ มักเป็นจีนสมัยใหม่ และโดยมากไม่รู้ภาษาไทยเลย การสั่งสอนเป็นไปตามลัทธิของเขา ซึ่งผิดแก่อนิธรรมบ้านเมืองเรา และเป็นภัยแก่บ้านเมืองเรา แท้จริงดังนี้จึงตรงกันข้ามกับความต้องการของรัฐบาล ที่จะปลูกฝังบุตรหลานจีนให้เป็นไพร่ฟ้าแผ่นดินสยาม...การแก้ไข และป้องกันภัยจีนเกิดแต่โรงเรียนเหล่านี้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าควรรับกระทำด้วยการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์...¹

¹ มนูญ ฉายโรจน์. นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468). 2521. หน้า 32-33.

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอให้ออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่ง ในการควบคุมโรงเรียนราษฎร์ให้อยู่ภายใต้หลักนิติธรรมของประเทศไทย และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงใช้วิธีการโน้มน้าวใจราษฎร ให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมด้วยการเผยแพร่พระราชนิพนธ์ต่าง ๆ เช่น บทละครเรื่องพระร่วง เทศนาเสือป่าและจัดตั้งกองเสือป่าและลูกเสือเพื่อปลูกฝังความเป็นชาตินิยมให้แก่ราษฎร ซึ่งจะเห็นได้จากบันทึกของจ้มนอมรตราภิรักษ์ กล่าวไว้ว่า

...ทรงปลูกคนไทย ให้คั่นขึ้นทั้งชาติ ให้คนไทยรู้จักกรรมชาติ สละชีพเพื่อชาติ ตั้งกองอาสาสมัครขึ้น เรียกว่ากองเสือป่า รวบรวมคนไทย ไม่ว่าคนหนุ่มหรือแก่ มาร่วมมือกัน ทำหน้าที่กันรบป้องกันชาติแล้ว ยังขยายออกไปถึงเด็กไทยทั่วราชอาณาจักร ตั้งเป็นกองลูกเสือ ตามโรงเรียนทุกแห่ง...¹

จะเห็นได้ว่าวิธีการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหลายวิธีด้วยกัน และโดยเฉพาะการศึกษาก็เป็นวิธีหนึ่ง ที่ใช้ในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม

การดำเนินการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงมีนโยบายจัดการศึกษาให้แก่ราษฎรทั้งประเทศ ดังจะเห็นได้จากพระบรมราชโองการ เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2454 ว่า...พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คำรัสสั่งว่าให้หาการศึกษาสำหรับครูอุปัชฌาย์ กุมารทั้งหลายให้มีที่เล่าเรียนวิชาในชั้นมัธยมขึ้น

¹จ้มนอมรตราภิรักษ์. "ลาพระราชนิพนธ์เลขาภิธานที่ 6." สังคมศาสตร์ปริทัศน์.

มณฑล เพื่อให้เป็นการสะดวกแก่ราษฎรทั้งปวง ที่จะได้ส่งบุตรหลานเข้าเล่าเรียนได้...¹ และในปีเดียวกันพระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งผู้มีความรู้ และเชี่ยวชาญทางการศึกษานั้นคือ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2454 - 2458) ใน พ.ศ. 2456 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้เสนอโครงการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งแบ่งการศึกษาออก 2 ระดับ คือ

1. สามัญศึกษา ได้แก่ การศึกษาวิชาพื้นฐานที่ใช้กับการดำรงชีพ เช่น วิชาเลข หนังสือ และจรรยา เป็นต้น

2. วิชาสามัญศึกษา เป็นวิชาเฉพาะสำหรับบุคคลที่มีความต้องการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป ไม่จำเป็นต้องศึกษาทุกคน เช่น วิชาครู วิชาแพทย์ วิชากฎหมาย และวิชาช่างต่าง ๆ²

โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 ถือว่าเป็นการสานต่อนโยบายการจัดการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2435 ของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ คือให้มีการจัดการศึกษาระดับสามัญศึกษา โดยบังคับให้ทุกคนต้องศึกษา ส่วนการศึกษาระดับวิชาสามัญศึกษา ให้อิสระภาพแก่ผู้เรียน ไม่ได้บังคับให้เรียนขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ศึกษาแต่ละบุคคล อย่างไรก็ตาม โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จที่จะนำออกปฏิบัติ เพราะกระทรวงศึกษาธิการไม่มีงบประมาณการศึกษาเพียงพอสำหรับจัดการศึกษาภาคบังคับ

ต่อมาใน พ.ศ. 2458 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้กราบทูลลาออกจากตำแหน่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการแทน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็ได้นำเรื่องประกาศใช้โครงการศึกษาภาคบังคับขึ้นมาเสนออีก เพราะท่านมีความประสงค์ให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับเช่นเดียวกับเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี โดยท่านยกปัญหาของการศึกษาไทยขึ้นมา

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์. การศึกษาภาคบังคับของไทยระยะ 10 ปีก่อน พ.ศ. 2475.

² แหล่งเดิม.

ชี้แจงว่า “การศึกษาที่เป็นอยู่ในเวลานั้นบกพร่องทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ ประเทศสยาม จำเป็นต้องลงทุนการศึกษาให้เทียบส่วนพอสมควรกับนานาประเทศที่เจริญ การรื้อต่อไปเป็นผืนแน่น จะให้ผลความเสียหายในภายหน้า และจะเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งยุคหน้า จะโทษยุคนี้ว่าปล่อยปละละเลยได้¹

ด้วยเหตุที่ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกราบทูลว่าปัญหาที่ไม่สามารถจัดการศึกษาภาคบังคับได้นั้น เป็นเพราะขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษา ซึ่งจะพิจารณาได้จากจำนวนนักเรียน เช่น พ.ศ. 2460 มีนักเรียนเพียง 160,571 คน ต่อมาในพ.ศ. 2462 มีนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 187,501 คน หรือเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 5.30 และจำนวนโรงเรียนในพ.ศ. 2460 มี 3,548 โรงเรียน ต่อมาในพ.ศ. 2462 มีโรงเรียนเหลือเพียง 3,459 โรงเรียน หรือคิดเป็นร้อยละ 0.97² นอกจากนี้แล้วจำนวนครูในพ.ศ. 2460 มี 300 คน ต่อมาใน พ.ศ. 2462 มีครูเหลือเพียง 262 คน เท่านั้น³ จะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาก่อน พ.ศ. 2464 ยังขาดตัวไม่กว้างขวาง ทั้งนี้เป็นเพราะการจัดการศึกษาไทย ยังไม่มีการใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เพื่อใช้เป็นกฎหมายบังคับเด็กที่อยู่ในเกณฑ์ต้องเข้าเรียนหนังสือ แต่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกราบทูลว่า การจัดการศึกษาภาคบังคับต้องใช้เงินจำนวนมากจึงเสนอให้เก็บเงินศึกษาพลี โดยประกาศอยู่ในรูปของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 42/13. รายงานการประชุมสภาและสมทศสภานิติบัญญัติ แผนกกระทรวงศึกษาธิการ. 24 ธันวาคม 2462.

² จารุวรรณ ไวยเจตน์. การศึกษาภาคบังคับของไทยระยะ 10 ปีก่อนพ.ศ. 2475. 2516. หน้า 72.

³ แหล่งเดิม.

บทที่ 2

มูลเหตุของการเก็บเงินศึกษาพลี

ความจำเป็นที่ต้องเก็บเงินศึกษาพลี การเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เกิดจากการขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษา ดังนั้นจึงให้มีการเก็บเงินศึกษาพลีจากราษฎร เพื่อเพิ่มจำนวนเงินให้เพียงพอกับการจัดการศึกษาภาคบังคับ แต่การประกาศให้พระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวได้ต้องใช้เวลานานพอสมควร เพราะประสบปัญหาการคัดค้านจากเสนาบดีกระทรวงอื่น เช่น เสนาบดีกระทรวงนครบาลไม่เห็นด้วยกับการประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 อย่างไรก็ตาม เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็สามารถชี้แจงเหตุผลต่อปัญหาต่าง ๆ จนคลี่คลายไปได้ และได้ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2464 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464 แต่การเก็บเงินศึกษาพลี ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มิได้ระบุว่า เงินศึกษาพลีจัดเป็นภาษีอากรหรือไม่

วิเคราะห์คำว่า "เงินศึกษาพลี" จัดเป็นภาษีหรือไม่

ก่อนที่จะมีการเสนอให้มีการเก็บเงินศึกษาพลี เคยมีผู้เสนอให้เก็บเงินบำรุงการศึกษามาแล้ว ซึ่งเรียกว่า ภาษีอากรการศึกษา² ต่อมาใน พ.ศ. 2464 ได้มีการประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ซึ่งเงินนั้นมาใช้จ่ายบำรุงการศึกษาแต่มิได้ระบุให้เรียกว่า ภาษีอากรหรือไม่ นอกจากนี้แล้ว จากการศึกษางานวิจัยของผู้รู้ต่าง ๆ เช่น งานวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475" ของ วารุณี โอสสารมย์ กล่าวว่า เงินศึกษาพลีจัดเป็นภาษีอากร¹ ส่วนงานปริญานพนธ์เรื่อง "การศึกษาภาคบังคับของไทยในระยะ

¹ แนน้อง คิตติรานนท์. เสนาบดีกระทรวงธรรมการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์. 2518. หน้า 98.

² วารุณี โอสสารมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475. 2524. หน้า 197.

10 ปีก่อนพ.ศ.2475" ของจากรุวรรณ ไวยเจตน์ มิได้กำหนดว่าเงินศึกษาพลีถือเป็นภาษีอากรหรือไม่¹ และข้อเสนอทั้งสองท่านมิได้เสนอเหตุผลว่า เหตุใดจึงจัดและไม่จัดเงินศึกษาพลีเข้าเป็นภาษีอากรและไม่ปรากฏหลักฐานไว้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำเอาคำนิยามของคำว่า ภาษีอากร มาเป็นเกณฑ์ตัดสินในการวิเคราะห์คำว่าเงินศึกษาพลีเป็นภาษีอากรหรือไม่

อดัม สมิท (Adam Smith ค.ศ.1723-1790) (พ.ศ.2466-2333) นักเศรษฐศาสตร์ชาวสกอตแลนด์เสนอไว้ว่า ภาษีอากร หมายถึง ... ข้าแผ่นดินของรัฐทุกรัฐ ควรมีส่วนช่วยออกเงินสนับสนุนรัฐบาลให้ใกล้เคียงมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้กับอัตราส่วนความสามารถของแต่ละคน² จะเห็นได้ว่า อดัม สมิท มีแนวความคิดว่าราษฎรมีหน้าที่ต้องชำระภาษีอากรให้แก่รัฐซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการเก็บเงินศึกษาพลี ที่กล่าวไว้ว่า การที่รัฐบาลจะออกเงินทั้งหมดในการบำรุงการศึกษานั้น รัฐบาลไม่มีเงินพอที่จะจ่ายให้ทั้งหมด แต่ควรจะเป็นหน้าที่ของราษฎรที่จะเป็นผู้ออกเงินบำรุงการศึกษา

ชาร์ลส์ บาสตะเบิล (Charles F. Bastable ค.ศ.1855-1945) (พ.ศ.2398-2488) นักเศรษฐศาสตร์ชาวไอร์แลนด์ ให้นิยามคำว่า ภาษีอากร หมายถึงเงินที่ถูกบังคับให้บริจาคจากทรัพย์สินของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเพื่อการผลิตบริการสาธารณะ³ คำนิยามของ บาสตะเบิลมีลักษณะเดียวกับลักษณะของเงินศึกษาพลี กล่าวคือ เงินศึกษาพลีจะประกาศใช้ในท้องที่ใดก็จะต้องประกาศออกเป็นพระราชบัญญัติและระบุไว้อย่างชัดเจนว่า บุคคลใดบ้างต้องจ่ายเงินศึกษาพลีให้แก่รัฐ และกำหนดบทลงโทษไว้ด้วยซึ่งก็จัดเป็นประเภทเดียวกับภาษีอากร

ส่วนคำนิยาม ภาษีอากรของเอ็ดวิน เซลิกันแมน (Edwin Seligman, ค.ศ.1861-1939) (พ.ศ.2404-2482) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอเมริกันกล่าวว่า "ภาษีอากร" คือ เงินบริจาคที่ราษฎรถูกบังคับให้เสียแก่รัฐบาล เพื่อนำไปใช้จ่ายในทางที่เป็นประโยชน์แก่สังคมโดยรวม

¹จากรุวรรณ ไวยเจตน์. การศึกษาภาคบังคับของไทยในระยะ 10 ปี ก่อนพ.ศ.2475. 2526. หน้า 159.

²ริชาร์ด ธนะพรพันธุ์. การสำรวจสถานะความรู้ว่าด้วยภาษีอากรในเมืองไทย. 2528. หน้า 138.

³แหล่งเดิม.

(สังคมหนึ่ง) ที่มีได้รับประโยชน์เป็นการพิเศษจากการเสียภาษีอากรนั้น¹ คำนิยามข้างต้นนี้ บ่งบอกลักษณะถึงภาษีอากรอย่างน้อย 3 ประการ กล่าวคือ 1) ลักษณะการบังคับเก็บภาษีอากรจักต้องมีการบังคับเก็บ มิใช่เงินที่ราษฎรเสียโดยสมัครใจ การบังคับดังกล่าวนี้ครอบคลุมถึงฐานภาษีที่จัดเก็บตามอัตราภาษีที่จัดเก็บ เวลาในการจัดเก็บและสถานที่ที่จะจัดเก็บ ลักษณะการบังคับเก็บ ซึ่งก็มีการระบุไว้เช่นเดียวกับเงินศึกษาพลีเช่น เงินศึกษาพลีเก็บจากชาวนครจำปาศักดิ์ ภาษีอากรที่จัดเก็บได้จะต้องนำไปใช้จ่ายให้เป็นประโยชน์แก่สังคม โดยส่วนรวม 3) ลักษณะการไม่มีผลตอบแทนกล่าวคือผู้ที่เสียภาษีอากรให้แก่รัฐ จะไม่ได้รับผลประโยชน์ หรือบริการสาธารณะตอบแทนเป็นการเฉพาะตัว

นอกจากพิจารณาจากคำนิยามต่าง ๆ ของนักเศรษฐศาสตร์แล้ว ยังพิจารณาได้จากคำกล่าวของเสนาบดีกระทรวงนครบาลกล่าวว่า การเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จะต้องอาศัยหลักเกณฑ์จากเงินรัฐูปการ เพราะเป็นทานองเดียวกัน² หรือกล่าวให้เข้าใจง่าย ๆ หมายความว่า เพิ่มเงินรัฐูปการที่ต้องเสีย 6 บาท ขึ้นอีก 3 บาท รวมเป็น 9 บาท³ เงินศึกษาพลีกับเงินรัฐูปการ จึงน่าจะเหมือนกัน เพราะเงินรัฐูปการจัดเป็นภาษีอากร

จากคำนิยามของนักเศรษฐศาสตร์ เช่น อคัม สมิธ และคนอื่น ๆ ได้ให้คำนิยามของภาษีอากรไว้แล้ว เมื่อนำเงินศึกษาพลีมาพิจารณาตามคำนิยามจะพบว่า เงินศึกษาพลีก็มีลักษณะความ

¹ ริงส์เวิร์ด ธนะพรพันธุ์. การสำรวจสถานะความรู้ว่าด้วยภาษีอากรในเมืองไทย.

หน้า 138.

² กรมศิลปากร. เอกสาร มร.6. ศ.2. ประกาศและพระราชบัญญัติประถมศึกษา.พ.ศ. 2464.

³ "พระราชหัตถเลขาทรงรับสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ," ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์. 2507. หน้า 290.

⁴ แหล่งเดิม.

หมายอยู่ในคำนิษณาดังกล่าวข้างต้นจึงสรุปได้ว่า เงินศึกษาพลีจัดเป็นภาษีอากรชนิดหนึ่ง แต่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีถือว่าเงินศึกษาพลีไม่เป็นภาษีอากร เพราะท่านถือว่าการเก็บเงินศึกษาพลีเป็นการเก็บในลักษณะเงินการกุศลและนำมาบำรุงการศึกษาท้องถิ่น สำหรับผู้วิจัยถือว่า เงินศึกษาพลีจัดเป็นภาษีอากรเพราะมีการตรากฎหมายออกมาบังคับเก็บเงินศึกษาพลี และมีบทลงโทษต่อผู้ฝ่าฝืนการชำระเงิน ซึ่งการเก็บเงินในลักษณะนี้ไม่จัดเป็นการเก็บเงินในลักษณะการกุศล อย่างไรก็ตาม การเสนอให้เก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงธรรมการก็ได้รับการคัดค้านอย่างมากจากกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและเจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล ดังจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

ปัญหาและอุปสรรคก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464

เมื่อเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ท่านได้เสนอร่าง "ประกาศตั้งโรงเรียนมูลศึกษา (โรงเรียนเชลยศักดิ์) ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435) ซึ่งมีสาระให้วางหลักสูตรการศึกษาชั้นมูลศึกษา และสามัญศึกษาระดับต่ำอย่างง่ายสำหรับโรงเรียนในตำบลบ้านนอก โครงร่างฉบับนี้จะออกมาในรูปของพระราชบัญญัติภาคบังคับ กล่าวคือ จะมีการบังคับเด็กอายุตั้งแต่ 7 จนถึง 15 ปีต้องเข้าโรงเรียน¹ แต่ข้อเสนอร่างพระราชบัญญัติภาคบังคับก็ไม่สามารถประกาศออกใช้ได้ เพราะประสบกับปัญหาการขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษา ขาดแคลนหนังสือและขาดแคลนครู ครั้นถึง พ.ศ. 2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากการประพาสประเทศยุโรป พระองค์ทรงกระตือรือร้นและเร่งรัดให้รีบขยายการศึกษาให้กว้างขวางกว่าเดิม ดังนั้น ในวันที่ 21 มิถุนายน ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) เจ้าพระยาภาสกรวงศ์จึงได้เสนอร่าง "โครงการศึกษาในกรุงสยาม"² ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์. นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2512. หน้า 98-99.

² แหล่งเดิม.

เมื่อมีการนำร่าง "โครงการศึกษาในกรุงสยาม" เข้าในที่ประชุมปรากฏว่า ที่ประชุมคัดค้านไม่เห็นด้วยกับการประกาศใช้ "โครงการศึกษาในกรุงสยาม" เพราะเกรงว่างบประมาณการศึกษาที่ได้รับน้อยมาก จะไม่สามารถนำมาจัดการศึกษาภาคบังคับได้เพียงพอ ประกอบกับหนังสือคำราเร็น อันคงเป็นแบบเก่า คือ ผู้เขียนคำราเร็นเป็นพวกเปรี๊ญ มีความรู้จำกัดเกี่ยวกับความรู้ของตะวันตก นอกจากนี้แล้ว การจัดระบบการเรียนการสอนยังไม่มีระบบที่แน่นอนในที่สุด "โครงการการศึกษาในกรุงสยาม" ก็มิได้นำออกประกาศใช้

ในปีเดียวกันนั้นได้มีการประชุมประจำปีของข้าหลวงเทศาภิบาล เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2441 ที่ประชุมได้นำประเด็นเรื่องการจัดการศึกษาหัวเมือง ขึ้นมาอภิปรายกัน ผลปรากฏว่าในที่ประชุมลงมติให้ พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูสอนนักเรียน¹ ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่ช่วยแก้ไขปัญหारेืองขาดแคลนครูสอนนักเรียน เมื่อพระสงฆ์ทำการสอนหนังสือมาจนถึง พ.ศ. 2443 พระธรรม-ไตรโลกาจารย์ เจ้าคณะมณฑลกรุงเทพฯ เห็นความสำคัญของการศึกษาแผนใหม่ และมีความคิดที่ต้องการบังคับให้ราษฎรทุกคนได้รับการศึกษาแผนใหม่ ดังปรากฏความจากข้อความที่ว่า

... ชาวลาวที่จะขอบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา จะต้องมีความสามารถอ่านออกเขียนได้เสียก่อน และต้องมีความรู้หลักเบื้องต้นของพุทธศาสนาพอสมควร ทั้งนี้ยกเว้นได้เฉพาะผู้ที่อยู่ห่างไกลโรงเรียนเท่านั้น ผู้อื่นนอกจากนี้แล้วจะไม่ได้ในการบวชเรียนเป็นพระภิกษุได้เลย หากไม่มีการศึกษาเพียงพอ...²

จะเห็นได้ว่า ฝ่ายศาสนจักรยังเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาภาคบังคับ กล่าวคือ พระสงฆ์ยังกำหนดข้อแม้ว่า บุคคลใดจะบวชเรียนได้ก็ต้องมีความรู้ขั้นพื้นฐานก่อน ซึ่งแตกต่างจากอดีตใครจะบวชเรียนก็บวชเรียนได้เลย มิต้องมีข้อแม้ใด ๆ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ข้อเสนอนี้ไม่สามารถนำมา

¹ดูรายละเอียดใน จารุวรรณ ไวยเจตน์. การศึกษาภาคบังคับของไทยในระบอบ
10 ปีก่อน พ.ศ. 2475. 2516. หน้า 15-17.

²David K. Wyatt. The Politics of Reform in Thailand : Education
in The Reign of King Chulalongkorn. 1969. p.251-252.

สามารถนำมาปฏิบัติได้ เพราะว่าไม่สอดคล้องกับข้อบัญญัติในพระวินัยของพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามแนวคิดของ พระธรรมไตรโลกาจารย์ มีจุดประสงค์เช่นเดียวกับจุดมุ่งหมายตาม พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 คือต้องการให้ราษฎรทุกคนมีความรู้ขั้นพื้นฐาน

ต่อมาใน พ.ศ.2454 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการ ให้ผู้ปกครองเด็กทั้งปวงส่งเด็กหญิงและชายซึ่งมีอายุย่างเข้า 8 ปีแล้ว ให้เข้าเล่าเรียนใน โรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่งก็ได้ตามความพอใจ ดังนั้นในวันที่ 10 เมษายน 2454 ได้มีการประชุมเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ที่ศาลาว่าการกระทรวงนครบาล เพื่อหารือกันเกี่ยวกับการแบ่งปัน หน้าที่ในการจัดการศึกษา ปรากฏว่าในที่ประชุมลงมติกันให้ร่าง "ระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับ ประเทศสยาม" ขึ้นมาเพื่อวางกฎระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับประเทศสยาม¹ ซึ่งได้แบ่งโรงเรียนออกเป็น 2 ประเภท

1. โรงเรียนชั้นต้น กับโรงเรียนชั้นสูง สำหรับการศึกษาชั้นต้น เป็นหน้าที่ของราษฎร จะต้องเรียนให้รู้ ไม่ว่าชายและหญิง จะต้องให้มีที่เรียนอยู่ทุกตำบล ทุกละแวกบ้านให้พอแก่ จำนวนเด็กชายและเด็กหญิงที่มีอายุอยู่ในระหว่างเล่าเรียน ทั้งพระราชอาณาจักร

2. โรงเรียนจำแนกตามประเภทเงินใช้สอย มี 3 ประเภท คือ โรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล เป็นโรงเรียนที่ราษฎรจัดตั้งขึ้น และบำรุงด้วยเงินภักดีภาษีอากรเงิน ส่วย หรือเงินใด ๆ ตามแต่จะหาได้ และโรงเรียนบุคคล หมายถึง โรงเรียนเอกชน²

จะเห็นได้ว่า แม้ว่าร่างระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับประเทศสยาม ไม่ได้กำหนด ในลักษณะการบังคับให้เด็กเข้าเล่าเรียน แต่ถือว่าเป็นหน้าที่ของราษฎรทุกคน ที่จะต้องส่งบุตร หลานเข้าเล่าเรียน และยังมีการแบ่งประเภทโรงเรียนไว้ด้วย ทั้งนี้ เพื่ออำนวยความสะดวก ให้แก่ผู้ปกครองของนักเรียนที่จะส่งบุตรเข้าเล่าเรียน

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/5. ประกาศจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ ของเสนาบดีกระทรวงนครบาล. 1 เมษายน 2454.

²จาวรรณ ไวยเจนน. การศึกษาภาคบังคับของไทยในระยะ 10 ปีก่อน พ.ศ. 2475. 2516. หน้า 32-33.

อย่างไรก็ตาม ระบอบการศึกษาสำหรับประเทศสยาม ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการประกาศใช้หรือไม่ ระบอบการศึกษาสำหรับประเทศสยาม จะมีการประกาศใช้หรือไม่ใช้นั้น ไม่มีความสำคัญนัก เนื่องจากในเวลาต่อมาก็ยังมีการเสนอร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษา ซึ่งมีการเสนอขึ้นมาอีกเรื่อย ๆ เช่น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติ "ความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455)" ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ทั้งนี้ในร่างความเห็นที่จะจัดการศึกษา พ.ศ. 2455 มีจุดประสงค์ที่สำคัญคือ ต้องการให้จัดการศึกษาวิสามัญศึกษาควบคู่กับสามัญศึกษา และแบ่งการศึกษาออกเป็นสองระดับ คือระดับต่ำและสูง มุ่งให้ราษฎรทุกคนได้รับการศึกษาขั้นต่ำก่อน ซึ่งจัดเป็นการศึกษาภาคบังคับให้ราษฎรมีความรู้เพียงปกติของคนที่ไม่จำเป็นต้องรู้ เช่น หนังสือและเลข เพื่อให้มีผู้มีความรู้เห็นงานรอบตัว รู้จักรักษาชีวิตและทรัพย์สิน ชื่อเสียงพร้อมกับเสนอข้อมูลจำนวนพลเมือง โรงเรียน ครู งบประมาณที่จำเป็นต้องใช้จ่าย ในการบังคับให้เด็กเข้าศึกษาเล่าเรียนทั่วประเทศ ดังนี้ จำนวนพลเมือง ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453) 8,117,953 คน จำนวนพลเมืองอายุ 7-14 ปี ชายและหญิง 1,931,744 คน เด็กที่จะสามารถเกณฑ์เข้าเรียนได้ 643,482 คน งบประมาณรายจ่ายในการจัดการศึกษาปีละ 1,052,756 บาท¹

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี มีความต้องการอย่างจริงจังที่ปรารถนาประกาศใช้พระราชบัญญัติภาคบังคับ ได้มีการวางแผนหลักสูตรการศึกษาอย่างชัดเจน และสำรวจสถิติจำนวนเด็กตามเกณฑ์ที่จะเข้าเรียน และยังประเมินเงินงบประมาณที่จะต้องใช้จ่ายอีกด้วย ซึ่งพิจารณาแล้ว กล่าวได้ว่าร่างการศึกษา พ.ศ. 2455 มีความสมบูรณ์มากกว่าร่างการศึกษายับอื่น ๆ ที่ผ่านมา

ต่อมาในปี 2456 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้เสนอร่างโครงการศึกษาภาคบังคับหรือร่างพระราชบัญญัติภาคบังคับขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้นำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมเพื่อปรึกษาเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 สำหรับพระราชวินิจฉัย คราวที่ 1 (2455).

ที่พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม วันที่ 12 กันยายน 2457¹ ปรากฏว่า ร่างโครงการ การศึกษาภาคบังคับ ได้รับการคัดค้านจากกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลัง-มหาสมบัติว่า การจัดการศึกษาภาคบังคับต้องใช้เงินจำนวนมาก หากว่าจะเก็บเงินค่าเล่าเรียน ในมณฑลใดเข้าจะเป็นการทอนกำลังความคิดที่จะเก็บภาษีอากรอื่น ๆ ซึ่งกระทรวงอื่น ๆ ต้องใช้ เงินภาษีอากรจำนวนมาก² จะเห็นได้ว่า กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ ไม่เห็นกับการที่จะบังคับเก็บ เงินจากราษฎรเพื่อมาใช้ในการศึกษาภาคบังคับเพราะกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถทรงเกรงว่า การ เก็บเงินจากราษฎรเพื่อนำมาจัดการศึกษาภาคบังคับ จะมีผลกระทบกระเทือนถึงรายได้ ต่อการ จัดเก็บภาษีอากรของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่จะนำมาใช้จ่ายในการพัฒนาประเทศด้านอื่น ๆ ด้วยความขัดแย้งในเรื่องเงินงบประมาณที่จะนำมาจัดการศึกษาภาคบังคับ จึงทำให้ร่างโครงการ การศึกษาภาคบังคับมิได้นำออกปฏิบัติ ในปีพ.ศ. 2458 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีลาออกจาก ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงขึ้นดำรงตำแหน่งแทนสืบต่อมา

ครั้นมาถึงสมัยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้สำเนาโอบายที่ จะประกาศใช้พระราชบัญญัติภาคบังคับสืบต่อมา เพราะเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นความสำคัญ ของการศึกษาภาคบังคับ ถือว่าการศึกษาแห่งชาติจะเป็นเครื่องมือในการสร้างประสิทธิภาพของ กำลังคน อันเป็นผลเมืองของชาติที่มีความสามารถ ในการสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจแข่งขัน- ทัดเทียมกับชาติอื่นๆ ได้ โดยรัฐต้องทำหน้าที่สร้างประสิทธิภาพให้แก่ราษฎร คือ ขยายการศึกษา แห่งชาติให้คนทั้งชาติได้เข้าเล่าเรียนในโรงเรียนตามอัธยาศัย ทั้งในด้านสามัญและวิสามัญศึกษา³ และยังถือว่าการศึกษาภาคบังคับคือการให้ความรู้แก่คนทั้งประเทศ ดังปรากฏในคำกล่าว ที่ว่า "ไม่ต้องปั้นเทวดาก็ได้ เมื่อยกมนุษย์ขึ้นทั้งกะบักจะได้เทวดาเอง หรือฮ่าเพียรสร้างแต่ยักษ์และ

¹ มนุษย์ ลาซโรจน์. นโยบายการจัดการศึกษามีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). 2521. หน้า 72.

² วารุณี โอสการมส์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475. 2524. หน้า 231.

³ เล่มเดิม. หน้า 252 - 253.

เทวดาเลข จงพยายามรอกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเกิด"¹ ด้วยเหตุผลดังกล่าวเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จึงพยายามที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 นอกจากนั้นแล้ว ยังมีข้อสันนิษฐานว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เมื่อครั้งยังเป็นครูเทพ ได้รับแนวความคิดในการผลักดันให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาจากอังกฤษ มาเป็นอิทธิพลในการผลักดัน ให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในประเทศไทยดังจะเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้

...เมื่อครูเทพได้เดินทางไปถึงประเทศอังกฤษ เมื่อปี ค.ศ. 1896 เป็นช่วงสมัยที่ค่อนข้างไปทางปลายรัชกาลของ สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย (ค.ศ. 1837-1901) ประเทศอังกฤษในยุคนั้น ได้พัฒนาสังคมมาถึงยุคที่หลังฝ่ายคอมมิวนิสต์หัวก้าวหน้าเสรีนิยมหรือเรียกว่าพวก Fabian มีชัยชนะเหนือกลุ่มการเมืองของฝ่ายศักดินา ทั้งนี้วัดจากการเรื่องอำนาจทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กำลังรุ่งเรืองอยู่ในขณะนั้น ...ครูเทพได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนฝึกหัดครูที่ เบอโร โรด (Borough Road Training College) ซึ่งเป็นแหล่งอิทธิพลต่อแนวคิดของครูเทพ ครูเทพได้อยู่ในความดูแลของ ท่านเซอร์โรเบิร์ต มอแรนท์ (Sir Robert Morant) ข้าราชการระดับสูงของอังกฤษและเป็นผู้ร่วมต่อสู้กับรัฐมนตรีฟอสเตอร์ของอังกฤษผลักดันพระราชบัญญัติการศึกษาในปี ค.ศ. 1902 เป็นผลสำเร็จ พระราชบัญญัติฉบับนี้ของอังกฤษได้ประสบปัญหาโต้แย้งระหว่างข้าราชการของรัฐบาลกับพระที่สอนหนังสือตามความเชื่อในนิกายต่าง ๆ ของศาสนาคริสต์เป็นการขัดขวางการเปิดโอกาสให้คนสามัญได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง จนในปีที่ครูเทพเดินทางไปถึงอังกฤษ ผู้ดูแลของท่านคือ เซอร์โรเบิร์ต มอแรนท์ ได้เปิดฉากสงครามกับคณะกรรมการการศึกษาแห่งลอนดอน เพื่อผลักดันพระราชบัญญัติฉบับสำคัญนี้ให้สำเร็จ โรงเรียนฝึกหัดครูเบอโร โรด เป็นแหล่งต่อสู้ที่สำคัญโดยมีกรรมการพวกเฟเบียนเป็นพันธมิตรร่วมกันกับนักเรียนที่คืออย่างเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คงได้รับทราบและศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับการต่อสู้ครั้งนี้อย่างใกล้ชิด...

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์. แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411-2475. 2526. หน้า 92-93.

² ยัสสิริ สมุทวณิช. "โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมของครูเทพ", ใน ชุดชีวิตและงานของครูเทพ. 2518. หน้า 204-208.

จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์ได้รับแนวความคิดของพวกเฟเบียนในการผลักดันให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติในอังกฤษต่อการผลักดันให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในประเทศไทย เพราะในช่วงเวลาที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไปศึกษาที่อังกฤษ อยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2439-2441 หรือ ค.ศ. 1896-1898 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการรณรงค์ และผลักดันให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติภาคบังคับในอังกฤษและประสบผลสำเร็จใน พ.ศ. 2445 นอกจากนั้นแล้วขณะนั้นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีคือ นักเรียนไทยรุ่นแรกที่ไปศึกษาวิชาการศึกษาโดยตรง จึงได้ผลักดันให้ใช้พระราชบัญญัติภาคบังคับในประเทศไทย เพราะท่านเห็นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษาและถือว่าการศึกษาคือเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการพัฒนามนุษย์

นอกจากนวนิยายของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีแล้ว สมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ เช่น มณฑลออุษธา ได้ร้องเรียนมายังเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เพื่อให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ดังปรากฏตามหลักฐานว่า

...การศึกษาฝ่ายชาตกติ แม้ในราชการจะจัดการอย่างไรก็ดี ถ้าไม่มีการบังคับอยู่บ้างแล้วที่จะหวังให้เด็กทั้งชายและหญิงได้รับการศึกษาทั่วทุกคนย่อมไม่ได้... การที่จะลุ่มกุ่มอุปสรรคของการศึกษาฝ่ายเด็กชายหญิงดังกล่าวคือ ให้ได้ในการศึกษาทั่วหน้าทุกคนแล้วก็มีอยู่อย่างเดียวคือพระราชบัญญัติประถมศึกษา¹

จากที่กล่าวข้างต้นจะพบว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ มีความประสงค์ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ยังมีจุดมุ่งหมายให้มีการจัดการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. เพื่อบังคับให้เด็กที่อยู่ในเกณฑ์ศึกษาต้องเข้าศึกษา ทั้งนี้เพื่อบรมเด็กให้มีความรู้ เพราะถือว่าการรู้หนังสือเป็นทางที่จะรู้จักการได้ทั่วไป รู้จักคิดคำนวณ รู้เท่าถึงเหตุผลที่อยู่รอบๆ รู้จักประพฤติดชอบ รู้จักบริหารราชการและรู้จักทางที่จะยังความเป็นอยู่ให้เจริญขึ้นตามควรที่จะ-

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร มร.6. ศ.2/9. พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464

เห็นได้ และยังเป็น การเตรียมอาชีพอีกด้วย การที่จะทำมาหากินแบบเดิมนั้นเห็นจะทำไม่ได้แล้ว เพราะสภาพเปลี่ยนแปลงไปแล้วไม่ว่าทุกชาติก็จะเตรียมทวยราษฎร์ของประเทศให้เป็นผู้ประกอบ การอาชีพได้เจริญสูงสุด เพื่อผลประโยชน์ในการเผยแพร่พาณิชย์ อันเป็นเครื่องมือนำมาซึ่งความ สมบูรณ์แห่งชาติ¹

2. ความต้องการผู้มีความรู้จริง ๆ ในการบริหารงานราชการ การส่งบุตรเข้าเล่า เรียนโดยมากมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้เข้าทำราชการความนิยมเช่นนี้ คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าไม่ เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาเสียเลย ความต้องการคนเข้ารับราชการนั้นมีอยู่ทุกเมื่อ แต่ราชการย่อม ต้องการคนชนิดดีขึ้นเสมอจึงจะเทียมนั้นชาติที่เจริญได้ด้วย การเกณฑ์ศึกษานี้เองจะทำให้คนที่ สมควรอยู่ในราชการจริง ๆ เพราะได้มีคนเลือกมากไม่ต้องพอใจอยู่แต่เท่าที่หาได้เช่นเวลานี้ ตามทางการ เมื่อมีพระราชบัญญัติแล้ว โรงเรียนมัธยมซึ่งเป็นช่องที่เปิดให้ขยับสูงขึ้นกว่าชั้นทวย ราษฎร์ย่อมจะเก็บค่าเล่าเรียนแพง เด็กที่จะเข้าเล่าเรียนได้ก็ต้องเป็นบุตรที่มีทุนทรัพย์หรือไม่ ก็ต้องเป็นเด็กที่มีสติปัญญา เจียบแหลม และมีความประพฤติดี ซึ่งจะยอมให้เรียนได้เปล่าแล้วก็จะ ได้ไปเข้าเรียนวิชาสามัญชั้นสูงต่อไปในประเภทต่าง ๆ อันบ้านเมืองต้องการเพื่อกิจซึ่งความสมบูรณ์ และอันราชการต้องการให้มีทางเลือกคนได้ดีขึ้น ส่วนเด็กที่ไม่ประกอบด้วยกำลังทรัพย์หรือกำลัง ปัญญา กำลังคุณความดีก็จะได้เตรียมเป็นทวยราษฎร์อันมีหน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง²

ด้วยจุดมุ่งหมายดังกล่าว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงนำร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้สอบ ทามความเห็นของเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ปรากฏว่าเจ้าพระยาสมรราช (ปิ่น สุขุม) เสนาบดี กระทรวงนครบาล ไม่เห็นด้วยกับร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาดังกล่าว เจ้าพระยาสมรราช ได้เสนอ ว่าจะประสบบัญชีต่าง ๆ ดังนี้

¹ "พระราชหัตถเลขาทรงรับสั่งในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ," ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์. 2507. หน้า 178-179.

² แหล่งเดิม.

1. การบังคับเด็กให้เรียนหมคจะเป็นการคัดถอนกำลังบิดามารดา ที่ต้องใช้แรงงานเด็ก และยังทำให้บิดามารดาสิ้นเปลือง เพราะคนไทยส่วนมากเป็นคนยากจน ทำสวน ทำนา ซึ่งมีได้มี จุมน่งหมาจะเรียนหนังสือเป็นเครื่องมือประกอบหาเลี้ยงชีพ

2. เมื่อมีการเกณฑ์ศึกษาแล้วจะทำให้โรงเรียนปลีกออกจากวัด เพราะเด็กต้องเข้า โรงเรียนไม่ได้อยู่รับใช้พระสงฆ์

3. การประกาศใช้พระราชบัญญัติ จะหาเงินได้ไม่พอสำหรับบำรุงการศึกษาของเด็กที่มี อาศัยในเขตเล่าเรียน คือ ตั้งแต่ 7 ถึง 14 ปี เช่น คำบล ถนนนครชัยศรี อำเภอบางซ้อ จังหวัดพระนคร

4. เจ้าพนักงานจะไม่ได้รับความสะดวกในการเก็บเงินศึกษาพลี

5. การคมนาคมไม่สะดวกเพราะภูมิประเทศตามคำบล จังหวัด ต่างกัน คำบลโดยมากมี อาณาเขตที่จะต้องเดินทางไกลกว้างขวาง ยิ่งภูมิประเทศจังหวัดขึ้นนอกแล้ว ยิ่งมีอาณาเขตทางไกล ไม่มีการคมนาคมสะดวกพอ

6. เด็กที่ไม่มีบิดามารดา หรือผู้ปกครองเลี้ยงดู เท่สาวจรจัดในกรุงเทพฯยังมีอยู่อีกมาก รัฐบาลยังหาวิธีระเบียนการเลี้ยงดูเด็กจำพวกนี้ไม่ เด็กพวกนี้เป็นเด็กอนาถา รัฐบาลควรจะมีที่เลี้ยงดูเด็กจำพวกนี้ ซึ่งควรเพิ่มบทมาตราในพระราชบัญญัติ¹

จากประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เจ้าพระยาสมรราชเสนอให้มา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็ได้พยายามชี้แจงเหตุผลต่อปัญหาดังกล่าว ดังนี้

1. กระทรวงศึกษาธิการได้ตระหนักเสมออยู่แล้วในขณะร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ ใน เรื่องการถอนกำลังบิดามารดาที่ต้องใช้แรงงานเด็ก ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการก็ได้หาวิธีการ แก้ไขปัญหาด้วยการกำหนดเวลาเรียนไว้เพียง 320 เวลา หรือ 800 ชั่วโมงเท่านั้น วันหนึ่ง แบ่งเป็นช่วงเช้าบ่ายจึงเรียนทั้งหมด 160 วัน โดยเฉลี่ยวันละ 5 ชั่วโมง ดังนั้นปีหนึ่งจึงมีเวลา เรียนเพียง 6 เดือน กับ 10 วัน ส่วนเวลาที่เหลือก็ให้เด็กไปช่วยบิดามารดาอยู่กับบ้าน หาก

¹ "พระราชหัตถเลขาทรงรับสั่งในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ." ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์. 2507. หน้า 146-155.

กรณีที่ต้องการให้เด็กอยู่ช่วยงานบ้านทุกวันก็ต้องผ่อนผันให้เด็กมาเรียนช่วงเช้าหรือบ่ายก็ได้ ส่วนในเรื่องความสิ้นเปลืองนั้นไม่สิ้นเปลืองเพราะเด็กที่มาเรียนแต่กลางดึกอะไรมาเรียนก็ได้ เพียงแค่ให้ดูเรือบร๊อส สะอาดและ นำเอาอาหารจากบ้านมารับประทานที่โรงเรียน¹

2. วัดกับการศึกษาไม่ได้แยกออกจากกันเด็กที่ไปเรียนหนังสือในโรงเรียน โรงเรียนต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วหรือที่จะจัดต่อไป ก็ต้องอาศัยวัดเสียส่วนใหญ่ นอกจากนั้นพระสงฆ์ ท่านยังช่วยอุปการะโรงเรียนถึงแม้จะไม่ได้เป็นผู้สั่งการงานโดยตรง เจ้าหน้าที่ก็ต้องคอยเรียนปฏิบัติอยู่เสมอ ฉะนั้นเด็กในโรงเรียนตามวัด แม้ไม่ได้อยู่วัด ก็นับว่าเป็นเด็กของวัด²

3. สำหรับตำบลถนนนครราชสีมา ให้เก็บเงินบำรุงการศึกษาได้เพราะมีชาวยกรรจที่ ต้องเสียเงินศึกษาตลอดจำนวนทั้งหมด 1,500 คน จะได้เงินอย่างสูงปีละ 4,500 บาท มีจำนวนเด็กตั้งแต่อายุ 7-14 ปี รวม 1,060 คน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งส่งแจ้งต่อไปอีกว่า ก่อนที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติในท้องที่ตำบลใด เจ้าหน้าที่ต้องคำนวณว่าจะเกณฑ์เด็กตั้งแต่อายุเท่าไร จึงจะมีทุนรอนพอใช้จ่ายได้ ในกรณีตำบลถนนนครราชสีมาคิดแล้ว เด็กตั้งแต่อายุ 7-14 ปี มี 1,060 คน แต่ถ้าเกณฑ์เด็กในช่วงอายุ 9-14 ปี จะมี 757 คนและเด็กในจำนวน 57 คน เข้าเรียนในโรงเรียนอื่นเสียรวม 160 คนถ้าใช้พระราชบัญญัติแล้วเชื่อว่าคงมีไปโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์มากขึ้นตามส่วนจึงคงเหลือเด็กที่จะต้องจัดการเล่าเรียนให้เพียง 378 คน เมื่อได้จำนวนจำนวนเด็กที่จะเข้าโรงเรียนประชาบาลจำนวน 378 คน แน่แน่นอนแล้วก็คิดคำนวณครุและเงินที่จะนำมาใช้จ่าย โดยเฉลี่ยจำนวนเด็ก 30 คนต่อครู 1 คนดังนั้นเด็ก 378 คน ต้องใช้ครู จำนวน 12 คน และเหลือเด็ก 18 คน ซึ่งเด็กที่เหลือ 18 คน ไม่ต้องหาครูเพิ่มเพราะโดยเฉลี่ยแล้ววัน ๆ หนึ่ง เด็ก 30 คน มาเรียนเพียง 24 คนเท่านั้น เด็ก 18 คน ก็เฉลี่ยให้ไปเรียนเพิ่มในห้องละ 1 คนก็ได้ ส่วนเงินเดือนครูตกคนละ 30 บาทต่อเดือน 12 คน ตกปีหนึ่งรวมเป็นเงิน 4,320 บาท

¹ "พระราชหัตถเลขาทรงรับสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ," ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์. 2507. หน้า 179-180.

² แหล่งเดิม.

ส่วนสถานที่โรงเรียนก็ใช้ที่วัด ดังนั้นจะเห็นได้ว่าจากเงินจำนวน 4,500 บาท สามารถใช้ได้พอเพียงกับการจัดการศึกษาประชาบาลในตำบลถนนนครราชสีมา¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ยังให้ข้อสังเกตอีกว่า หากในท้องที่ตำบลใดประกาศใช้พระราชบัญญัติแล้วได้รับจำนวนไม่พอเพียงกับการจัดการศึกษาประชาบาลก็ให้ลดจำนวนครู หรือ เหยียบอายุเด็กที่จะเกณฑ์เข้าเล่าเรียนให้สูงขึ้นได้ เพื่อให้พอกับจำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บมาได้

4. การเก็บศึกษาพลีคงจะไม่ลำบากหรือติดขัด เพราะประชาชนย่อมเล็งเห็นประโยชน์ในการเสียเงินศึกษาพลี กล่าวคือ เงินที่ราษฎรท้องที่ใดเสียให้แก่รัฐรัฐก็นำมาใช้เพื่อประโยชน์ในท้องที่นั้นเอง²

5. พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ไม่ได้เจาะจงให้ตั้งโรงเรียนเดียวในตำบลหนึ่ง จะตั้งกี่โรงเรียนก็ได้เงินเดือนครูโรงเรียนเดียวหรือหลายโรงเรียนก็ได้เท่ากัน เพราะจำนวนเด็กก็เท่ากัน ค่าใช้สอยประจำโรงเรียนอาจหมดเปลืองมากขึ้นบ้าง แต่แท้จริงในขั้นเบื้องต้น ซึ่งยังไม่ใคร่มีทุนรอนสำหรับก่อสร้างโรงเรียน โรงเรียนย่อย ๆ นักเรียนเพียงแห่งละน้อยคน ซึ่งหาที่อาศัยตั้งโรงเรียนได้ง่าย³

6. เด็กที่ตกอยู่ในฐานะอนาถา ก็เป็นเด็กจรจัดไม่มีที่พักอาศัยคงไม่มีในทะเบียนบ้านของอำเภอ ถ้าเป็นความจริงว่า ไม่มีในทะเบียนของอำเภอแล้ว จะมาอยู่ในรายชื่อแห่งพระราชบัญญัติได้อย่างไร เพราะการเกณฑ์ให้เด็กเข้าเล่าเรียนต้องเกณฑ์ตามหลักทะเบียนของอำเภอ ถ้าหากว่ามีที่พักอาศัยก็ต้องอยู่ในทะเบียนของอำเภอ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็จะมีผู้ปกครองตามกฎหมาย ซึ่งจะอยู่ในรายชื่อแห่งพระราชบัญญัติ แต่ในความเป็นจริงเด็กที่มาพักอาศัยอยู่ตามบ้านหรือวัดใดสมามักจะเป็นพวกบิดามารดาส่งมาฝากไว้ เพื่อให้ได้เล่าเรียน ยิ่งนึกถึงนิสัยของคนไทยแล้ว ย่อมเห็น

¹ "พระราชหัตถเลขาทรงรับสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ." ใน อนสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์. 2507. หน้า 185-187.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

ได้ว่า เป็นผู้ที่ไม่มีใครทั้งบุครอย่างชาวต่างประเทศ แม้จะยากแค้นเพียงไรคงอยากให้บุตรอยู่ใกล้ ๆ มากกว่า¹

จากการเสนอปัญหาของเจ้าพระยาสมรราชกับการชี้แจงเหตุผลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี สามารถสะท้อนให้เห็นจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาที่แตกต่างกัน เจ้าพระยาสมรราช มีเป้าหมายการจัดการศึกษาแบบอนุรักษนิยม คือ ต้องการให้รัฐบาลรักษารูปแบบการศึกษาแบบโบราณที่อาศัยวัดและคณะสงฆ์ทำหน้าที่สอน โดยที่รัฐบาลไม่จำเป็นต้องลงทุน การศึกษาแบบโบราณยังเป็นสถานศึกษาจรรยาได้อย่างดี การศึกษาอักษรวิธียี่สิบสองวรรคเป็นเพียงการฝึกสอนอ่านเขียนสำหรับคนกลุ่มน้อยที่ต้องรับราชการ ส่วนคนส่วนใหญ่ที่ฐานะยากจนและหาเลี้ยงชีพด้วยแรงงานประกอบการทำงานทำสวน การศึกษาของคนกลุ่มนี้มิได้อยู่ที่การเรียนรู้อักขรวิธีก้าวคือแต่หมายเอาการกระทำในครอบครัวแทนบทเรียนหรือการเรียนรู้ตามอาชีวะตระกูล เพราะถือว่าการเรียนรู้จากการผลิตกันภายในครอบครัวนั้นเพียงพอแล้ว ส่วนจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี สะท้อนให้เห็นว่ามีแนวความคิดแบบเสรีนิยม คือเห็นความสำคัญของการศึกษาแห่งชาติจะเป็นหนทางในการสร้างกำลังคนเพื่อเตรียมทวยราษฎร์ให้ตรงกับความต้องการของชาติ เพราะเห็นว่าสถานการณ์ของโลกและภายในประเทศได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว

นอกจากนี้แล้ว กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงไม่เห็นด้วยกับการเก็บเงินศึกษาพลีโดยอ้างว่า การบังคับเก็บเงินศึกษาพลี จะมีผลกระทบกระเทือน ทำให้ราษฎรได้จากภาษีเก็บเข้าส่วนกลางน้อยลง และวิธีการเก็บและจ่ายเงินศึกษาพลีไม่ผ่านกระบวนการจัดเก็บภาษีจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงชี้แจงเหตุผลว่า การเก็บเงินศึกษาพลี ถือว่าเป็นการเก็บมาเพื่อบำรุงและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเท่ากับเป็นการพัฒนาประเทศเช่นเดียวกับการพัฒนางานด้านอื่น ๆ เช่นกัน การประกาศเก็บเงินศึกษาพลีจากชาวนครจักร์ คนจะไม่ต่ำกว่า 1 บาท และไม่

¹ "พระราชนัดดเลขา ทรงรับสั่งราชการ ในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ." ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์. 2507. หน้า 192.

² วารุณี โอสการมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-2475. 2524. หน้า 231.

เกิน 3 บาทต่อปี จัดเป็นเงินการกุศล โดยให้คณะกรรมการศึกษาและนายอำเภอเป็นผู้ดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี¹

ในที่สุด เจ้าพระยาอรรคมหาคัมภีร์ ก็สามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ได้ เพราะพยานที่แจ้งเหตุผลต่อข้อปัญหาต่าง ๆ ได้ ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ให้ราษฎรได้รับการศึกษาอย่างทั่วหน้าเพื่อยกฐานะความเป็นอารยชนของราษฎรในประเทศ²

สาเหตุที่จำเป็นต้องเก็บเงินศึกษาพลี

สาเหตุของการเก็บเงินศึกษาพลีเพื่อนำเงินศึกษาพลีมาจัดการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งต้องใช้เงินจำนวนมาก แต่เงินบำรุงการศึกษาของไทยนั้น กระทรวงศึกษาธิการจะได้รับเงินงบประมาณน้อยประกอบกับเงินบำรุงการศึกษาที่ราษฎรให้ในแต่ละปีมีจำนวนไม่แน่นอนและน้อยมาก เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการจึงเสนอให้เก็บเงินศึกษาพลี เพื่อนำมาจัดการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เพื่อนำเงินศึกษาพลีมาจัดการศึกษาแห่งชาติ

ภายหลังจากเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการได้ไม่นานนัก ก็ได้ร่างความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455) ขึ้นทูลเกล้าฯถวายเพื่อให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับและยังกำหนดอายุเด็กระหว่าง 7-14 ปีอีกด้วย แต่ไม่ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวินิจฉัยอย่างไร

ต่อมา เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีก็นำร่างโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 ขึ้นทูลเกล้าฯถวายอีกเพื่อให้ประกาศใช้แผนการศึกษาภาคบังคับให้ได้ แต่ความพยายามของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีก็ไม่ประสบความสำเร็จ อุปสรรคที่สำคัญคือ กรมหลวงพระจันทบุรี

¹ วารุณี โอสภารมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475. 2524. หน้า 231.

² กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 14. 2464. หน้า 1.

นฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ทรงกล่าวว่าไม่มีงบประมาณเพียงพอ อย่างไรก็ตาม เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีก็พยายามที่จะผลักดันให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงกราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งในพ.ศ. 2458

ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีความประสงค์อย่างหนึ่งที่จะให้ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ หรือการศึกษาภาคบังคับเพราะท่านเห็นว่า สถานการศึกษาของไทยในเวลานั้น ยังล้าหลังต่างประเทศมาก ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของท่านว่า

...ความบกพร่องแห่งการศึกษาของเราในเวลานี้ บกพร่องมากที่สุดทั้ง Quantity และ Quality เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศใกล้เคียงที่มีสามะโนครวัคล้ายคลึงกัน เช่น ญี่ปุ่น และพม่า ล้อมปรากฏว่าของเราจัดการได้น้อยและล้าหลังเขามาก... จำต้องรีบจัดการศึกษาให้เทียบส่วนพอสมควรกับนานาประเทศที่เจริญ¹

และยังจะเห็นได้จากประโยคที่ท่านชอบยกมากล่าวเสมอ ๆ ว่า "ถึงเวลาแล้วที่จะต้องจัดการศึกษาภาคบังคับ การรีรอต่อไปเป็นผิวน้ำ และจะให้ผลเป็นการเสียหายในภายหน้าทั้งจะเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งยุคหน้าจะโทษยุคนี้ว่าปล่อยปละละเลยไว้"² และยังถือว่าการศึกษาภาคบังคับคือการให้ความรู้แก่คนทั้งประเทศดังปรากฏในคำกล่าว "ไม่ต้องปั้นเทวดาก็ได้ เมื่อชนมนุษย์ขึ้นทั้งกะปิ ก็จะได้เทวดาเอง" หรือ "อย่าเพียรสร้างแต่ยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด"³

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน. การศึกษาภาคบังคับของไทยในระยะ 10 ปี ก่อนพ.ศ. 2475. 2516. หน้า 42.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 42/13. รายงานการประชุมราชและสมุหเทศาภิบาลแผนกกระทรวงศึกษาธิการ. 24 ธันวาคม 2462.

³ วุฒิชัย มูลศิลป์. แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411-2475. 2526. หน้า 92-93.

กล่าวได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นความสำคัญของการศึกษาภาคบังคับอย่างยิ่ง จึงพยายามให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับ ทั้งนี้เพื่อให้ราษฎรทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน เพื่อให้มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม และเพื่อเป็นการส่งเสริมวิชาชีพ

1.1 เพื่อให้ราษฎรทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน

การศึกษาที่จัดมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งต้นสมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังถือได้ว่าการศึกษายังขยายตัวช้า ดังปรากฏในพ.ศ. 2453 มีพลเมืองไทยทั้งสิ้น 8,117,953 คน เป็นเด็กในวัยเล่าเรียน (7-14 ปี) 1,931,744 คน แต่ทางการสามารถเกณฑ์เข้าเรียนได้เพียง 643,482 คน¹ จะเห็นได้ว่า เด็กมีโอกาสดูเรียนเพียงหนึ่งในสามเท่านั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จึงได้พยายามกระตุ้นและเร่งรัดให้ขยายการศึกษาให้แพร่หลาย เพื่อให้ราษฎรส่วนใหญ่ได้มีโอกาสได้รับการศึกษา นอกจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ที่พยายามกระตุ้นและเร่งรัดให้ขยายการศึกษาให้แพร่หลายแล้ว ยังมีสามัญชนอีกบุคคลหนึ่งนั่นคือเทียนวรรณ (ค.ว.ส. วรรณโณ) เทียนวรรณ ได้กล่าวเตือนกระตุ้นและเรียกร้องให้รัฐบาลสนใจ ส่งเสริมการศึกษาให้แก่ราษฎรให้มากขึ้น เพราะเห็นว่า การที่มนุษย์ไม่ได้รับการศึกษานั้น ย่อมเป็นพวกป่าเถื่อนซึ่งจะนำประเทศสู่ความหายนะดังที่ท่านกล่าวว่า ทรคของสามัญชนนั้นคือ

...การที่ฝูงราษฎรเป็นคนโง่เขลา ปราศจากสติปัญญา วิชาความรู้ มีสันดานหยาบช้าสามานย์ ประกอบการทุจริตชั่วร้ายต่าง ๆ เต็มไปด้วยการเล่นการพนัน อันไม่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติศาสนา และบ้านเมืองของตน ครั้นหากจน ชักสน คับแค้นใจก็หันลง จ้อโก่ง เบียดบัง อักขอก ครั้นจ้อโก่ง เบียดบัง อักขอกไม่สะดวกเข้าก็หันลงไปปล้นฆ่าฟันเอาตรง ๆ ไม่มี-การเกรงขาม²

¹ระลึก ธานี. นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475-2503). 2522. หน้า 37.

²ซงอุท ไซสืหา. การวิเคราะห์แนวความคิดในการปฏิรูปการศึกษาของผู้นำการศึกษาไทย ระหว่าง พ.ศ.2414-2464. 2526. หน้า 103.

นอกจากนี้ เทียนวรรณ ยังอ้างอีกว่าการที่ประเทศชาติจะมั่นคงได้ดั้นนั้น ต้องอาศัยฐาน ส่วนล่างเป็นตัวสร้างความมั่นคงของประเทศ กล่าวคือ ราษฎรส่วนใหญ่ต้องมีการศึกษาอย่างทั่วหน้า จึงจะเป็นกำลังที่แท้ในการสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ ดังจะเห็นได้จากข้อความดังต่อไปนี้

...ถ้าราษฎรเดือดร้อน ไม่มีช่องทางที่จะได้เล่าเรียนศึกษาแสวงหาทรัพย์สินสมบัติความสุข ไม่มีสติปัญญา ไม่มีความรู้ ไม่มีทรัพย์สิน และเวลาว่างเปล่า คิดหัดไม่มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน และการแสวงหาทรัพย์สินสมบัติ ความสุข รับแต่ความชาก ชัดสน เดือดร้อนจะนำมาสู่เป็นคนชั่ว คนพาลใช่แต่ตัวเขาจะถึงวินาศ กำลังแผ่นดินก็จะพลอยอ่อนชากจนและเป็นพาล¹

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ทั้งเสนาวัดกระทรวงศึกษาธิการและปัญญาชนระดับคนสามัญชนได้เห็นความสำคัญของการศึกษาและกระตุ้นให้จัดการศึกษาภาคบังคับ อย่างไรก็ตามการพยายามให้เป็นการศึกษาภาคบังคับได้ ต้องมีปัจจัยต่าง ๆ พร้อม เช่น โรงเรียน ครู สถานศึกษา ตลอดจนอุปกรณ์การเรียนการสอนให้มีเพียงพอกับจำนวนนักเรียน แต่ฐานะทางการเงินของประเทศในขณะนั้นยังขาดแคลน จึงมีวิธีเดียวที่ช่วยแก้ไขได้ ก็คือ เก็บเงินศึกษาพลีจากชาชนกรรจ์

1.2 เพื่อการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม

ประเทศไทยในท้องที่ต่าง ๆ มีวัฒนธรรมแตกต่างกันมาก เช่น ศาสนา ภาษา โดยเฉพาะในท้องที่มณฑลปัตตานี ชุมชนในท้องที่ดังกล่าวจะมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันกับคนไทยในชาติส่วนใหญ่ทำให้การสื่อความหมายกันไม่เข้าใจ บุคคลในแต่ละท้องถื่นจะถูกกลืนด้วยวัฒนธรรมของพวกเขาเอง ซึ่งจะนำปัญหาชนกลุ่มน้อยมาสู่ประเทศได้ ดังนั้น รัฐบาลจึงหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการให้จัดการศึกษาภาคบังคับคือ บังคับให้เด็ก ๆ ทุกคนที่อยู่เกณฑ์ต้องมาเข้าเรียนหนังสือโรงเรียนไทย เพื่อให้ผู้มาเรียนได้เรียนรู้วัฒนธรรมไทย และเป็นการลดความแตกต่างทางวัฒนธรรม

¹ ยงยุทธ ไซยสีหา. วิเคราะห์แนวความคิดในการปฏิรูปการศึกษา ของผู้นำการศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ.2414-2464. 2526. หน้า 103-104.

ความแตกต่างทางวัฒนธรรมไทยมีความแตกต่างในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยเฉพาะในภาคใต้ มีความแตกต่างทางศาสนา ความแตกต่างทางศาสนาเกิดจากศาสนา และวัฒนธรรมในสังคม อิสลามจะแยกออกจากกันได้ยาก เพราะบทบัญญัติของศาสนาอิสลามมีผลต่อวัฒนธรรม กล่าวคือ พวกมุสลิม จะต้องเรียนหนังสือตามปอเนาะ สุเหร่า หรือตามบ้านของผู้รู้ เพื่อเรียนรู้บทบัญญัติทางศาสนาที่ศาสนาบังคับ เพื่อนำมาประกอบศาสนกิจ หรือแม้แต่การเรียนภาษาบาลีก็เพื่อจะใช้อ่านตำราทางศาสนาอิสลาม จะเห็นได้ว่าบรรดาชาวอิสลามให้ความสำคัญต่อศาสนาอิสลามมาก ดังนั้นจึงไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในโรงเรียนที่ใช้ภาษาไทย จึงส่งผลให้เกิดความแตกต่างทางวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากรายงานของ พลโทหม่อมเจ้าคำรบทุกล้ำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

...ข้าพระพุทธเจ้าเป็นพลเมืองจำพวกหนึ่ง ซึ่งแต่เดิมเป็นพวกคนแขกมลายู แต่ได้กลายเป็นคนไทยแล้ว แต่ยังมีถือศาสนาอิสลามอยู่...คนจำพวกนี้มีมากเกิดขึ้นทุกปี มีคนจำนวนมากอยู่ทั่วทุกหัวเมือง...แต่โดยมากเป็นคนที่ไม่มีความรู้ วิชาหนังสือไทย และเลขหนังสืออังกฤษ ตลอดจนถึงวิชาการต่าง ๆ ก็ไม่มีความรู้...อนึ่งบุตรหลานของเขายังเป็นเด็กอยู่หาได้มีผู้หนึ่งผู้ใดส่งเข้าโรงเรียนภาษาไทยและอังกฤษ... พวกของเขาได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้านของเขาหรือตามสุเหร่าเอาเด็กบ้านไปเรียนท่องคัมภีร์ตามศาสนาอิสลามตั้งแต่อายุประมาณ 6 ปีจนถึง 16 ปี โดยมากเมื่อเติบโตขึ้นแล้วก็ไม่ได้เล่าเรียนวิชาอะไรต่อไปอีก...เมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้พบเขาในเวลาเขาได้รับราชการเป็นทหาร...ปรากฏว่าคนไทยมุสลิมส่วนใหญ่ไม่มีความรู้ภาษาไทย จะฝึกอะไรก็ลำบาก จะให้ท่องอะไรก็ท่องไม่ได้ ซึ่งสร้างความอึดอัดให้แก่ภายหลังการที่เป็นครูฝึกเป็นอย่างมาก...¹

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 2/5. พระราชบัญญัติประถมศึกษา ของหม่อมเจ้าคำรบ กราบบังคมทูลเกล้าฯ ถวายความเห็น รัชกาลที่ 6. 7 กันยายน 2463. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/5. พระราชบัญญัติประถมศึกษา หนังสือของกรมราชเลขาธิการ เรียนเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. 18 กันยายน พ.ศ. 2463.

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า คนแหมกลาฐในชาติไทยจะเรียนรู้แต่ศาสนาและวัฒนธรรมของตน จึงไม่นิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนไทย จึงเกิดความไม่เข้าใจในการสื่อสารกันระหว่างคนไทยกับคนแหมกลาฐทำให้เกิดเอกภาพชาติความเป็นปึกแผ่น และยังทำให้บุคคลดังกล่าวไม่มีความสำนึกในความเป็นไทย ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ว่า

...เมื่อมีราชฎมาติดคอ จะต้องใช้แบบพิมพ์ของทางราชการ ให้ปฏิบัติใหม่หมดโดยกรอกในช่องสี่เหลี่ยมว่า "ชาติไทยบังคับสยามทั้งสิ้น ห้ามมิให้เขียนในช่องสี่เหลี่ยมว่า "ชาติลาว ชาติเขมร ส่วย ญไท ฯลฯ เป็นอื่นชาติ ทั้งนี้เพราะคนในท้องถิ่น พูดภาษาอะไรก็มักจะคิดว่าตนเองเป็นคนชาตินั้น...¹

การที่สังคมของบุคคลเหล่านี้ ไม่ส่งเสริมให้เรียนหนังสือให้โรงเรียนไทย ทำให้ไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ จนเป็นเหตุให้คิดว่าพวกเขามีใช่คนไทย เชื้อชาติไทย การขาดจิตสำนึกว่าเป็นคนไทยเป็นเรื่องที่น่าวิตก เพราะมีผลต่อเสถียรภาพความมั่นคงของประเทศ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไทย จึงเสนอแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการให้การจัดการศึกษาแห่งชาติ เพื่อบังคับคนเหล่านี้เข้าเรียนในโรงเรียน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของชาติ (National Unity) เพื่อชักจูงบุคคลต่างวัฒนธรรมไทยหันเข้ามาในวัฒนธรรมไทย เพื่อเป็นการชักจูงให้กลมเกลียวสนิทสนมกับคนไทยมากขึ้นด้วย

1.3 เพื่อส่งเสริมวิชาชีพ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนโยบายส่งเสริมวิชาชีพ และต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงสานนโยบายดังกล่าวคือ ก่อนที่จะมีการส่งเสริมวิชาชีพ รัฐบาลจัดการศึกษาเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ เป็นสำคัญ แต่เมื่อมีการ

¹ เดิม วิชาศัพทกิจ. อีสานในสมัยพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์
ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างประเทศ. 2514. หน้า 135.

เปลี่ยนแปลงนโยบายมามุ่งเน้นวิชาชีพ เพื่อให้สอดคล้องกับอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวไทย และยังเป็นการพัฒนาอาชีพเกษตรให้ก้าวหน้าขึ้นอีกด้วย ดังจะเห็นจากรายงานทูลเกล้าฯ ถวายของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีว่า

...การจัดการศึกษาเฉพาะสำหรับหมู่คณะ ถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใดก็ไม่ใช่ว่ากำลังแท้จริงของชาติ บรรดาวิญญูชนชื่อได้กล่าวว่า "อย่าเพียรสร้างยักษ์และเทวดาเลย จงยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด" อันนี้เป็นคติสำหรับการศึกษามีชื่อนี้ ซึ่งต้องผันแปรไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ National Education เมื่อฐานะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ได้ทุกวิถีแห่งอาชีพ การกสิกรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของเรา และยิ่งตกมาสมัยนี้เชื่อว่า ยิ่งสำคัญยิ่งขึ้น เพราะเชื่อว่าเสรีสงครามอาวุธแล้ว จะต้องถึงสงครามอีคอนอมิกส์ จะแก้ไขและจัดช่วยเหลือในทางอื่น ๆ ให้เจริญขึ้นปานใด ก็จะไม่เพิกเฉย ละเลย การศึกษาการกสิกรรมเสียไม่ได้...¹

นอกจากนี้แล้ว สมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพยังเสนอให้มีการจัดการศึกษาวิชาชีพอีกด้วยตามรายงานที่ว่า

...การอาชีพของราษฎรในมณฑลนี้ มีการทำไร่ ทำนา ทำป่าสักเป็นพื้น นอกจากนี้ยังมีการหัตถกรรมอื่น ๆ คือ ช่างเงิน ช่างเหล็ก ช่างเขียน ช่างปั้น การทอผ้า การจักสาน เป็นต้น แต่การทำอยู่เช่นนั้นไม่มีใครคิดหาวิถึพลิกแพลงให้ดียิ่งขึ้น เคยทำมาอย่างไรรักังทำอยู่อย่างนั้นเรื่อยไป...หนทางที่จะแก้ไขในเรื่องนี้ คิดด้วยเกล้าฯ ว่าจำเป็นต้องรีบจัดการสอนการกสิกรรมและหัตถกรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นของพื้นบ้านเมืองขึ้นในโรงเรียนสามัญทั่วไปเพื่อช่วยให้ราษฎรมีความรู้พลิกแพลงดียิ่งขึ้น...

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 42/13. รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล.

24 ธันวาคม 2462.

² กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 14. 2464. หน้า 10.

จากข้อความจะเห็นได้ว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมีความต้องการส่งเสริมวิชาชีพเพิ่ม ทั้งนั้นก็เป็นที่ดี แต่การส่งเสริมวิชาชีพนั้นต้องใช้เวลาจำนวนมากเพื่อนำมาจ้างบุคลากร เพื่อสอนวิชาชีพ

จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีพยายามผลักดันอย่างถึง ให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ราษฎรทุกคนได้รับการศึกษาและเพื่อลดหรือผ่อนคลายความขัดแย้งทางวัฒนธรรมของคนในประเทศตลอดจนส่งเสริมวิชาชีพให้แก่ราษฎร เพราะเห็นความสำคัญของอาชีพการเกษตรกรรมที่ต้องใช้เวลาจำนวนมากในการจัดการศึกษาภาคบังคับ ดังนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงเสนอวิธีแก้ไขปัญหาด้านการเงินบำรุงการศึกษา ด้วยการให้เก็บเงินศึกษาหนี้จากชาวนาจนกรรจ์ เพราะท่านทราบว่าที่การศึกษาของไทยชยยตัวช้า อันสืบเนื่องมาจากการขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษา ซึ่งจะเห็นได้จากสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตร้องเรียนมายังเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เพื่อขอเงินบำรุงการศึกษาเพิ่ม เพราะเงินที่ได้รับจากรัฐบาลยังไม่พอเพียงต่อการจัดการศึกษาดังข้อความ

...มณฑลภูเก็ต มีเด็กอายุระหว่างเล่าเรียน 45,032 คน ได้เข้าเล่าเรียนแล้ว 6,601 คน ยังไม่ได้เข้าเรียนอีก 328,431 คน ถ้าจะจัดให้ทั่วถึงแล้วจะต้องใช้เวลาถึงปีละ 62,000 บาท แต่ปรากฏว่า รัฐบาลให้เงินอุดหนุนโรงเรียนประจำบาลเพียงปีละ 40,000 บาท เงินจำนวนนี้ไม่พอ อุปราชหรือสมุหเทศาภิบาลขอเงินเพิ่มจาก 40,000 บาท เป็น 60,000 บาท ก็ไม่ได้...¹

2. กระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินงบประมาณการศึกษาน้อย

ปัญหาการขาดแคลนเงินงบประมาณการศึกษาที่จะใช้จัดการศึกษา เป็นปัญหาที่มีมาตั้งแต่มีการปฏิรูปการศึกษาแบบสมัยใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว

¹กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/29. รัฐบาลให้เงินอุดหนุนการศึกษาประจำบาล มณฑลภูเก็ตปีละ 40,000 บาท กับสิ่งเขบความเห็นการจัดการศึกษาประจำบาล. 8 กันยายน

ครั้นมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังประสบปัญหาการขาดแคลนเงิน
งบประมาณการศึกษาอยู่อีก ดังจะเห็นได้จาก หนังสือกราบทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทรา-
ธิบดี พ.ศ. 2458 ว่า

...ข้าพระพุทธเจ้ามีปรีวิตกในการศึกษามาก เพราะการศึกษางอกงามช้า ยิ่งตั้งต้นลงทุน
น้อยผลที่ได้ก็ยิ่งช้าไม่ทันการอยู่อย่างนั้น บ้านเมืองของเราในทุกวันนี้ ถ้าจะดูแลแต่เงิน ๑
ภาชนะนอกก็หน้าหมดตาใส่พอรับแขกได้ แต่ภายในอยู่ข้างอดโรยหัวโหล เพราะหย่อนความรู้
อย่าง ทุนทรัพย์บกพร่องอย่าง...การศึกษากำลังฝืดเคืองและแห้งแล้งมาช้านาน...¹

จะเห็นว่าการจัดการศึกษาของไทยช้าตัวช้าและล่าช้าก็เพราะ ได้รับเงินงบประมาณ
การศึกษาน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับกระทรวงอื่น ๆ ดังตารางต่อไปนี้

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 18.1/11. งบประมาณกระทรวงธรรมการ.

ตาราง 1 สัทธิเงินงบประมาณแผ่นดินที่กระทรวงต่าง ๆ ได้รับระหว่างพ.ศ. 2454-2464 (ล้านบาท)

กระทรวง	เงินงบประมาณแผ่นดินที่กระทรวงต่าง ๆ ได้รับใน พ.ศ.											รวม
	2454	2455	2456	2457	2458	2459	2460	2461	2462	2463	2464	
กลาโหม	11.2	11.3	11.6	12.3	12.9	13.2	15.5	13.5	14.6	16.0	15.5	147.6
ทหารเรือ	3.7	3.7	3.9	4.0	3.9	4.1	4.2	4.7	5.1	5.4	4.6	47.3
การต่างประเทศ	0.9	1.0	1.0	1.0	1.3	1.1	1.1	1.2	1.5	1.5	1.7	13.3
พระคลัง	3.3	3.2	3.1	5.7	5.6	6.3	6.8	6.3	7.0	6.9	6.3	60.5
มหาดไทย	11.3	11.3	11.4	6.6	6.9	5.5	5.5	5.7	6.2	6.0	5.4	81.8
นครบาล	4.8	5.3	4.9	7.4	8.0	9.1	9.4	9.4	11.2	12.0	10.9	92.4
ยุติธรรม	2.3	2.3	2.4	2.5	2.6	3.2	3.3	3.4	3.5	3.7	3.7	32.9
ธรรมการ	1.3	1.3	1.5	1.1	1.8	2.0	2.1	2.1	2.4	2.3	2.3	20.2
คมนาคม	3.8	4.3	4.6	5.0	5.0	5.6	6.3	8.0	8.4	9.1	9.9	70.0
เกษตรราชการ	1.7	1.1	1.0	1.2	1.8	2.0	1.9	1.9	2.3	2.5	3.2	20.6
รวม	44.3	44.8	45.4	47.4	49.8	52.1	56.1	56.2	62.2	65.4	63.5	587.2

ที่มา : คัดแปลงมาจาก Ministry of Finance - Report of The Financial Advisor on
The budget of Kingdom of Siam for The year B.E. 2454-2464, (1911-
1921 A.D.) p. 60-61.

จากตารางพบว่า ในช่วง พ.ศ. 2454-2464 กระทรวงศึกษาธิการจะได้รับเงินงบประมาณ
 การศึกษาเพียง 20.2 ล้านบาทของเงินงบประมาณแผ่นดินทั้งหมด หรือคิดเป็นร้อยละ 3.4 ส่วน

กระทรวงกลาโหมจะได้งบประมาณแผ่นดินถึง 147.6 ล้านบาทของเงินงบประมาณแผ่นดินทั้งหมด หรือคิดเป็นร้อยละ 25.1 จะเห็นได้ว่า กระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินงบประมาณการศึกษาน้อยมาก ซึ่งสืบเนื่องจากรัฐบาลต้องนำเงินงบประมาณแผ่นดินจำนวนมากมาใช้จ่ายเพื่อสร้างความมั่นคงของบ้านเมือง เช่น ปัญหาผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ.2457-2461) ช่วงระยะเวลานี้ รัฐบาลจึงต้องนำเงินงบประมาณแผ่นดินทุ่มเทให้การป้องกันและรักษาประเทศ ดังจะเห็นได้จาก พ.ศ.2460 รัฐบาลให้เงินงบประมาณแผ่นดินแก่กระทรวงกลาโหมถึง 15.5 ล้านบาทของเงินงบประมาณแผ่นดินทั้งหมด หรือคิดเป็นร้อยละ 27.6 ประกอบกับประเทศไทยประสบกับปัญหาน้ำท่วมและฝนแล้ง ปัญหาทั้งสองนี้เป็นผลทำให้ราษฎรได้เข้าประเทศมีปริมาณลดลงเพราะผลผลิตทางการเกษตรกรรมลดลง เช่น การทำนาไม่ได้ผล และขณะเดียวกันรัฐบาลยังต้องเพิ่มรายจ่ายให้กับการแก้ไขปัญหาราษฎรได้รับความเดือดร้อนจากภัยธรรมชาติ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรได้รับความเสียหาย ซึ่งจะเห็นได้ว่าในพ.ศ.2460 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ให้เงินเกษตรกรรมรวมทั้งสิ้น 939,423.42 บาท¹ การที่ราษฎรยากจน เพราะผลผลิตทางการเกษตรได้รับความเสียหาย จึงทำให้รัฐบาลให้ยกเลิก การเก็บภาษีอากรบางชนิดแก่ราษฎร และในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ในต่างประเทศมีการณรงค์ให้ยกเลิกการปลูกฝิ่น ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายตาม โดยทรงออกคำสั่งให้ยกเลิกการเก็บภาษีฝิ่น ตั้งแต่ พ.ศ.2457 จึงทำให้ราษฎรได้แผ่นดินมีจำนวนลดน้อยลง² เป็นต้นไป นอกจากนี้แล้วยังประสบกับปัญหาราษฎรสำนักนำเงินงบประมาณแผ่นดินมาใช้จ่ายจำนวนมากถึง 12.8 ล้านบาท ในช่วงพ.ศ.2453-2468³ จากสถานการณ์ของประเทศเป็นเช่นนี้เงินงบประมาณแผ่นดินส่วนใหญ่ จึงนำมาใช้จ่ายในเรื่องการป้องกันและการรักษาประเทศมากกว่าการศึกษา

¹ ศันย์ ดวงรัตน์. การแก้ไขปัญหาราษฎรในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2460-2477). 2527. หน้า 139.

² สุทธิพันธ์ ขุทรานนท์. การเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ.2416-2475. 2524. หน้า 152.

³ พรเพ็ญ สันตะกุล. การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468). 2517. หน้า 487.

3. เงินเรื้อไรและเงินทอบริจาดจากราชวรได้รับในแต่ละปีมีจำนวนน้อยและไม่แน่นอน

การศึกษาในประเทศไทยได้รับเงินงบประมาณการศึกษาในแต่ละปีน้อยมาก ดังจะเห็นได้จากตารางดังนี้

ตาราง 2 สถิติกระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินงบประมาณแผ่นดิน ระหว่างพ.ศ.2454-2464

พ.ศ.	เงินงบประมาณ การศึกษา (ล้านบาท)	เงินงบประมาณ แผ่นดิน (ล้านบาท)	เงินงบประมาณการศึกษาที่ได้รับจาก เงินงบประมาณแผ่นดินคิดเป็นร้อยละ
2454	1.3	44.3	2.9
2455	1.3	44.8	2.9
2456	1.5	45.4	3.3
2457	1.1	47.4	3.5
2458	1.8	49.8	3.6
2459	2.0	52.1	3.8
2460	2.1	56.1	3.7
2461	2.1	56.2	3.7
2462	2.4	62.2	3.8
2463	2.3	65.4	3.5
2464	2.3	63.5	3.6
รวม	20.2	587.2	3.5

จากตารางพบว่า กระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินงบประมาณการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2454 - 2464 เพียง 20.2 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 3.5 ของเงินงบประมาณแผ่นดินทั้งหมด จึงถือได้ว่ากระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินการศึกษาน้อยมาก ทำให้เงินที่จะนำมาใช้จัดการศึกษาไม่เพียงพอเพียงพอ ดังจะเห็นได้จากหนังสือรายงานการศึกษาของสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ที่ว่า

...มณฑลภูเก็ต มีเด็กอาสุระหว่างเล่าเรียน 45,032 คน ได้เข้าเล่าเรียนแล้ว 6,601 คน ยังไม่ได้เข้าเรียนอีก 328,431 คน ถ้าจะจัดให้ทั่วถึงแล้วจะต้องใช้เงินถึงปีละ 62,000 บาท แต่ปรากฏว่ารัฐบาลให้เงินอุดหนุนโรงเรียนประจำบาลเพียง ปีละ 40,000 บาท เงินจำนวนนี้ไม่พอ อุปราชหรือสมุหเทศาภิบาลขอเงินเพิ่มจาก 40,000 บาท เป็น 60,000 บาท ก็ไม่ได้...¹

จะเห็นได้ว่า เงินงบประมาณการศึกษาที่โรงเรียนประจำบาลได้รับน้อย จนไม่เพียงพอเพียงต่อการจัดการศึกษา ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลจึงหาวิธีเพิ่มเงินบำรุงการศึกษาด้วยการเรียไรและขอบริจาคจากราษฎร เพื่อเพิ่มเงินในการจัดการศึกษา วิธีการเรียไรและขอบริจาคมีลักษณะ ใครศรัทธาก็บริจาคให้มีได้มีการบังคับ พระสงฆ์จะเป็นผู้ขอเรียไรและขอบริจาคจากราษฎรที่มาทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา เช่นวันพระ วันเข้าพรรษา ออกพรรษา ฯลฯ นอกจากพระสงฆ์แล้วยังมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คอยช่วยเหลือด้วยการไปเป่าประกาศเรียไร และขอบริจาคจากราษฎร ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ราษฎรที่มีจิตศรัทธาก็จะบริจาคเงินบำรุงการศึกษาให้ดังตารางต่อไปนี้

¹กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/29. รัฐบาลให้เงินอุดหนุนการศึกษาประจำบาลมณฑลภูเก็ตปีละ 40,000 บาท กับสั่งเขยความเห็นการศึกษาประจำบาล. 8 กันยายน 2460 - 21 เมษายน 2465.

ตาราง 3 สถิติเงินเรียไรและขอเบิกจากราษฎรในมณฑลต่าง ๆ ระหว่างพ.ศ. 2459-2464 (บาท)

มณฑล	พ.ศ.					
	2459	2460	2461	2462	2463	2464
สุราษฎร์ธานี	6,121	11,535	33,269.80	15,564	10,915.48	20,238.83
ร้อยเอ็ด	3,417	17,603.82	8,337.29	9,241	17,485	17,565.86
ราชบุรี	7,852.57	2,161	3,678	1,876	งดเก็บ	8,761
นครราชสีมา	4,512	3,219	19,445	13,789	6,121	7,489
อุดรธานี	2,478	1,981	3,141	งดเก็บ	77,055.11	16,131
นครสวรรค์	2,791.05	14,280.30	2,691	3,281	1,819	9,210
มหาสารคาม	8,751	27,416.54	13,892	6,298	8,761	11,213
อุบลราชธานี	9,779	15,721.68	7,981.50	1,191	6,310	งดเก็บ
ภูเก็ต	54,837.75	3,687.77	44,591	3,212	4,175.2	1,115
น่าน	9,092.05	478	24,013	32,224.10	561	2,167
จันทบุรี	867.40	38,553.80	36,172.95	งดเก็บ	3,561	1,429
ปัตตานี	1,283	15,601	4,781	2,051	4,212	67,615
ปราจีนบุรี	51,304	34,832	1,761	3,648.44	งดเก็บ	8,921
พิษณุโลก	2,913.71	4,939.99	13,556	6,996.72	2,876	12,013.48
อุตรดิตถ์	1,124.70	3,290	3,216	3,411	8,083.44	3,211
นครศรีธรรมราช	74,794.72	51,963	6,051.11	69,635.43	89,670	6,001
นครราชสีมา	44,115.29	49,866.72	งดเก็บ	1,830.66	2,602.88	3,412
กรุงเทพฯ	9,611	5,692	1,121	32,224.10	4,321	2,871
รวม	2,732	302,817	227,697	206,474	248,527	199,362

ที่มา : คัดแปลงจาก กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 33/187. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของ
บำรุงโรงเรียนมณฑลกรุงเทพฯ. 16 พฤษภาคม 2461 - 31 สิงหาคม 2463. กรม
ศิลปากร. เอกสาร ศธ. 33/206. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของ บำรุงโรงเรียนมณฑล
อุบลราชธานี. 29 มีนาคม 2462 - 11 มีนาคม 2463. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.
33/207. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลสุราษฎร์ธานี. 17 พฤศจิกายน
2462 - 22 กันยายน 2463. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 33/209. มีผู้
บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลอุดรธานี. 4 ธันวาคม 2462 - 5 ตุลาคม
2464. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 33/210. ส่งบัญชีรายชื่อผู้บริจาคทรัพย์บำรุงโรงเรียน
ประจำตำบล. 12 ธันวาคม 2462 - 21 ตุลาคม 2464. กรมศิลปากร. เอกสาร
ศธ. 33/211. มีผู้บริจาคและสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลร้อยเอ็ด. 13 ธันวาคม 2462
- 6 กรกฎาคม 2464. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 33/212. มีผู้บริจาคทรัพย์และ
สิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลกรุงเทพฯ. 29 มกราคม 2462 - 16 กุมภาพันธ์ 2463.
กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 33/215. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑล
มหาสารคาม. 20 มีนาคม 2462 - 6 พฤศจิกายน 2463. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.
33/217. มีผู้บริจาคมณฑลพายัพ. 31 มีนาคม 2462 - 15 ธันวาคม 2463. กรม
ศิลปากร. เอกสาร ศธ. 33/218. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑล
นครราชสีมา. 19 เมษายน - 11 มีนาคม 2463. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.
33/219. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลพิษณุโลก. 23 เมษายน -
12 กุมภาพันธ์ 2463. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 33/249. แจ้งความเรื่องบริจาค
ทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนต่าง ๆ. 18 เมษายน - 9 มีนาคม 2464. กรมศิลปากร.
เอกสาร ศธ. 33/259. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลพิษณุโลก.
4 พฤศจิกายน 2464-11 กุมภาพันธ์ 2467. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.2/31.
กระทรวงธรรมการตอบเรื่องถวายพระราชกุศลเงินบำรุงการศึกษาประจำภาคกลางที่ 1
พ.ศ.2460. 5 ตุลาคม 2460 - 29 สิงหาคม 2461. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.

(ต่อ)

35.2/35. ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลานครศรีธรรมราช พัทลุง ส่งบัญชีรายรับรายจ่าย
เงินบำรุงการศึกษาประจำปีงบประมาณวคที่ 1 พ.ศ. 2461. 21 ตุลาคม 2461-31 มกราคม
2462. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.2/36. การหาเงินสำหรับจัดตั้งโรงเรียน
ประจำปีตามตำบลต่าง ๆ ในจังหวัดสระบุรี. 26 มกราคม-17 กุมภาพันธ์ 2462.
กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/29. มณฑลจันทบุรีส่งรายงานประจำ พ.ศ.2459.
28 กันยายน - 15 พฤศจิกายน 2460. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/31.
มณฑลราชบุรีส่งรายงานประจำ พ.ศ.2459. 5 ตุลาคม - 17 มกราคม 2460.
กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/32. มณฑลพิษณุโลกส่งรายงานประจำ พ.ศ.2459.
9 ตุลาคม - 18 ธันวาคม 2460. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/33.
มณฑลนครศรีธรรมราชส่งรายงานประจำ พ.ศ.2459. 11 ตุลาคม - 28 พฤศจิกายน
2460. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/34. มณฑลนครศรีธรรมราชส่งรายงานประจำ
พ.ศ.2459. 17 ตุลาคม - 21 พฤศจิกายน 2460. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.
44/35. มณฑลอยุธยาส่งรายงานประจำ พ.ศ.2459. 19 ตุลาคม - 21 พฤศจิกายน
2460. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/36. มณฑลปราจีนบุรีส่งรายงานประจำ
พ.ศ.2459. 26 ตุลาคม - 3 พฤศจิกายน 2460. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.
44/37. มณฑลอุบลราชธานีส่งรายงานประจำ พ.ศ.2459. 13 พฤศจิกายน 2460.
กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/38. มณฑลพิจิตรส่งรายงานประจำ พ.ศ.2459.
17 พฤศจิกายน - 5 กุมภาพันธ์ 2460. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/39.
มณฑลภูเก็ตส่งรายงานประจำ พ.ศ.2459. 25 ธันวาคม - 15 มีนาคม 2460.
กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/40. มณฑลรายงานกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2460.
31 สิงหาคม 2461 - 29 พฤษภาคม 2462. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/41.
รายงานกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2460. 31 สิงหาคม 2461 - 29 พฤษภาคม 2462.

-ต่อ-

กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/42. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2461.

11 กันยายน 2461 - 3 เมษายน 2462. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/43.

รายงานกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2462. 4 ตุลาคม 2461 - 26 สิงหาคม 2462.

กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/44. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2463.

2 กรกฎาคม 2462 - 3 มีนาคม 2463.

จากตารางจะเห็นว่า เงินบำรุงการศึกษาที่ได้รับจากการเรี่ยไรและขอบริจาคจากราษฎรในแต่ละปีไม่แน่นอนและได้รับจำนวนน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับเงินงบประมาณการศึกษาดังเช่น พ.ศ.2464 ได้รับเงินเรี่ยไรและขอบริจาคเพียง 199,362 บาท ส่วนเงินงบประมาณการศึกษาได้รับถึง 2,430,376 บาท เหลือคิดเป็นร้อยละ 8.2 ของเงินงบประมาณการศึกษา จึงทำให้ไม่สามารถนำมาจัดตั้งโรงเรียนได้ โรงเรียนที่ดำรงอยู่ก็ล้มเลิกไปในที่สุด เมื่อพิจารณาจากจำนวนโรงเรียนที่เหลืออยู่ เงินบำรุงการศึกษาที่โรงเรียนประจำบาลได้รับจากการเรี่ยไรและขอบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาในแต่ละปีมีจำนวนไม่แน่นอนดังนี้ ในพ.ศ.2459 มีโรงเรียนอยู่ 144 โรง ต่อมาในพ.ศ.2461 เหลือเพียง 101 โรง¹ นอกจากนี้แล้วยังจะเห็นได้จากรายงาน ของหลวงอนุกิจวิทูร (สันติค เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ตำแหน่งปลัดกรมตรวจการศึกษามณฑลนครราชสีมา ที่ระบุว่า

...การจัดหาเงินทุนในการดำเนินการกิจการโรงเรียนชั้นมูลศึกษา ซึ่งจัดตามวัดต่าง ๆ ว่าการหาเงินนั้นทำแบบข้าวสารรอกหม้อเกือบทุกแห่ง การหาเงินมาดำเนินการก็เป็น

¹กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35/5. กรมราชเลขาธิการส่งรายงานของสมเด็จพระสังฆราช มณฑลมหาสารคามว่าด้วยการศึกษา. 20 กันยายน - 11 มีนาคม 2464.

การไม่แน่นอนได้ใช้ไปปีหนึ่ง ๆ โรงเรียนจะเจริญมั่นคงไปได้ยาก เพราะขาดเงินทุนที่จะดำเนินงานให้เป็นไปโดยผลสม่ำเสมอ บางปีขาดเงินทุนก็ต้องปิดโรงเรียน นักเรียนก็ต้องออกไปกว่าจะตั้งขึ้นมาใหม่ก็ต้องลำบาก หุงยากอยู่เป็นอันมาก เพราะเด็กออกไปแล้ว ไม่กลับมาเรียนอีกและการหาครูดี ๆ ที่มีความรู้ความสามารถ โรงเรียนก็ต้องให้เงินเดือนสูง การขอร้องให้ครูมาช่วยสอน โดยไม่ให้เงินเดือนบ้างถึงจะมีครูมาช่วยกันก็ไม่เป็นการยั่งยืน เพราะไม่ช้าครูก็จะลาออกไปหาอาชีพอื่น¹

จะเห็นได้ว่า การหาเงินด้วยวิธีเรี่ยไรและขอบริจาคจากราชการก็ยังไม่เกิดผลดีต่อการศึกษามากนัก เพราะก็ยังคงทำให้การตั้งโรงเรียนล้ม ๆ ลุก ๆ อยู่อีกเช่นเคยและยังไม่สามารถกำหนดจัดการวางแผนการศึกษาในปีต่อไปได้ เพราะจำนวนเงินที่ได้รับแต่ละปีได้รับไม่แน่นอน ทำให้โรงเรียนประจำบาลดำรงต่อไปไม่ได้เพราะรายได้ไม่พอกับรายจ่ายโรงเรียนไม่ผดอะไรกับคนต้องการมีอาหารกับน้ำสมบูรณ์ ปลอฮให้กินบ้าง อดบ้าง ต้องเจ็บตายเป็นธรรมดา การที่ได้รับเงินลักษณะนั้นในแต่ละปีได้รับจำนวนไม่แน่นอน เป็นเพราะจะขอบริจาคใครมีศรัทธาการศึกษาบ้างจะให้ใครมีศรัทธาการศึกษาก็ไม่ให้ เพราะบุคคลใดไม่บริจาคก็ไม่มีผลได้รับโทษอะไร ด้วยเหตุนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า ถ้าปลอฮให้เป็นอย่างนี้ต่อไปอีก การศึกษาของไทยคงล้มหลังประเทศอื่นมาก ๆ จึงเสนอให้เก็บเงินศึกษาพลีจากชายฉกรรจ์ อายุ 18-60 ปีเก็บคนละไม่ต่ำกว่า 1 บาท และไม่เกิน 3 บาทต่อปี บุคคลใดไม่ยอมชำระเงินศึกษานี้ จะได้รับโทษตามกฎหมาย การเก็บเงินศึกษาพลีจะออกมาในรูปของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464² ซึ่งพิจารณาแล้วนั้นจะได้รับจำนวนเงินในแต่ละปีมีอัตราที่แน่นอนขึ้น

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร มร.6. ศ. 10. พระราชบัญญัติประถมศึกษาและค่าชี้แจงของกระทรวงศึกษาธิการ. 2464.

² กรมศิลปากร. เอกสาร มร.6. ศ. 2/9. พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464.

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464¹

พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มีเนื้อหาสาระสำคัญสองประการ คือ ประการแรกกล่าวถึง การจัดการศึกษาแห่งชาติ หรือ การศึกษาภาคบังคับ ประการที่สองว่า ด้วยเรื่องเงินศึกษาพลี ซึ่งจุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับนี้จะกำหนดให้เนื้อหา สองประเด็นนี้สอดคล้องกัน กล่าวคือ การที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในท้องที่ตำบลใด ต้องให้เจ้าหน้าที่สำรวจถึงความพร้อมว่าราษฎรส่วนใหญ่ มีกำลังจ่าย เงินศึกษาได้พอเพียงพอต่อการจัดการศึกษาในท้องที่นั้นหรือไม่หากในท้องที่ตำบลใด ยังไม่มีความ พร้อมเรื่องเงิน ในท้องที่ตำบลนั้นก็ยังไม่ต้องประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่นั้น จะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จะประกาศใช้ในท้องที่ตำบลใดได้ ต้อง พิจารณาความพร้อมเรื่องเงินศึกษาพลีเป็นสำคัญหรือกล่าวได้ว่าการที่จะประกาศเก็บเงินศึกษา พลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในท้องที่ใดได้ต้องพิจารณาเงินศึกษาพลีเป็น หลักสำคัญ ดังนั้นจึงควรจะมาพิจารณาเนื้อหาสาระสำคัญของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ความหมายของคำว่าโรงเรียนประชาบาล

คำว่า "โรงเรียนประชาบาล" หมายความว่า โรงเรียนประถมศึกษาที่ ประชาชนอำเภอหนึ่ง หรือตำบลหนึ่งตั้งและดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของตนเอง หรือที่นายอำเภอตั้งขึ้น และดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของประชาชนที่ว่านั้น อยู่ ในความดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ

2. เกณฑ์บังคับอายุ

เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจน อายุได้ 14 ปีบริบูรณ์ สำหรับบางอำเภอและตำบลมีเหตุขัดข้อง อายุ 7 ปีขึ้นไปเป็น 8 ปี 9 ปีหรือ 10 ปีได้

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร มร.6. ศ.2. ประกาศและพระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ. 2464.

3. เงินศึกษาพลี

ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 กำหนดไว้ว่าชายฉกรรจ์อายุระหว่าง 18 ปี จนถึง 60 ปี ต้องชำระเงินศึกษาพลีคนละไม่ต่ำกว่า 1 บาทและไม่เกิน 3 บาทต่อปี เก็บตามอัตราและเวลาที่อุปราชหรือสมุหเทศาภิบาลจะกำหนดเก็บ เป็นปี ๆ ไป โดยอยู่ภายใต้ความเห็นชอบของเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ

4. บุคคลที่ต้องเสียเงินศึกษาพลีและบุคคลที่ได้รับการยกเว้น

บุคคลที่ต้องเสียเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 นี้ ได้แก่ ชายฉกรรจ์ที่มีอายุระหว่าง 18 ปี จนถึง 60 ปี และบุคคลที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียเงินศึกษาพลี คือ

- 4.1 ผู้ที่ทำการหาเลี้ยงชีพไม่ได้
- 4.2 ภิกษุ สามเณร บาทหลวง ครูสอนศาสนาคริสต์ และผู้สอนศาสนา อิสลามกำหนดให้สุเหร่าแห่งหนึ่งไม่เกินกว่า 3 คน
- 4.3 พลทหารบก พลทหารเรือ พลตำรวจภูธร และพลตำรวจพระนครบาล ประจำการ ที่ต้องเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติ
- 4.4 บุคคลที่มีหน้าที่ต้องเสียในปีนั้น ๆ ได้บริจาคเงินไว้ในการดำรงอยู่แห่ง โรงเรียนประจำบาลในอำเภอเคียวแล้ว ยกเว้นแต่บุคคลนั้น ได้บริจาคเงินบำรุงการศึกษาประจำบาลน้อยกว่าอัตรากำหนดเก็บเงินศึกษาพลี จึงจำเป็นต้องเสียเงินเพิ่มเติมให้ครบตามอัตรากำหนดเก็บเงินศึกษาพลี

5. อำนาจของเจ้าพนักงานในการจัดเก็บเงินศึกษาพลี

พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 กำหนดให้นายอำเภอเป็นเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจในการยึดทรัพย์สินสมบัติของผู้ที่ไม่ชำระเงินศึกษาพลีมาขายทอดตลาด เพื่อนำเงินที่ได้นั้นมาชำระเป็นค่าศึกษาพลีและค่าใช้จ่ายในการยึดทรัพย์สินสมบัติขายทอดตลาด อย่างไรก็ดี หากบุคคลที่ไม่ชำระเงินศึกษาพลีไม่มีทรัพย์สินสมบัติที่จะยึดมาขายทอดตลาดได้ นายอำเภอก็จะผ่อนผันโดยการขยายระยะเวลาเก็บ

เงินศึกษาพลีออกไประยะหนึ่งหรือให้ค้างชำระข้ามปีได้ นอกจากนั้นแล้ว นายอำเภอยังมีอำนาจที่จะโอนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ในตำบลหนึ่ง ซึ่งมีจำนวนเงินที่เก็บจากศึกษาพลีได้เหลือใช้ในการดำรงอยู่แห่งโรงเรียนประชาบาลในตำบลนั้นนำไปใช้เท่าที่จำเป็น เพื่อการดำรงอยู่แห่งโรงเรียนประชาบาลในอีกตำบลหนึ่งในท้องที่อำเภอเดียวกันได้

6. การสำรวจและการเก็บเงินศึกษาพลี

การสำรวจชาชนกรรจ์ผู้มีหน้าที่ต้องเสียเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ได้กำหนดไว้ดังนี้ ให้กำนันและผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้มีหน้าที่สำรวจชาชนกรรจ์ ส่วนการตรวจสอบบัญชีที่สำรวจชาชนกรรจ์ผู้มีหน้าที่เสียเงินศึกษาพลีและดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการอำเภอ การดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีของคณะกรรมการอำเภอต้องอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ

จากสาระสำคัญในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมา พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 นี้ นับว่ามีประเด็นสำคัญสองเรื่องคือ การบังคับให้เด็กตามเกณฑ์เข้าศึกษาในโรงเรียนและการเก็บเงินศึกษาพลีมาใช้จัดการศึกษาภาคบังคับซึ่งสัมพันธ์กับความประสงค์ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เพราะท่านทราบว่า หากแก้ไขปัญหาเรื่องการขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษาได้การจัดการศึกษาภาคบังคับก็สามารถจัดขึ้นได้ ถ้าการเก็บเงินศึกษาพลีมีประสิทธิภาพจะทำให้ได้เงินบำรุงการศึกษามากขึ้น ทำให้จัดการศึกษาภาคบังคับได้มากขึ้น การเก็บเงินศึกษาพลีเป็นการกำหนดแน่นอนว่าบุคคลใดต้องชำระเงินศึกษาพลีในอัตราคนละเท่าใด ทำให้รัฐบาลสามารถประเมินได้ว่ารายได้ของเงินศึกษาพลีจะมีมากเท่าใดในแต่ละปี และการเก็บเงินศึกษาพลีน่าจะได้ผลดีกว่าวิธีการเรี่ยไรและขอบริจาคจากราษฎร เพราะการเก็บเงินศึกษาพลีจะมีการกำหนดอัตราเก็บและเวลาที่แน่นอน นอกจากนั้นแล้วยังมีบทลงโทษสำหรับบุคคลที่ขัดขืนไม่ยอมเสียเงินศึกษาพลีด้วย ส่วนการเรี่ยไรและขอบริจาดนั้นไม่สามารถที่จะกำหนดอัตราเก็บและเวลาที่แน่นอนได้เพราะเงินประเภทนี้จัดอยู่ในประเภทเงินบริจาค รัฐบาลจะได้รับจากความอนุเคราะห์จากราษฎรที่พอใจเสียเท่านั้น จึงทำให้จำนวนเงินดังกล่าวจะได้รับในอัตราน้อยและไม่แน่นอน

การดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี ระหว่าง พ.ศ. 2464-2473

เมื่อมีการประกาศเก็บเงินศึกษาพลี ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในมณฑลต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ในแต่ละท้องที่มณฑล ก็จะออกสำรวจฐานะความยากดีมีจนของราษฎร ว่าราษฎรในท้องที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่ มีฐานะการเงินพอที่จะชำระเงินศึกษาพลีได้หรือไม่เพียงใด หากราษฎรมีฐานะพอจะชำระเงินศึกษาพลีได้ เจ้าหน้าที่จึงจะดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี แต่การดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลต่าง ๆ ประสบปัญหาต่าง ๆ มากน้อยต่างกัน ซึ่งเจ้าหน้าที่ก็ได้พยายามหาวิธีการแก้ไขในเวลาต่อมา

การเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในมณฑลต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2464-2473

การเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่ดูแลดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีของสมุหเทศาภิบาลหรืออุปราช นายอำเภอ และกำนันผู้ใหญ่บ้าน นายอำเภอและกำนันผู้ใหญ่บ้านจะร่วมมือกันดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีจากชาวนาที่ มีหน้าที่ต้องเสียเงินศึกษาพลีให้กับเจ้าหน้าที่¹ ก่อนที่เจ้าหน้าที่ดังกล่าวจะดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีต้องพิจารณาถึงฐานะการเงินของชาวนาที่ส่วนใหญ่ในท้องที่ที่ตนรับผิดชอบ ว่า ชาวนาเหล่านั้นมีกำลังเงินพอที่จะชำระเงินศึกษาพลีได้หรือไม่ นอกจากนั้นแล้ว ยังต้อง

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร มร.6. ศ.2. ประกาศและพระราชบัญญัติประถมศึกษา

พิจารณาถึงจำนวนเด็กที่จะบังคับให้เข้าเล่าเรียนหนังสือในโรงเรียนว่ามีมากนักน้อยเพียงไร และมีสถานที่ มีครู ตลอดจน ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เพียงพอกับจำนวนนักเรียนหรือไม่ เมื่อนำมาเทียบเคียงกับจำนวนเงินศึกษาฟรีที่คาดว่าจะเก็บได้จากชาชนกรรจ์อายุ 18-60 ปี¹ โดยกำหนดเก็บเงินศึกษาฟรีคนละไม่ต่ำกว่า 1 บาท และไม่เกิน 3 บาทต่อปี เมื่อนำมาเปรียบว่าในท้องที่ตนรับผิดชอบจะมี ชาชนกรรจ์จำนวนมากที่มีฐานะพอจะชำระเงินศึกษาฟรีได้ ก็จะประกาศเก็บเงินศึกษาฟรีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ทันที และดำเนินการเก็บเงินศึกษาฟรีในเวลาต่อมา¹

ชาชนกรรจ์ทุกคนอายุ 18-60 ปี ที่ต้องเสียศึกษาฟรีนั้น หมายความว่า ชาชนกรรจ์อายุ ตั้งแต่อายุ 18 ปีบริบูรณ์ จนถึงอายุ 60 ปีบริบูรณ์ ถ้ามีอายุ 17 ปีเต็ม ย่างปีที่ 18 ก็จะต้องลงชื่อไว้ในที่ใบสำรวจด้วย²

จากการสำรวจเอกสาร พบว่าการประกาศเก็บเงินศึกษาฟรีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ในมณฑลต่าง ๆ มีความแตกต่างกันดังนี้ มี 1 มณฑลประกาศเก็บเงินศึกษาฟรีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ตั้งแต่ พ.ศ.2464 จนถึง พ.ศ.2467 มี 2 มณฑลประกาศเก็บเงินศึกษาฟรีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ตั้งแต่ พ.ศ.2468 จนถึง พ.ศ.2468 มี 1 มณฑลประกาศเก็บเงินศึกษาฟรีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ตั้งแต่ พ.ศ.2464 จนถึง พ.ศ.2471 มี 1 มณฑล ประกาศเก็บเงินศึกษาฟรีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ใน พ.ศ.2465 มี 3 มณฑล ประกาศเก็บเงินศึกษาฟรี ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ตั้งแต่ พ.ศ.2465 จนถึง พ.ศ.2468 มี 1 มณฑลประกาศ

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.1/144. กระทรวงมหาดไทยตอบข้อหารือเรื่อง การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เพิ่มเติม. 26 มกราคม 2470.

² แหล่งเดิม.

เก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา.ศ.2464 ตั้งแต่.ศ.2465 จนถึงพ.ศ.2470 มี 1 มณฑลประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา.ศ.2464 ตั้งแต่.ศ.2465 จนถึงพ.ศ.2471 มี 7 มณฑล ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา.ศ. 2464 ตั้งแต่.ศ.2465 จนถึงพ.ศ.2472 และมี 1 มณฑล ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตาม พระราชบัญญัติประถมศึกษา.ศ.2464ตั้งแต่.ศ.2466 จนถึงพ.ศ.2469 ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

มณฑลสุราษฎร์ธานี ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ.2464 จนถึง พ.ศ.2467 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ครบ 287 ตำบล จากจำนวนตำบลทั้งหมด 287 ตำบลของมณฑลสุราษฎร์ธานี¹

มณฑลร้อยเอ็ด ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ตั้งแต่ พ.ศ.2464 จนถึง พ.ศ.2468 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ครบ 115 ตำบล จากจำนวนตำบลทั้งหมดของมณฑลร้อยเอ็ด 115 ตำบล²

¹กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.35.1/5. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษากับการกำหนดอายุเด็กที่จะเกณฑ์ให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลสุราษฎร์ธานี.

10 ตุลาคม-19 มกราคม 2464.

²กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/1. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษากับการกำหนดอายุเด็กที่จะเกณฑ์ให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลร้อยเอ็ด.

17 พฤษภาคม-16 มีนาคม 2464.

ในมณฑลราชบุรี ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2464 จนถึง พ.ศ. 2468 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 320 คำบลจากจำนวนคำบลทั้งหมดของมณฑลราชบุรี 365 คำบล¹

มณฑลนครราชสีมา ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2464 จนถึง พ.ศ. 2471 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 147 คำบลจากจำนวนคำบลทั้งหมดของมณฑลนครราชสีมา 234 คำบล²

มณฑลออุตรธานี ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ใน พ.ศ. 2465 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 312 คำบล จากจำนวนคำบลทั้งหมดของมณฑลออุตรธานี 312 คำบล³ ซึ่งมณฑลนี้ประกาศในปีเดียวได้ทุกคำบล

มณฑลนครสวรรค์ ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในช่วงเวลา พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2468 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 183 คำบล จากจำนวนคำบลของมณฑลนครสวรรค์ 228 คำบล⁴

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/54. มณฑลราชบุรี กำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและ
การเก็บเงินศึกษาสำหรับ พ.ศ. 2470. 16 พฤศจิกายน-6 มกราคม 2469.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/174. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและเก็บ
เงินศึกษาพลี ประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลนครราชสีมา. 8 ธันวาคม-22 มกราคม 2471.

³ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/23. การประกาศใช้พระราชบัญญัติ
ประถมศึกษาเพิ่มเติมและการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาพลีกับกำหนดอายุเด็กที่
เกณฑ์ให้ศึกษาในมณฑลออุตรธานี. 12 มกราคม 2464-25 พฤษภาคม 2465.

⁴ กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 14-22. 2464-2472.

มณฑลมหाराษฎร์ ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2468 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 193 ตำบล จากจำนวนตำบลทั้งหมดของมณฑลมหाराษฎร์ 223 ตำบล¹

มณฑลอุบลราชธานี ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2468 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 360 ตำบล จากจำนวนตำบลทั้งหมดของมณฑลอุบลราชธานี 371 ตำบล²

มณฑลภูเก็ต ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2470 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 223 ตำบล จากจำนวนตำบลทั้งหมดของมณฑลภูเก็ต 223 ตำบล³

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/127. มณฑลมหाराษฎร์ ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมและการกำหนดอายุเด็กที่จะได้ให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลี.

14 พฤศจิกายน-19 มีนาคม 2467.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 1/113. มณฑลอุบลราชธานีประกาศใช้พระราชบัญญัติเพิ่มเติมกำหนดอายุเด็กที่จะให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษา. 17 มิถุนายน-24 มีนาคม 2466.

³ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/167. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมอีก 1 ตำบล และการกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลี. 17 พฤษภาคม - 8 มีนาคม 2471.

มณฑลพาสัน ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2471 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 529 ตำบล จากจำนวนตำบลทั้งหมดของมณฑลพาสัน 565 ตำบล¹

มณฑลจันทบุรี ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2472 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 84 ตำบล จากจำนวนตำบลทั้งหมดของมณฑลจันทบุรี 137 ตำบล²

มณฑลปัตตานี ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2472 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 213 ตำบล จากจำนวนตำบลทั้งหมดของมณฑลปัตตานี 213 ของตำบล³

มณฑลปราจีนบุรี ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2472 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 243 ตำบล จากจำนวนตำบลทั้งหมดของมณฑลปราจีนบุรี 261 ตำบล⁴

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/14. ประกาศการใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมและการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาพลีกับกำหนดอายุเด็กที่เกณฑ์ให้ศึกษา พ.ศ. 2470. ในมณฑลพาสัน. 8 มีนาคม 2468-11 มกราคม 2469.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/171. การโอนท้องที่ การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษา ประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลจันทบุรี. 2 ตุลาคม-7 กุมภาพันธ์ 2472.

³ กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 14-22. 2464 - 2472. หน้า 36-57.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/168. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมกับการกำหนดอายุเด็กให้ศึกษา และเก็บเงินศึกษาพลีประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลปราจีนบุรี. 25 พฤษภาคม-12 ธันวาคม 2471.

มณฑลพิษณุโลก ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2472 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 256 คำบล จากจำนวน คำบลทั้งหมดของมณฑลพิษณุโลก 263 คำบล¹

มณฑลออุษธา ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2472 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 383 คำบล จากจำนวน คำบลทั้งหมดของมณฑลออุษธา 551 คำบล²

มณฑลนครศรีธรรมราช ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2472 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 500 คำบล จาก จำนวนคำบลทั้งหมดของมณฑลนครศรีธรรมราช 674 คำบล³

มณฑลนครราชสีมา ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2472 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 672 คำบล จาก จำนวนคำบลทั้งหมดของมณฑลของมณฑลนครราชสีมา 673 คำบล⁴

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/178. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษา และการ เก็บเงินศึกษาประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลพิษณุโลก. 27 ธันวาคม - 28 มกราคม 2471.

² กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 14-22. 2464-2472. หน้า 37-57.

³ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/179. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการ เก็บเงินศึกษาพลี ประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลนครศรีธรรมราช. 2-19 มกราคม 2471.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/184. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการ เก็บเงินศึกษา ประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลนครราชสีมา กับแยกท้องที่เพิ่มขึ้นอีกคำบลหนึ่ง. 20 กุมภาพันธ์ 2471 - 10 พฤษภาคม 2472.

มณฑลกรุงเทพฯ ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2466 จนถึง พ.ศ. 2469 ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ 12 ตำบล จากจำนวนตำบลทั้งหมดของมณฑลกรุงเทพฯพระมหานคร 487 ตำบล¹

จากสถิติที่มณฑลต่าง ๆ ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ปรากฏว่ามณฑลต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเริ่มประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตั้งแต่ พ.ศ. 2465 เป็นต้นไป ยกเว้นมณฑลกรุงเทพฯมณฑลเดียวที่จะเริ่มประกาศเก็บเงินศึกษาพลีล่าช้ากว่ามณฑลอื่น ๆ คือประกาศใช้ในพ.ศ. 2466 และสิ้นสุดในพ.ศ. 2469² ทั้งนี้เป็นเพราะเจ้าพระยาสมรราชเสนาบดีกระทรวงนครบาล พยายามขัดขวางไม่ให้ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 โดยให้เหตุผลว่าการเก็บเงินศึกษาพลี จะทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน และยังกล่าวอีกว่าในมณฑลกรุงเทพฯ มีจำนวนโรงเรียนมากพอสมควร สำหรับเด็กที่จะเข้าศึกษาได้เพียงพอ³ จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2466 เจ้าพระยาสมรราชจึงเปลี่ยนแนวความคิดไป คือ เห็นด้วยกับการเก็บเงินศึกษาพลี เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา จึงสั่งให้เจ้าหน้าที่เก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลกรุงเทพฯในพ.ศ. 2466⁴

¹กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/158. กรุงเทพฯกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาสำหรับ พ.ศ. 2470. 27 พฤศจิกายน - 24 มีนาคม 2469.

²กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/142. การที่จะใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในกรุงเทพฯ. 9 มกราคม 2468-9 มกราคม 2471.

³กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 42/13. รายงานการประชุมและสมุหเทศาภิบาลแผนกกระทรวงศึกษาธิการ. 2462.

⁴กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/142. การที่จะใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ. 9 มกราคม 2468 - 9 มกราคม 2471.

อย่างไรก็ตามมณฑลต่าง ๆ ส่วนใหญ่ยกเว้นมณฑลกรุงเทพฯ เริ่มประกาศเก็บเงินศึกษาพลีในเวลาใกล้เคียงกัน แต่ระยะเวลาสิ้นสุดของการเก็บเงินศึกษาพลีจะแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามก็สรุปได้ว่า ภายในระยะเวลา 3 ปี มณฑลต่าง ๆ สามารถประกาศเก็บเงินศึกษาพลี ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ได้ทุกมณฑลแต่ไม่ครบทุกตำบล การที่ไม่สามารถประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ทุกตำบลเพราะเกิดจากราษฎรส่วนใหญ่มิรู้ฐานะยากจน และภายหลังที่ไม่ได้ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในมณฑลต่าง ๆ แต่การประกาศใช้การศึกษาภาคบังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ก็ยังคงประกาศใช้ต่อไป อย่างไรก็ตามเมื่อนำการเก็บเงินศึกษาพลีมาเปรียบเทียบกับ การเก็บเงินค่าราชการ ร.ศ. 120 แล้วการเก็บเงินค่าราชการ ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ใช้ระยะเวลามากกว่า คือใช้เวลาถึง 11 ปีกว่า จึงสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติเงินค่าราชการ ได้ทุกมณฑล¹

การดำเนินการจัดเก็บเงินศึกษาพลี

เมื่อมีการประกาศใช้ และกำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลี ในท้องที่ตำบลที่มีชาชนกรรจ์จำนวนมากมีฐานะพอที่จะชำระเงินศึกษาพลีได้ เจ้าหน้าที่ก็จะกำหนดระยะเวลาให้ชาชนกรรจ์มาเสียเงินศึกษาพลีที่ว่าการอำเภอ ชาชนกรรจ์ที่นำเงินมาชำระก็จะได้รับใบเสร็จรับเงินไว้เป็นหลักฐาน หากชาชนกรรจ์บุคคลใดฝ่าฝืน ไม่นำเงินมาชำระตามกำหนดเวลาก็จะได้รับผลแตกต่างกันแบ่งเป็นสองกรณี คือถูกลงโทษ และไม่ถูกลงโทษ ซึ่งมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

1. การกำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลีในแต่ละปี

หลักเกณฑ์ในการกำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลี นายอำเภอจะเป็นผู้ออกคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการสำรวจชาชนกรรจ์ที่ต้องชำระเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 แล้ว ให้นำจำนวนชาชนกรรจ์ทั้งหมดที่สำรวจได้เปรียบเทียบกับบัญชีสำรวจเด็กยกเว้นเด็กที่จะได้รับการยกเว้นกับเด็กที่อยู่ในโรงเรียนรัฐบาล และโรงเรียนราษฎร์ รวมกัน

¹ สมศักดิ์ มหาทรัพย์สกุล. การเก็บเงินรัชชูปการและผลกระทบต่องสังคมไทย

หักออกจากจำนวนเด็กเท่าไรและให้คิดครูหนึ่งคนต่อเด็ก 30 คน เมื่อทราบจำนวนครูแล้วให้ประมาณเงินเดือนครู เงินเดือนสภารวัดศึกษา และค่าใช้สอยอื่น ๆ รวมกันเป็นเท่าไร ให้เอาจำนวนชายฉกรรจ์ที่ต้องชำระเงินศึกษาพลีเฉลี่ยกับจำนวนเงินที่ประมาณว่าจะต้องชำระค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นเท่าไร ผลของการเฉลี่ยเท่าไรให้ตั้งเป็นหลักอัตราศึกษาพลี แต่ต้องไม่ต่ำกว่า 1 บาท และไม่เกิน 3 บาทต่อปี หากท้องที่ใดมีชายฉกรรจ์จำนวนน้อย ประกอบกับราษฎรมีฐานะยากจน จะเก็บเงินศึกษาพลีสูงกว่า 1 บาทไม่ได้ ก็ให้เขี่ยอายุเด็กที่จะเกณฑ์เข้าเรียนให้สูงขึ้นตั้งแต่อายุ 8 ปี 9 ปีหรือ 10 ปี ขึ้นไป* หากเขี่ยอายุเด็กที่จะเกณฑ์เข้าเรียนสูงขึ้นแล้วเงินศึกษาพลีที่เก็บมาก็ยังไม่พอเพียงกับการใช้จ่ายอีกให้แก้ไขด้วยวิธีลดจำนวนครูลงไปหรือเพิ่มจำนวนเด็กให้มากขึ้นต่อครูหนึ่ง เช่น อาจจะเป็นเด็ก 40 คนหรือ 50 คนต่อครู 1 คน และถ้าเป็นการจำเป็นจริง ๆ ก็ให้เด็กหลุดกันมาเรียน คือ พวกหนึ่งเรียนตอนเช้า อีกพวกหนึ่งเรียนตอนบ่าย¹

2. สถานที่เก็บเงินศึกษาพลี

ในระยะแรก สถานที่ที่ใช้เก็บเงินศึกษาพลีอยู่ที่ว่าการอำเภอเพียงแห่งเดียว แต่ปรากฏว่าสถานที่ดังกล่าว ไม่มีความสะดวกในการเก็บเงินศึกษาพลี อยู่หลายประการ เช่น ราษฎรในตำบลที่อยู่ห่างไกลจากที่ว่าการอำเภอ จะเสียเวลาและเสียค่าเดินทางมาชำระเงินศึกษาพลี เป็นต้นว่า บางทีเสียเป็นราคาหนึ่งเท่าหรือครึ่งหนึ่งของจำนวนเงินศึกษาพลี นอกจากการชำระเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ได้ระบุให้บุคคลนั้นชำระเงินศึกษาพลีเฉพาะในท้องที่ตำบลที่ตนมีรายชื่อบัญชีชำระเงินศึกษาพลี ที่ว่าการอำเภอได้แห่งเดียวเท่านั้น และหากไปชำระเงินศึกษาพลีตำบลอื่นถือเป็นเงินบริจาคไม่ถือว่าชำระเงิน

* การศึกษาภาคบังคับกำหนดอายุเด็กเข้าเกณฑ์ตั้งแต่อายุ 7 ปี เป็นฐาน

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร มร.6. ศ.2. ประกาศและพระราชบัญญัติประถมศึกษา

ศึกษาพลี¹ ด้วยเหตุที่ราษฎรไม่สะดวกในการมาชำระเงินศึกษาพลี อุปราชหรือสมุหเทศาภิบาล จึงสั่งให้เจ้าหน้าทีในตำบลที่ไม่ใช่ตำบลที่ตั้งว่าการอำเภอ กำหนดวันล่วงหน้า และให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านไปป่าวประกาศบอกแก่ราษฎร เพื่อให้ราษฎรเตรียมนำเงินมาชำระเพราะเจ้าหน้าที่จากอำเภอจะเดินทางออกไปเก็บเงินศึกษาพลี และถ้าตำบลใดมีโรงงาน มีลูกจ้าง ก็ให้ขอให้ผู้จัดการชวรวรรวมลูกจ้างเหล่านั้นมาชำระเงินศึกษาพลีให้แก่เจ้าหน้าที่ออกไปตั้งเก็บเงินศึกษาพลีตามวันที่กำหนดในตำบลนั้น ถ้านายอำเภอไปเองไม่ได้ก็ให้ศึกษาธิการอำเภอออกไปเก็บแทน²

จะเห็นได้ว่า การเก็บเงินศึกษาพลีในระยะหลังเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ออกไปเก็บเงินศึกษาพลีในท้องที่ที่มีได้ตั้งอยู่ที่ว่าการอำเภอจากชาชนกรรจ์ ซึ่งถือได้ว่าวิธีการเก็บเงินศึกษาพลีเช่นนี้ อำนวยความสะดวกให้แก่ราษฎรมากขึ้น

3. ชาชนกรรจ์ที่จะต้องชำระเงินศึกษาพลี แบ่งออกเป็น 2 ประเภท

3.1 ชาชนกรรจ์ อายุ 18 - 60 ปี ที่อยู่ในบังคับกฎหมายสยาม ต้องเสียเงินศึกษาพลีตามอัตราที่เจ้าหน้าที่กำหนดเก็บ

3.2 ชาชนกรรจ์ อายุ 18 - 60 ปี ที่อยู่ในบังคับกฎหมายต่างประเทศ

การเก็บเงินศึกษาพลี ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 รัฐบาลได้กำหนดให้ชาชนกรรจ์ทุกคนต้องชำระเงินศึกษาพลี ยกเว้นบุคคลที่ได้รับการยกเว้น เพราะถือว่าเงินศึกษาพลีที่เก็บมา นำมาบำรุงสาธารณประโยชน์ในท้องที่ที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ อย่างไรก็ตาม ก็มีบุคคลทั้งสองประเภทนี้ บางส่วนขัดขืนที่จะชำระเงินศึกษาพลี ทั้งนี้มาจากสาเหตุดังนี้

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร มร.6. ศ.2. ประกาศและพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/50. กระทรวงต่างประเทศส่งหนังสือลงสู่เสนาเรลอังกฤษ เรื่องหัวหน้าคนบังคับอังกฤษ จังหวัดอุบลราชธานีหารือการที่จะต้องเสียเงินศึกษาพลี คนละ 2 บาท. 16 มิถุนายน- 10 ธันวาคม 2466.

สาเหตุที่ชาชนกรรจ์ไม่มาชำระเงินศึกษาพลี

1. ชาชนกรรจ์ไม่มีทรัพย์สิน เช่น พวกลูกจ้างของเอกชนและบุตรที่อยู่ในการดูแลของบิดามารดาหรืออยู่กับผู้ปกครองยังไม่ได้แยกครัวเรือนออกไป บุคคลต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่สะสมสมบัติมีบางคนได้เงินค่าจ้างแพงกว่าเงินเดือนข้าราชการบางตำแหน่งแต่กลับแสดงคนว่าหาเข้ากินค่า เจ้าหน้าที่จะไปยึดทรัพย์สินขายทอดตลาดก็ไม่มี เพราะอาศัยอยู่กับนายจ้างครองสมบัติอยู่แต่ เครื่องนุ่งห่ม ที่นอน หมอน มุ้งเท่านั้น¹ จึงเป็นสาเหตุให้บุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ไม่นำเงินไปชำระเงินศึกษาพลี ซึ่งบุคคลเหล่านี้ไม่ได้นำเงินมาชำระเจ้าหน้าที่เก็บเงินศึกษาพลีก็จะลงโทษกับบุคคลเหล่านี้เลยก็ยังไม่ได้ เพราะต้องสอบสวนให้ถี่ถ้วนเสียก่อน

จากสาเหตุข้างต้น เจ้าหน้าที่ก็ต้องพยายามสำรวจหาความจริงว่าบุคคลต่าง ๆ ที่ไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลีนั้น ตามเหตุผลที่อ้างมานั้นเป็นความจริงหรือไม่ หากไม่เป็นความจริงเจ้าหน้าที่จึงจะดำเนินการลงโทษแก่ผู้ไม่ยอมมาชำระเงินศึกษาพลีได้

2. ราษฎรไม่เข้าใจเหตุผลที่แต่ละท้องที่กำหนดเก็บเงินศึกษาพลีแตกต่างกัน การ

กำหนดเก็บเงินศึกษาพลีในแต่ละท้องที่อำเภอแตกต่างกัน ทั้งนี้เป็นเพราะบางท้องที่อำเภอมีจำนวนชาชนกรรจ์มาก มีจำนวนโรงเรียนอยู่มาก มีจำนวนเด็กที่ต้องเกณฑ์เข้าเรียนจำนวนน้อย ในท้องที่ตำบลเหล่านั้นก็จะกำหนดเก็บเงินศึกษาพลีในอัตราต่ำ แต่ถ้าในท้องที่ตำบลใดมีจำนวนชาชนกรรจ์น้อย มีจำนวนโรงเรียนน้อย มีจำนวนเด็กที่จะเกณฑ์เข้าเรียนมาก การกำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลีในท้องที่ดังกล่าวก็จะกำหนดในอัตราสูงเพื่อที่จะนำเงินดังกล่าวมาจัดการศึกษาประจำบาลให้เพียงพอ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ในแต่ละท้องที่กำหนดเก็บเงินศึกษาพลีในอัตราที่แตกต่างกัน ซึ่งเหตุผลดังกล่าวราษฎรใน บางท้องที่ไม่เข้าใจและคิดว่าเจ้าหน้าที่เก็บเงินศึกษาพลีในลักษณะล่าเอียงไม่ยุติธรรม จึงไม่นำเงินศึกษาพลีมาชำระ ดังจะเห็นได้จากใบบอกของสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลจันทบุรี กราบเรียนมาอ้างเส้นาบดีกระทรวงศึกษาธิการว่า

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/75. ศึกษาธิการมณฑลอุดรเรียนปฏิบัติเรื่องการยึดทรัพย์สินและขายทอดตลาดทรัพย์สินของผู้ค้างเงินศึกษาพลี. 1-10 พฤศจิกายน 2466.

...ในจังหวัดชลบุรี นายอำเภอได้วางอัตราเก็บเงินศึกษาพลี ดังนี้ ตำบลที่มีชาชนกรรณิชน้อย แต่มีเด็กที่จะต้องเข้าเรียนมาก กำหนดเก็บเงินศึกษาพลีคนละ 3 บาท ส่วนตำบลที่มีผู้คนมากและมีความสมบูรณ์ เช่น ตำบลที่มีตลาด กำหนดราษฏรให้เสียเงินศึกษาพลี คนละ 2 บาท เท่านั้น ด้วยการกำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลีที่แตกต่างกัน จึงทำให้ราษฏรตำบลที่ต้องเสียเงินศึกษาพลี คนละ 3 บาท ขัดขืนไม่ยอมมาชำระเงินศึกษาพลี ดังนั้น มีวิธีแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีการให้นายอำเภอหรือศึกษาธิการอำเภอชี้แจงแก่กำนันให้เข้าใจ แล้วให้กำนันนำไปชี้แจงแก่ลูกบ้านของตนต่อไป หรือเวลาที่นายอำเภอ หรือศึกษาธิการอำเภอและศึกษาธิการจังหวัดออกไปตรวจราชการตามท้องที่ได้ชี้แจงเหตุผลถึงการกำหนดเก็บเงินศึกษาพลีที่แตกต่างกันให้แก่ราษฏรทราบ และมีอีกวิธีหนึ่งคือกระทรวงศึกษาธิการพิมพ์คำชี้แจงขึ้นอีกฉบับหนึ่ง ว่าด้วยการที่ราษฏรจะต้องออกเงินศึกษาพลีให้แก่การศึกษาสำหรับชาติ แจกให้กำนันอ่านคำชี้แจงเหตุผล ที่ในแต่ละท้องที่กำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลีแตกต่างกันให้ในที่ประชุมราษฏรในบางโอกาส เช่น ในวันประชุมตำบล และวันนักขัตฤกษ์ เป็นต้น หรือแจกให้โรงเรียนทุกโรงเรียน เพื่อให้ครูใหญ่อ่านคำชี้แจงข้างต้นในที่ประชุมสัปดาห์ละครั้งหรือแจกให้วัด เพื่อขอให้พระสงฆ์ช่วยอ่านในวันประชุมบ่าเพ็ญกุศลของราษฏร ให้ราษฏรฟัง...¹

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/57. มณฑลจันทบุรี ได้รับคำร้องของราษฏรตำบลบางทราย 115 คน ขอลดอัตราเงินศึกษาพลีในท้องที่จังหวัดชลบุรีซึ่งเก็บคนละ 3 บาท เป็นคนละ 2 บาท.

4. บทลงโทษ : การผ่อนผันและการยึดทรัพย์สินทอดคดลาด

บทลงโทษสำหรับชาสนกรรจ์ ที่มีหน้าที่ต้องเสียเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ บทลงโทษในลักษณะผ่อนผัน กับบทลงโทษในลักษณะรุนแรง ซึ่งบทลงโทษทั้งสองจะลงโทษจะอยู่ภายใต้เหตุผลต่าง ๆ ของราษฎรและเจ้าหน้าที่

4.1 บทลงโทษในลักษณะการผ่อนผัน

การเก็บเงินศึกษาพลีในลักษณะการผ่อนผันคือ เจ้าหน้าที่จะผ่อนผันเฉพาะชาสนกรรจ์ที่มีฐานะยากจนขัดสนจริง ๆ เช่น นายอำเภออาจจะให้ชาสนกรรจ์ที่มีหน้าที่ต้องเสียเงินศึกษาพลีที่ขัดสนเงินทองชำระเงินศึกษาพลีภายหลังเวลาที่กำหนดได้ ดังจะเห็นได้จากในมณฑลมหाराษฎร์ดังนี้

...นายอำเภอได้กำหนดเวลาเก็บเงินศึกษาพลี เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน ถึง 30 มิถุนายน พ.ศ. 2465... มีราษฎรบางรายยังไม่สามารถนำเงินมาเสียศึกษาพลีตามกำหนด ด้วยเหตุที่ขณะนั้นยังไม่มีเงิน จึงขอเลื่อนเวลาให้เก็บเงินศึกษาพลีออกไป จนถึงวันที่ 31 สิงหาคม 2465 นายอำเภอก็อนุญาต...¹

จะเห็นได้ว่าการเก็บเงินศึกษาพลีจะใช้วิธีลุ่มม่อลว่สกับราษฎรและหากชาสนกรรจ์ที่ไม่สามารถชำระเงินในปีได้ ก็ให้ค้างข้ามปีได้ เมื่อบุคคลนั้นมีเงินจึงให้นำมาชำระและหากชาสนกรรจ์มีฐานะยากจนไม่สามารถชำระเงินศึกษาพลี 3 ปีติด ๆ กันได้ นายอำเภอก็จะให้ยกเลิกบัญชี ค้างชำระ 3 ปีของบุคคลค้างชำระเงินศึกษาพลีได้ ดังจะเห็นได้จากนายอำเภอบ้านนาคอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่งบัญชีอนุญาตจำหน่ายผู้ค้างเงินศึกษาพลี พ.ศ. 2466 ประเภทค้าง 3 ปี ติด ๆ กัน จำนวน 533 รายชื่อ รวมเป็นเงิน 533 บาท และอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานีรวม 589 ราย เป็นเงิน 589 บาท²

¹กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/40. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติม
กับการกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาที่กำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลมหाराษฎร์.

25 พฤษภาคม 2465 - 26 มิถุนายน 2466.

²กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/252. จังหวัดสุราษฎร์ธานีส่งบัญชีจำหน่ายผู้ค้างเงิน
ศึกษาพลีมาขอนแก่นมีติ. 15 - 24 ตุลาคม 2470.

4.2 บทลงโทษในลักษณะรุนแรง

บทลงโทษในลักษณะรุนแรงคือ การยึดทรัพย์สินขายทอดตลาด ซึ่งเจ้าหน้าที่สามารถยึดทรัพย์สินขายทอดตลาดได้ 2 กรณี คือ กรณีที่หนึ่ง บุคคลที่มีหน้าที่ต้องชำระเงินศึกษาพลีทั้ง ๆ ที่ตนมีเงินพอที่จะชำระได้แต่ไม่ยอมชำระ กรณีที่สองคือ บุคคลมีหน้าที่ต้องชำระเงินศึกษาพลีแต่ไม่มีเงินพอเพียงพอที่จะชำระแต่มีทรัพย์สินซึ่งบุคคลทั้งสองกรณีจะต้องถูกยึดทรัพย์สินขายทอดตลาด แต่ถ้าพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว บุคคลที่มีหน้าที่ต้องชำระเงินศึกษาพลีมีทรัพย์สินแต่ไม่มีเงินยอมเสียเปรียบบุคคลที่มีเงินแต่ไม่มีทรัพย์สิน เพราะถึงแม้ว่าบุคคลนี้ไม่ชำระเงินศึกษาพลีก็ได้เสียอะไรเลย เนื่องจากไม่มีทรัพย์สินจะให้เจ้าหน้าที่ยึดไปขายทอดตลาดได้ และบทลงโทษกับบุคคลที่ไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลีมีโทษทางแพ่งมิได้ลงโทษทางอาญา ส่วนบุคคลที่ไม่มีเงิน แต่มีทรัพย์สินจะเสียเปรียบมาก เพราะเจ้าหน้าที่จะยึดทรัพย์สินไปขายทอดตลาดได้ทั้งที่บุคคลนั้นมีฐานะยากจน ดังจะเห็นได้จากคำร้องทุกข์ของราษฎรจังหวัดนครสวรรค์ที่มีมายังเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ว่า

...พวกข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นผู้แสวงหาเลี้ยงชีพอยู่ในภูมิลำเนาตำบลย่านมัทรีท่ามาหากินได้ผลน้อย ซึ่งท่านได้พลีเคืองมาตั้งแต่ พ.ศ. 2461-2464 เพราะฝนแล้งทำให้เงินสำหรับใช้จ่ายขาดสน พวกข้าพเจ้าได้ออกเงินอุดหนุนรัฐบาลอยู่แล้วส่วนหนึ่ง เงินรัชชูปการ และค่านา และเงินภาคหลวงในส่วนตัดพื้น ดัดไม้ เป็นต้น อู่สาเหบ่ารุงได้เต็มกำลัง และในพ.ศ. นี้ นายอำเภอได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้น ประกาศเรียกพวกราษฎรในตำบลมาบอก ให้ออกเงินค่าศึกษาพลี คนละ 3 บาทเต็ม... พวกข้าพเจ้าขาดสนเงินทอง จึงร้องเรียน มายัง - อำเภอและจังหวัดเพื่อขอความกรุณาบำรุงเพียง 1 บาท ท่านก็ไม่อนุญาต ถ้าไม่ได้เต็มตามจำนวน 3 บาทนั้น ท่านจะยึดทรัพย์สินสมบัติขายทอดตลาด ดังนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายจึงกราบเรียนมายังท่านเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อความกรุณาลดหย่อนเก็บเงินศึกษาพลีเพียงคนละ 1 บาท¹

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศส. 28/9. ราษฎรตำบลย่านมัทรี ตำบลพยุหะเด่น อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ร้องทุกข์เพื่อขอให้ลดอัตราเงินศึกษาพลี ลงเป็นเพียงคนละ 1 บาท.

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าบทลงโทษของการไม่ชำระเงินศึกษาพลียังมีข้อบกพร่อง เช่น มีข้อบกพร่องที่ให้กับบุคคลที่มีเงินแต่ไม่มีทรัพย์สินฝ่าฝืนกฎหมายได้โดยไม่ต้องรับโทษ ส่วนบุคคลที่ยากจนขัดสนไม่มีเงิน แต่มีทรัพย์สินจะถูกยึดทรัพย์สินขายทอดตลาด นอกจากนี้แล้วข้อบกพร่องของเจ้าหน้าที่เมื่อกฎหมายให้อำนาจในการยึดทรัพย์สินของผู้ไม่ชำระเงินศึกษาพลีได้ เจ้าหน้าที่มักไม่ได้พิจารณาให้ถ่วงทักแน่นอนว่า ควรจะยึดหรือไม่ยึดและควรยึดทรัพย์สินชนิดใด เมื่อเห็นว่ากฎหมายอนุญาตให้ยึดทรัพย์สินได้ก็ยึดไปโดยไม่คิดถึงความเดือดร้อนของราษฎรเลย ดังจะเห็นได้จากรายงานตรวจการของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยใน 17 มณฑล กล่าวไว้ว่า

...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานฎีการ้องทุกข์ ในเรื่องภาษีอากรค้างซึ่งมีกฎหมายบัญญัติให้กรรมการยึดทรัพย์สินได้ เช่น ค่านา ค่ารัชชูปการ และค่าศึกษาพลี เป็นต้นอยู่เสมอ ๆ การยึดทรัพย์สินสมบัติเช่นนี้ กรรมการอำเภอมักไม่ได้พิจารณาให้ถ่วงทักแน่นอนเสียก่อนว่า ควรยึดหรือไม่ยึดและจะควรยึดทรัพย์สินชนิดใด เมื่อเห็นว่ากฎหมายอนุญาตให้เช่นนั้นแล้ว ก็ยึดไปโดยไม่คิดถึงความเดือดร้อนของราษฎรเลย จจึงอยู่กฎหมายอนุญาต ให้ทำได้ก็ทำไปตามที่กฎหมายอนุญาต แต่กรรมการอำเภอควรจะมีสติปัญญาเป็นผู้ปกครองราษฎรในท้องที่นั้นต้องระวังให้มากอย่าให้ราษฎรในท้องที่ของตนเดือดร้อนโดยไม่จำเป็น...¹

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.1/83. กระทรวงมหาดไทยวางระเบียบควบคุมการที่กรรมการอำเภอจะยึดทรัพย์สินของราษฎร. 5 เมษายน 2466-24 พฤศจิกายน 2467.

5. ขั้นตอนในการยึดทรัพย์สินขายทอดตลาด

นายอำเภอจะเป็นผู้ออกหมายสั่งให้ยึดทรัพย์สินจากผู้ฝ่าฝืนไม่ชำระเงินศึกษาพลีมาขายทอดตลาด โดยให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านดำเนินการยึดมาขายทอดตลาด ผู้ซื้อสินค้าทอดตลาดเหล่านี้จะต้องนำเงินมาวางมัดจำ ร้อยละ 5 ของราคาสินค้านั้นในทันที และทำสัญญาจะจ่ายเงินที่เหลือให้เสร็จภายในกำหนด เมื่อผู้มาซื้อทรัพย์สินที่ยึดมาได้ชำระเงินเสร็จเรียบร้อยแล้วหลวงก็จะเก็บเงินในส่วนทองเงินศึกษาพลีและค่าปรับเข้าหลวง* และถ้ามีเงินเหลือจากการขายทรัพย์สินก็จะคืนให้เจ้าของทรัพย์สินนั้น และเจ้าหน้าที่อำเภอก็จะออกใบเสร็จรับเงินศึกษาพลีให้แก่เจ้าของทรัพย์สินนั้นไว้เป็นหลักฐานด้วย¹

6. การจำหน่ายผู้ค้างเงินศึกษาพลี

ก่อนพ.ศ. 2468 สำคัญในพระราชบัญญัติการเก็บเงินศึกษาพลี ยังไม่กล่าวถึงวิธีการจำหน่ายเงินศึกษาพลีไว้ จนเวลาผ่านมาถึงพ.ศ. 2468 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศชี้แจงเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีการจำหน่ายเงินศึกษาพลี เพราะมีบุคคลค้างชำระเงินศึกษาพลีจำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อตัดความรุงรังและการเพิ่มขึ้นของบัญชีผู้ติดค้างไว้เป็นแนวทางสำหรับให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ

วิธีการจำหน่ายผู้ค้างเงินศึกษาพลี ขาดจนกระทั่งมีหน้าที่ต้องชำระเงินศึกษาพลี ด้วยเหตุเป็นพวกที่ยังไม่มีชื่อในแบบสำรวจป. 27 (บัญชีสำรวจชายฉกรรจ์) เพื่อเก็บเงินศึกษาพลี เพราะสำรวจตกหล่นหรือเพิกษายมาภายหลังเมื่อการสำรวจชายฉกรรจ์ได้เสร็จสิ้นไปแล้ว หรือเป็นพวกที่ถูกยึดทรัพย์สิน แต่ขอผลิตส่งเงินซึ่งนายอำเภอหรือเจ้าหน้าที่ได้ผ่อนผัน

* ค่าปรับเข้าหลวงให้รวมถึงค่าพาหนะ ค่าเบี้ยเลี้ยง

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.1/47. ศึกษาธิการมณฑลสุราษฎร์ธานีหาวิธีว่าจะใช้แบบอะไรเป็นหมายยึดทรัพย์สิน ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา. 15 กรกฎาคม-1 กันยายน 2465.

ไว้พวกนี้อาจเป็นเหตุให้เงินศึกษาพลีค้างเนิ่นนานถึงข้ามปีได้ ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้ชี้แจงไว้ว่า ถ้ามีผู้ค้างเงินศึกษาพลีค้างข้ามปีปรากฏเช่นนี้ ก็ต้องถือหลักว่าเมื่อผู้ใดยัง ไม่ได้เสียเงินศึกษาพลีสำหรับปีใดก็เป็นหนี้ติดตัวผู้นั้น ซึ่งมีหน้าที่ต้องชำระเงินศึกษาพลีสำหรับ ปีที่ค้างในปียี่สิบได้เสมอไป อย่างไรก็ตาม เมื่อมีผู้ค้างชำระเงินศึกษาพลีเพิ่มมากขึ้น บัญชีเงิน ค้างมีเพิ่มขึ้นไม่สิ้นสุด เหตุฉะนั้นเพื่อป้องกันความยุ่งยากให้แก่เจ้าหน้าที่ซึ่งจะต้องทำบัญชีเงิน ค้างที่บดบังกันรุงรังมากขึ้นทุก ๆ ปี¹ กระทรวงศึกษาธิการจึงกำหนดให้บุคคลใดไม่สามารถชำระ เงินศึกษาพลีจนเป็นต้นเหตุให้ค้างถึง 3 ปีติด ๆ กันแล้ว ให้นำเอาเอกสารสอบสวน เมื่อเห็นว่า การที่ไม่ชำระไม่ใช่เป็นเพราะมีทุนทรัพย์แต่ไม่ยอมเสีย หรือเจตนาหลีกเลี่ยง ถ้าเป็นการสมควร ก็ให้รายงานขออนุญาตจำหน่ายบัญชีเงินศึกษาพลีแก่สมุหเทศาภิบาลประจำมณฑล²

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/163. จังหวัดสุราษฎร์ธานีส่งบัญชีขออนุญาตจำหน่าย เงินศึกษาพลีค้าง. 17 มิถุนายน - 31 ธันวาคม 2469.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/112. เพิ่มเติมวิธีดำเนินการ ตามมาตรา 28. 6 ธันวาคม 2467-18 กันยายน 2469.

นอกจากนี้แล้วยังพิจารณาจากจำนวนเงินศึกษาพลีซึ่งกำหนดว่าจะเก็บได้สำหรับ พ.ศ. ใด แต่ไม่สามารถจะเรียกเก็บได้ ด้วยเหตุ เช่น คาย สำรวจผิด สำรวจซ้ำ ต้องโทษ วิกลจริต นิการ อพยพย้ายถิ่นที่อยู่ เป็นต้น ผู้ว่าราชการจังหวัด ก็มีอำนาจจำหน่ายเงินศึกษาพลีประเภทนี้ ออกจากบัญชีได้ แล้วรายงานให้มณฑลทราบ ดังตัวอย่าง นายอำเภอส่งบัญชีรายชื่อผู้ค้างเงินศึกษาพลีประเภท สำรวจผิด ถึงแก่กรรมและอื่น ๆ ในอำเภอท่าโรงช้าง พ.ศ. 2466 จนถึงพ.ศ. 2468 รวม 87 รายชื่อ จำนวนเงิน 87 บาท¹

นอกจากนี้ยังพิจารณาจากเงินศึกษาพลีที่เก็บได้แล้วแต่หายไป ด้วยเหตุประการใด ๆ เช่น ถูกขโมยออก ให้มณฑลรายงานชี้แจงเหตุผลไปยังกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อขออนุญาตจำหน่ายบัญชี เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงจะจำหน่ายได้

การเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2464-2472

ถึงแม้ว่ามณฑลต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในเวลาใกล้เคียงกันก็ตาม แต่การกำหนดเก็บเงินศึกษาพลีจากชายฉกรรจ์อายุ 18-60 ปี ในแต่ละมณฑลท้องที่จะกำหนดเก็บเงินศึกษาพลีในอัตราที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เป็นเพราะความแตกต่างกันทางเศรษฐกิจ สภาพฐานะความยากจนของราษฎรและวัฒนธรรมทางสังคมของแต่ละมณฑลที่แตกต่างกัน จึงทำให้การกำหนดเก็บเงินศึกษาพลีมิได้กำหนดเก็บในอัตราเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้จากตารางอัตราการเก็บเงินศึกษาพลีของแต่ละมณฑลดังต่อไปนี้

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 28/151. จำหน่ายบัญชีผู้ค้างเงินศึกษาพลี. 16 เมษายน 2469- 2 พฤศจิกายน 2470. รายละเอียดการจำหน่ายเงินศึกษาพลีออกจากบัญชีผู้เพิ่มเติมใน กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 28/223-234. จำหน่ายบัญชีผู้ค้างเงินศึกษาพลี. 25 พฤษภาคม- 1 สิงหาคม 2470.

ตาราง 4 อัตราเงินศึกษาพลีที่กำหนดเก็บในมณฑลต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ.2464-2472 (บาท)^{*}

มณฑล	ปีเริ่มเก็บเงิน เงินศึกษาพลี	ปีเปลี่ยนแปลง เก็บเงินศึกษาพลี	อัตราเงินศึกษา- พลีที่เริ่มเก็บ	อัตราเงินศึกษา- พลีที่เปลี่ยนแปลง
สุราษฎร์ธานี	2464	2467	1	1
ร้อยเอ็ด	2464	2468	2	2
ราชบุรี	2464	2468	2	1, 2
นครราชสีมา	2464	2471	2	2
อุดรธานี	2465	2465	2, 3	2
นครสวรรค์	2465	2468	2	2, 3
มหาสารคาม	2465	2468	1	1
อุบลราชธานี	2465	2468	2	2
ภูเก็ต	2465	2470	2	2
พิจิตร	2465	2471	1	1
จันทบุรี	2465	2472	1, 21	1, 1.5, 2
ปัตตานี	2465	2472	1, 2	1
ปราจีนบุรี	2465	2472	2, 3	2
พิษณุโลก	2465	2472	1, 2, 3	1, 3
อุทัยธานี	2465	2472	2, 3	2, 2.5
นครศรีธรรมราช	2465	2472	2	1, 2
นครราชสีมา	2465	2472	2	1, 2
กรุงเทพฯ	2466	2469	3	3

ที่มา : ดัดแปลงมาจาก. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/78. การกำหนดอายุ
เด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลาเสียเงินศึกษาพลีในมณฑลร้อยเอ็ด.

20 ธันวาคม - 12 มีนาคม 2465. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/129.

การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลาเสียเงินศึกษาพลีในมณฑล
ร้อยเอ็ด. 6 - 26 ธันวาคม 2467. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/133.

มณฑลสุราษฎร์ กำหนดอายุเด็กที่จะให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลี. 13 - 21

กุมภาพันธ์ 2469. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/57. ประกาศใช้พระราช
บัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมการกำหนดอายุเด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลา

เก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลราชบุรี. 16 กันยายน - 12 มีนาคม 2465. กรมศิลปากร.

เอกสาร ศธ. 35.1/169. การยกและลดค่าบลด การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและ
การเก็บเงินศึกษาประจำปี พ.ศ.2472 สำหรับมณฑลราชบุรี. 28 มิถุนายน - 9 มีนาคม

2471. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/100. ประกาศใช้พระราชบัญญัติ
ประถมศึกษาเพิ่มเติม กำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑล

มหาสารคาม. 30 พฤศจิกายน - 17 มกราคม 2466. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.

35.1/81. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมและการกำหนดอายุ
เด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลปราจีนบุรี.

16 กุมภาพันธ์ - 9 มีนาคม 2465. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/144.

กระทรวงมหาดไทย คอบชื้อหาหรือเรื่องการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา

เพิ่มเติม และการประกาศใช้เพิ่มเติมในท้องที่มณฑลปราจีนบุรี อุตสาหกรรม. 26 มกราคม

2468 - 6 กันยายน 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/168. การ

ประกาศใช้พระราชบัญญัติเพิ่มเติมและการกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลี

ประจำปี พ.ศ.2472 สำหรับมณฑลปราจีนบุรี. 25 พฤษภาคม - 12 ธันวาคม 2471.

กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/58. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา

เพิ่มเติมและ การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงิน

ศึกษาพลีในมณฑลภูเก็ต. 8 ตุลาคม 2465 - 13 เมษายน 2466. กรมศิลปากร.

เอกสาร ศธ. 35.1/167. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติม
อีก 1 ตำบล การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษา และการเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลพิษณุโลก.
 17 พฤษภาคม - 8 มีนาคม 2471. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/164.
มณฑลนครราชสีมา กำหนดอายุเด็กให้ศึกษา และการเก็บเงินศึกษาพลี. 5 - 26
มีนาคม 2469. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/179. การกำหนดอายุเด็ก
ให้ศึกษา และการเก็บเงินศึกษาพลีประจำ พ.ศ.2472 สำหรับมณฑลนครราชสีมา.
 2 - 19 มกราคม 2471. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/72. การประกาศ
ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติม การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตรา
และเวลาเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลนครราชสีมา. 2 ธันวาคม 2466 - 6 พฤษภาคม 2466.
 กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/149. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา
เพิ่มเติม และการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาพลี ในมณฑลนครราชสีมา.
 24 เมษายน - 11 มกราคม 2469. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/174.
การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลี ประจำปี พ.ศ.2472 สำหรับมณฑล
นครราชสีมา. 2 ธันวาคม - 22 มกราคม 2471. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.
35.1/180. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลปัตตานี.
 มีนาคม 2466. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/86. การกำหนดอายุเด็ก
ให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลจันทบุรี. 25 มิถุนายน - 20 มีนาคม 2466.
 กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/171. การโอนท้องที่ การกำหนดอายุเด็กให้
ศึกษา และการเก็บเงินศึกษาพลี พ.ศ.2472 สำหรับมณฑลจันทบุรี. 2 ตุลาคม - 7
กุมภาพันธ์ 2471. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/182/61. การกำหนดอายุ
เด็กให้ศึกษา และการเก็บเงินศึกษาพลีสำหรับมณฑลอุบลราชธานี. กรมศิลปากร. เอกสาร
ศธ. 35.1/67/147. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมและกำหนด
อัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาพลี ในมณฑลอุบลราชธานี. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ.
35.1/184. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและเวลาเก็บเงินศึกษาพลีประจำ พ.ศ.
2472 สำหรับมณฑลนครราชสีมา. 20 กุมภาพันธ์ - 10 พฤษภาคม 2472.

กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.1/136/181. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและ
การเก็บเงินศึกษาพลี สำหรับมณฑลนครสวรรค์. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ.
 35.1/59. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลีสำหรับมณฑลนครราชสีมา.
 16 ตุลาคม - 28 มกราคม 2471. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.1/146.
การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมและการกำหนดอัตราและเวลาเก็บ
เงินศึกษาพลีกับกำหนดอายุเด็กที่เกณฑ์ให้ศึกษาในพ.ศ.2470 มณฑลพายัพ. 8 มีนาคม
 2468 - 11 มกราคม 2469. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.1/69. การ
กำหนดอายุเด็กให้ศึกษาตามเกณฑ์กำหนด และกำหนดเวลาและอัตราเงินศึกษาพลีใน
มณฑลอุดรธานี. 20 พฤศจิกายน 2465 - 2 มีนาคม 2471. กรมศิลปากร. เอกสาร
 ศษ. 35.1/158. กรุงเทพฯ กำหนดอายุเด็กให้ศึกษา และการเก็บเงินศึกษาพลี
สำหรับ พ.ศ.2470. 27 พฤศจิกายน - 24 มีนาคม 2469.

จากสถิติข้างต้น กล่าวได้ว่า การกำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลี ตามพระราชบัญญัติ
 ประถมศึกษาพ.ศ.2464 ในแต่ละมณฑลส่วนใหญ่เก็บในอัตรา 1-2 บาทเป็นส่วนมาก และในแต่ละ
 มณฑลส่วนใหญ่จะกำหนดเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ.2464 ในอัตรา
 คงเดิม มีเพียงบางมณฑลที่มีการเปลี่ยนแปลงอัตรากำหนดเก็บเงินศึกษาพลี ซึ่งการกำหนดเก็บ
 เงินศึกษาพลีลดลงจากเดิม ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพเศรษฐกิจของไทยในขณะนั้นไม่เอื้ออำนวย
 ต่อรายได้ของราษฎร นอกจากนั้นราษฎรยังไม่ให้ความสำคัญหรือเห็นคุณค่าของการศึกษามากนัก
 เจ้าหน้าที่จึงพยายามโน้มน้าวเชิญชวนราษฎรให้ช่วยกันออกเงินคนละเล็กน้อยมาจัดการศึกษา
 เพื่อให้ราษฎรเกิดความภาคภูมิใจว่า ตนเองมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาประชาบาล จึงส่งผล
 ให้เจ้าหน้าที่กำหนดเก็บเงินศึกษาพลีอยู่ในอัตราค่อนข้างต่ำ เพื่อให้สอดคล้องกับฐานะของราษฎร
 และสภาพการณ์ในขณะนั้น ปัจจัยดังกล่าวจึงเป็นส่วนหนึ่งที่มีผลทำให้แต่ละมณฑลได้รับเงินศึกษาพลี
 ในจำนวนที่แตกต่างกันดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 5 สถิติปริมาณเงินศึกษาพลีแต่ละมณฑลที่เก็บได้ระหว่าง พ.ศ. 2465-2472 (บาท)*

มณฑล	พ.ศ.							
	2465	2466	2467	2468	2469	2470	2471	2472
สุราษฎร์ธานี	52,112	41,346	40,709	32,150	-	-	-	-
ร้อยเอ็ด	251,248	84,320	236,394	125,210	-	-	-	-
ราชบุรี	72,669	92,713	116,695	110,360	132,607	121,657	173,504	-
นครราชสีมา	27,973	40,725	55,957	44,943	64,865	90,240	96,769	-
อุดรธานี	152,112	166,397	149,705	262,709	183,442	377,159	407,572	-
นครสวรรค์	88,456	131,260	143,113	123,192	172,708	178,144	185,968	-
มหาสารคาม	25,427	36,791	76,294	24,832	-	-	-	-
อุบลราชธานี	26,963	43,918	355,684	20,921	-	-	-	-
ภูเก็ต	60,553	62,454	56,031	57,866	91,926	103,332	101,376	-
ซาบัก	110,695	173,101	115,220	62,603	236,987	276,788	283,324	-
จันทบุรี	10,303	6,215	11,985	18,046	25,864	37,967	40,167	-
ปราจีนบุรี	50,240	50,607	55,906	49,270	69,649	127,465	154,543	-
พิษณุโลก	82,231	118,579	111,275	109,845	571,085	185,210	191,341	-
อุทัยธานี	11,234	79,805	131,601	148,492	164,836	190,016	214,199	-
นครศรีธรรมราช	105,709	754,536	103,984	40,127	186,295	193,824	352,354	-
นครราชสีมา	18,162	612,631	59,726	746,508	888,630	829,714	869,620	-
กรุงเทพฯ	-	4,545	3,175	1,968	2,901	13,671	12,471	-
รวม	1,199,696	2,200,855	1,823,454	1,775,929	2,565,395	2,725,187	3,083,208	3,309,768

ที่มา : ตัดแปลงจากกรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/48. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติขอทราบยอดเงินศึกษาพลีแยกเป็นรายจังหวัด. 30 พฤษภาคม 2466-10 ตุลาคม 2467. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/153. ส่งยอดเงินรายรับรายจ่ายศึกษาพลีถวายนาอกสภาการคลัง. 20 เมษายน-14 กันยายน 2469. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/265. งบประมาณรายได้อายจ่ายศึกษาพลีมณฑลต่าง ๆ. 4 มกราคม 2470-21 กุมภาพันธ์ 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/267. งบประมาณเงินรายได้อายจ่ายศึกษาพลีมณฑลต่าง ๆ. 4 มกราคม 2470

*การเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ.2464 เริ่มประกาศใช้ในมณฑลต่าง ๆ ในตอนปลายพ.ศ.2464 จึงเริ่มเก็บได้ในพ.ศ.2465 จนถึงพ.ศ.2472 และต่อมาการเก็บเงินศึกษาพลีก็ได้ออกยกเลิกในต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2473 (ก่อนพ.ศ.2484 เริ่มนับวันที่ 1 ของเดือนเมษายน เป็นวันเริ่มพุทธศักราชใหม่) เป็นต้นไป

***สำหรับพ.ศ.2472 ไม่มีสถิติการเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลต่าง ๆ แต่มียอดเงินรวมปรากฏในเอกสาร

นับตั้งแต่พ.ศ.2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศพระบรมราชโองการให้ยุบเลิกมณฑลต่าง ๆ ดังนี้

***มณฑลสุราษฎร์ธานี ให้โอนอำนาจการปกครองมารวมกับมณฑลนครศรีธรรมราช,

****มณฑลร้อยเอ็ดและ*****มณฑลอุบลราชธานี ให้โอนอำนาจการปกครองมารวมกับมณฑลนครราชสีมา

*****มณฑลมหาสารคามให้โอนอำนาจการปกครองมารวมกับมณฑลพาส์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มณฑลดังกล่าวในพ.ศ.2469 เป็นต้นไปไม่มีสถิติเงินศึกษาพลีปรากฏ ส่วนในมณฑลอื่น ๆ จะมีสถิติเงินศึกษาพลีทุกปี

*****สำหรับมณฑลกรุงเทพฯ ได้รับการยกเว้นเพราะเริ่มประกาศเก็บเงินศึกษาพลีในพ.ศ.2466 ดูรายละเอียดในสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ม.ป.ป. หน้า148-214. 21 พฤษภาคม 2471. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/48-81.

รายงานการศึกษาประจำปีของมณฑลราชบุรี นครราชสีมา ราชสีมา ราชสีมา ปัตตานี
นครศรีธรรมราช นครสวรรค์ สุราษฎร์ธานี นครชัยศรี ภูเก็ต ปราจีนบุรี พายัพ
กรุงเทพฯ จันทบุรี นครราชสีมา มหาสารคาม อุดรธานี อุบลราชธานี. 8 กันยายน 2468-
2 กันยายน 2470.

จากตารางสถิติเงินศึกษาพลีที่กล่าวมา พบว่า เงินศึกษาพลีที่เก็บได้ในแต่ละปีส่วนใหญ่จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากทุกปี ยกเว้นในระหว่าง พ.ศ.2467 จนถึง พ.ศ.2468 จะมีจำนวนเงินศึกษาพลีลดลง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากราษฎรไม่สามารถเสียเงินศึกษาพลีได้ เพราะพืชพันธุ์ธัญญาหารปลูกไม่ได้ผล ราษฎรบางกลุ่มบางหมู่โยกย้ายที่ทำมาหากินจากถิ่นเดิมเป็นจำนวนมาก¹ ราษฎรบางคนขัดสนไม่ยอมเสียเงินศึกษาพลี ราษฎรที่อยู่ในค่ายพลทางไกลจากที่ว่าการอำเภอจำเป็นต้องเสียเงินค่าเดินทางแพงมากจึงไม่มาเสียเงินศึกษาพลี² นอกจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังพบสาเหตุที่เก็บเงินศึกษาพลีได้น้อยลงอีก คือกระบวนการดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลียังมีข้อบกพร่อง เช่น เจ้าหน้าที่เก็บเงินศึกษาพลีมีจำนวนน้อย และบทลงโทษแก่ผู้ขัดสนการชำระเงินศึกษาพลีลงโทษไม่รุนแรง³ สำหรับใน พ.ศ.2469 จำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้จากชาวนาจะจะมีปริมาณมากขึ้น ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากได้มีการเปลี่ยนแปลงผู้ดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีจากกระทรวงศึกษาธิการมา

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/151. นายอำเภอบ้านคอนทรายงานว่ามีราษฎรอพยพไปต้องท้องที่ เช่น อพยพไปประเทศจีน อพยพไปอยู่กรุงเทพฯ อพยพไปอยู่ภูเก็ตและอพยพไปอยู่ประเทศอินเดีย. 16 เมษายน 2469-2 พฤศจิกายน 2470.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/14. ศึกษาธิการมณฑลภูเก็ตขอความจำเริญเรื่องการเก็บเงินศึกษาพลี. 21 กรกฎาคม - 7 สิงหาคม 2465.

³ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/137. มณฑลปัตตานีสั่งรายงานการศึกษาในท้องที่อำเภอเขตของหลวงครูเนตินิษฐ์ เกี่ยวกับการเก็บเงินศึกษาพลี. 30 กันยายน-9 มกราคม 2468.

ให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้ดำเนินการจัดเก็บเงินศึกษาพลีแทน¹ นอกจากนั้นแล้วยังให้พวกเจ้าหน้าที่กรมต่าง ๆ ช่วยเก็บเงินศึกษาพลี เช่นเจ้าหน้าที่กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามและนายเหมืองแร่² ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้จำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้เพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2469 เป็นต้นมา โดยเฉพาะ พ.ศ. 2471 เมื่อเทียบกับจำนวนเงินงบประมาณที่กระทรวงศึกษาธิการได้รับ เงินศึกษาพลีที่เก็บได้มีมูลค่าถึงร้อยละ 95.55 ของเงินงบประมาณการศึกษาทั้งหมด (ดูจากตารางหน้าต่อไปประกอบ)

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/201. ขอรับรองให้กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามช่วยเก็บเงินศึกษาพลีแก่กุลและคนงานของกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามในท้องที่มณฑลนครราชสีมา นครศรีธรรมราช กับตำบลนนทรี จังหวัดปราจีนบุรี. 25 มกราคม 2469-21 พฤษภาคม 2471.

² แหล่งเดิม.

ตาราง 6 เปรียบเทียบเงินศึกษาพลีที่เก็บได้กับเงินงบประมาณการศึกษาที่ได้รับ ระหว่าง พ.ศ.
2464 - 2472 (บาท)

พ.ศ.	เงินศึกษาพลี	เงินงบประมาณการศึกษา	คิดเป็นร้อยละ
2464	ยังไม่มีเพราะเพิ่งเริ่มใช้	2,430,376	-
2465	1,199,696	2,527,634	47.46
2466	2,200,855	2,608,892	84.35
2467	1,823,454	2,642,160	69.01
2468	1,775,929	2,800,638	63.41
2469	2,565,395	2,976,499	86.18
2470	2,725,187	2,976,310	91.56
2471	3,083,208	3,226,713	95.55
2472	3,309,768	3,649,025	90.70
รวม	18,683,392	25,838,247	72.3

ที่มา : ดัดแปลงจากกระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435-2507.

หน้า 1126-1127. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/48. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติขอทราบยอดเงินศึกษาพลีแยกเป็นจังหวัด. 30 พฤษภาคม 2466-10 ตุลาคม 2467. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/153. ส่งยอดเงินรายรับรายจ่ายศึกษาพลี ภาวนาเอกสภาการคลัง. 20 เมษายน-14 กันยายน 2469. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/265. งบประมาณรายได้อายัดศึกษาพลีผลต่าง ๆ .
4 มกราคม 2470-21 กุมภาพันธ์ 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/267. เรื่องงบประมาณรายได้อายัดศึกษาพลีผลต่าง ๆ . 4 มกราคม 2470 - 21

(ต่อ)

พฤษภาคม 2471. กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/48-84. รายงานการศึกษาประจำปีของมณฑลราชบุรี นครราชสีมา ร้อยเอ็ด พิจิตร ปัตตานี นครศรีธรรมราช นครสวรรค์ สุราษฎร์ธานี นครชัยศรี ภูเก็ต ปราจีนบุรี พายัพ กรุงเทพ พระมหานคร จันทบุรี อุดรธานี มหาสารคาม อสุทธา อุบลราชธานี. 8 กันยายน 2468-2 กันยายน 2470.

จากตารางสถิติเปรียบเทียบเงินศึกษาพลี กับเงินงบประมาณการศึกษาพบว่าปริมาณเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ส่วนใหญ่ได้จำนวนมากเกือบเท่ากับเงินงบประมาณการศึกษาที่ได้รับจึงถือได้ว่าเงินศึกษาพลีมีความสำคัญ

ปัญหาและการแก้ไขปัญหาในการเก็บเงินศึกษาพลี ระหว่าง พ.ศ.2464-2473

การดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีเริ่มนับตั้งแต่พ.ศ.2464 จนถึง พ.ศ.2473 ใช้เวลา รวม 9 ปีซึ่งในกระบวนการเก็บเงินศึกษาพลีอย่างต่อเนื่องภายใน 9 ปีได้ประสบปัญหาจากราชบุตร และเจ้าหน้าที่ คือ ปัญหาความยากจนและการเป็นหนี้สินของราชบุตร ปัญหาราชบุตรไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี ปัญหาเจ้าหน้าที่ชักสอกเงินศึกษาพลี ปัญหาทรัพย์สินที่ติดมาขายทอดตลาดไม่ได้ อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่ก็พยายามหาวิธีป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว

1. ปัญหาความยากจนและการเป็นหนี้สินของราชบุตร

ปัญหาความยากจนและการเป็นหนี้สินของราชบุตร นับว่าเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อ การเก็บเงินศึกษาพลีของทางราชการ

สาเหตุหลักของความยากจนและการเป็นหนี้สินของราชบุตรสืบเนื่องมาจากการเพาะปลูกไม่ได้ผล การเกษตรกรรมของไทยส่วนใหญ่ยังมีการมั่วสุมการพนันแบบดั้งเดิม ดังนั้นความสำเร็จและความล้มเหลวของการเพาะปลูกจึงขึ้นอยู่กับธรรมชาติ การเพาะปลูกไม่ได้นำเท

นโยบายการเกษตรสมัยใหม่ เช่น ใช้น้ำปุ๋ยคอก การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การไถคราดอย่างระมัดระวัง การสูบน้ำ¹ มาช่วยในการเพาะปลูก ดังจะเห็นได้จาก พ.ศ. 2464 สภาพการฉัตรธรรมชาติเกิดฝนแล้งทำให้การเกษตรกรรมไม่ได้รับผลผลิตเต็มที่และยังประสบความเสียหายจึงส่งผลให้ราษฎรไม่มีเงินมากพอที่จะจ่ายเงินศึกษาพลีให้ตามอัตราที่กำหนดเก็บ เช่น ตำบลย่านมัทรี ตำบลพยุหกัน จังหวัดนครสวรรค์²

จะเห็นได้ว่า การที่ราษฎรยากจน จึงทำให้ไม่สามารถชำระเงินศึกษาพลีบำรุงการศึกษาให้กับท้องถิ่น ปัญหาที่ตามมา คือ ทางกรมไม่สามารถเก็บเงินศึกษาพลีได้ตามที่ประมาณการไว้ เช่น มณฑลอุดรธานี ใน พ.ศ. 2465 คาดว่าจะเก็บเงินศึกษาพลีได้ 184,047 บาท แต่ปรากฏว่าเก็บได้เพียง 152,690 บาท และทำให้มีเงินศึกษาพลีค้างชำระถึง 31,357 บาท³ ซึ่งการเก็บเงินศึกษาพลีไม่ได้ตามที่คาดไว้นั้น ส่งผลต่อการจัดการศึกษาอีกด้วย กล่าวคือ ก่อนที่เจ้าหน้าที่จะเก็บเงินศึกษาพลีก็ได้คำนวณแล้วว่าต้องเก็บจำนวนเท่าใดถึงจะพอเพียงพอต่อการจัดการศึกษาประจำตำบล แต่เมื่อราษฎรประสบปัญหาขาดเงิน ต้องชำระเงินศึกษาพลีได้น้อยกว่าอัตราที่เจ้าหน้าที่กำหนดนั้น ย่อมทำให้เกิดปัญหาต่อการจัดการศึกษาตามมา และปัญหาดังกล่าวก็ยังมีเรื่อยมา จนถึง พ.ศ. 2469 ซึ่งเห็นได้ชัดเจน เพราะประเทศไทยได้รับผลกระทบจากปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก

¹ ด้รทิพย์ นากสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484. 2527. หน้า 447.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/9. ราษฎรตำบลย่านมัทรี ตำบลพยุหกัน อำเภอพยุหคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ร้องทุกข์เพื่อขอลดอัตราเงินศึกษาพลี เป็นเพียงคนละ 1 บาท. 14 มิถุนายน - 22 กันยายน 2465.

³ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/84. กระทรวงศึกษาธิการให้ส่งบัญชีเงินศึกษาพลี เฉพาะ พ.ศ. 2465 ไปให้ทราบว่าเป็นเงินคงเรียกเก็บเงินได้จริงเท่าใด คงค้างเมื่อสิ้นสัปดาห์แล้วยังเก็บไม่ได้เท่าใด. 19 มีนาคม 2466 - 19 พฤษภาคม 2468.

ปัญหาเศรษฐกิจของโลกตกต่ำอย่างถึงในพ.ศ.2472 ได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของไทยด้วย กล่าวคือ ทำให้ราคาสินค้าทางการเกษตรกรรมประเภทต่าง ๆ ตกต่ำและไม่อาจนำขายสู่ตลาดต่างประเทศได้ ซึ่งปัญหาราคาสินค้าตกต่ำและขายไม่ออก ทำให้ฐานะเศรษฐกิจของราษฎรยากแค้นและยากจน จนถึงกับเป็นหนี้เป็นสินกันจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากรายงานการสำรวจของ ซิมเมอร์แมน ได้รายงานถึงปัญหาหนี้สินของชาวนาไทยว่าราษฎรทั้งประเทศเป็นหนี้สินและยากจน จำนวน 143,460,000 บาท จากครัวเรือน 1,810,000 ครัวเรือนของจำนวนทั้งหมด¹ ปัญหาความยากจนและเป็นหนี้สินของราษฎร ส่งผลให้ราษฎรไม่นำเงินศึกษาพลีมาชำระหรือไม่ก็ชำระไม่ได้ครบตามอัตรากำหนดเก็บ ซึ่งเป็นปัญหาค่อการดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี แต่อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ก็พยายามเก็บเงินศึกษาพลีด้วยการผ่อนผันขยายเวลาให้แก่ราษฎร เช่น เจ้าหน้าที่กำหนดเก็บเงินศึกษาพลีให้เสร็จภายใน 3 เดือน หากบุคคลใดยังไม่ มีเจ้าหน้าที่ผ่อนผันอีกเวลาให้เป็น 5 เดือนบ้างก็มีหรือให้คิดข้ามปีก็มี²

2. ปัญหาราษฎรไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี

ปัญหาราษฎรไม่ยอมเสียเงินศึกษาพลี แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ ปัญหากรรมกรในเมืองไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี ปัญหาคนงานและกุลีในกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม ไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี ปัญหาคนบังคับต่างประเทศไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี

2.1 ปัญหากรรมกรในเมืองไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี แต่ยอมชำระเงินรัฐูปการ

นับตั้งแต่มีการประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในท้องที่ต่าง ๆ ก็ประสบปัญหาดังต่าง ๆ เช่น ปัญหากรรมกรในเมืองไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี ซึ่งปรากฏจากรายงานของศึกษาธิการมณฑลภูเก็ต กราบเรียนพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงศึกษาธิการว่า

¹ สมศักดิ์ มหาทรัพย์สกุล. การเก็บเงินรัฐูปการและผลกระทบต่อสังคมไทยระหว่าง พ.ศ.2444-2482. 2434. หน้า 165.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/14. ศึกษาธิการมณฑลภูเก็ตของความจำเป็นเรื่อง การเก็บเงินศึกษาพลี. 21 กรกฎาคม - 7 สิงหาคม 2465.

...การจัดการศึกษาประชาชนในมณฑลภูเก็ต ที่เป็นข้อยากลำบากแก่เจ้าพนักงานอย่างสูง ในเวลานี้ก็คือ การเก็บเงินศึกษาพลี สำหรับบำรุงโรงเรียน ถึงนั้นนายอำเภอ และเจ้าหน้าที่จะได้ขึ้นแจ้งให้กรรมการในเมืองแร่เข้าใจถึงเหตุผลแล้ว และได้ออกไปตั้งที่เก็บเงิน ถึงท้องที่ เพื่อให้สะดวกแก่ผู้เสียเงิน ก็ยังมีผู้หลีกเลี่ยงไม่เสียให้มิจำนวนมาก...¹

จะเห็นได้ว่า ชาชนกรรจ์ที่มีหน้าที่ต้องชำระเงินศึกษาพลี แต่ไม่มาชำระ ทั้งนี้เป็น เพราะเจ้าหน้าที่มิได้วางบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนที่ไม่ชำระเงินศึกษาพลี จึงทำให้ชาชนกรรจ์ที่มีฐานะที่จะเสียเงินศึกษาพลีได้ไม่มาชำระเงิน ผู้ว่าราชการจังหวัดบางจังหวัดจึงพยายาม แก้ไขปัญหาที่ชาชนกรรจ์ไม่มาชำระเงินศึกษาพลี ด้วยการร้องขอให้นายหม่อมเป็นผู้เก็บเงิน ศึกษาพลี ซึ่งนายหม่อมก็ตกลงช่วยเก็บเงินศึกษาพลีและรัฐูปการให้แก่เจ้าพนักงาน เมื่อนายหม่อมดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีและเงินรัฐูปการ ปรากฏว่า นายหม่อมเก็บเงินศึกษาพลีไม่ได้ เก็บได้แต่เงินรัฐูปการเท่านั้น โดยให้เหตุผลว่า พวกกรรมการยอมเสียให้แต่เงินรัฐูปการเท่านั้น เพราะกรรมการเกรงว่า หากไม่เสียเงินรัฐูปการ เจ้าพนักงานไปตรวจพบว่า มีผู้ไม่เสียเงินรัฐูปการ เจ้าหน้าที่ก็จะนำตัวกรรมการมาที่อำเภอ เป็นการเสียเวลาหาเลี้ยงชีพ และขาดประโยชน์ของเขา² จะเห็นได้ว่านายหม่อมไม่ได้ช่วยเก็บเงินศึกษาพลีอย่างจริงจัง เพราะเขาถือว่า ถึงเก็บเงินศึกษาพลีให้เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ได้ก็ไม่ได้รับผลเสียหายอะไร เพราะเงินศึกษาพลีแตกต่างจากเงินรัฐูปการ กล่าวคือหากนายหม่อมเก็บเงินรัฐูปการไม่ได้ เจ้าหน้าที่ก็จะมานำพวกกรรมการไปสอบสวนที่อำเภอ ซึ่งจะทำให้นายหม่อมเสียผลประโยชน์ ส่วนการที่ชาชนกรรจ์ไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี นายหม่อมก็ไม่จำเป็นต้องเร่งรัด เพราะเจ้าหน้าที่ก็ไม่นำตัวผู้ไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลีไปที่อำเภอ นายหม่อมก็ไม่เสียผลประโยชน์เนื่องจากพระราชบัญญัติเก็บเงินศึกษาพลี ยังไม่มีระเบียบให้อำนาจแก่เสนาบดี หรือสนับสนุนให้ลงโทษ

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศพ. 28/79. ศึกษาธิการมณฑลภูเก็ตได้หารือเรื่อง การเก็บเงินศึกษาพลีและการทำงบประมาณรายได้รายจ่าย. 18 ธันวาคม-18 มกราคม 2466.

² แหล่งเดิม.

ผู้ฝ่าฝืนชำระเงินศึกษาพลี ดังนั้นเมื่อเจ้าพนักงานไปตรวจพบผู้ใดที่ยังไม่เสียเงินศึกษาพลีก็ได้
แต่บอกให้ผู้นั้นไปเสีย เมื่อผู้นั้นไม่ไปก็ไม่มีอำนาจทำอะไรพวกเขาได้ และในการยึดทรัพย์สิน
ทางอำเภอต้องขออนุญาตจังหวัดก่อนจึงจะยึดได้แต่โดยมากผู้ว่าราชการจังหวัดโดยมากไม่ใคร่
อนุญาตให้ ยึดได้ง่าย ๆ เพราะมีมาตรการของกระทรวงมหาดไทยยึดขึ้นในเรื่องนี้ อยู่ จะเห็น
ได้ว่าเนื่องจากเจ้าหน้าที่เก็บเงินศึกษาพลีไม่มีอำนาจจัดการเก็บเงินศึกษาพลีได้อย่างเต็มที่
จึงเป็นเหตุให้มีผู้หลีกเลี่ยงไม่เสียเงินศึกษาพลีเป็นจำนวนมาก ทำให้การเก็บเงินศึกษาพลีมี
เคือง เช่น ในบางจังหวัดเก็บเงินศึกษาพลีได้น้อย

2.2 ปัญหาเกลือและคนงานในกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี

เมื่อนายอำเภอได้สำรวจในท้องที่ที่ตนรับผิดชอบ และได้ประกาศเก็บเงินศึกษา
พลีตามพระราชบัญญัติประณมศึกษา พ.ศ. 2464 ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการเก็บเงิน
ศึกษาพลี ประสบปัญหาเกลือและคนงานในกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม ไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี
จำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากข้อความดังนี้

...การเก็บเงินศึกษาพลี สำหรับบำรุงโรงเรียน เป็นข้อสังเกตแก่เจ้าหน้าที่อย่างยิ่ง
ถึงแม้ว่านายอำเภอและเจ้าหน้าที่จะได้ชี้แจงให้พวกเกลือและคนงานของกรมรถไฟหลวง
แห่งกรุงสยามในท้องที่มณฑลนครราชสีมา นครศรีธรรมราช กับตำบลนนทบุรี มณฑล
ปราจีนบุรี มณฑลพายัพและมณฑลราชบุรีเข้าใจถึงเหตุผลแล้ว พวกคนงานในกรมรถไฟ
หลวงแห่งกรุงสยามไม่นำเงินศึกษาพลีมาเสีย ด้วยเหตุไม่ต้องไปเสียเงินรัชชูปการที่
อำเภอ ยังเกิดความขัดแย้งแก่การที่จะเรียกเงินศึกษาพลีจากบุคคลจำพวกนี้...นายอำเภอ
และเจ้าหน้าที่ได้ออกไปตั้งที่เก็บเงินถึงท้องที่เพื่อให้สะดวกแก่ผู้เสียเงินแต่ก็ยังมิมีผู้หลีกเลี่ยง
ไม่เสียให้มีจำนวนมาก...¹

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/201. ข้อร้องให้กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามช่วย
เก็บเงินศึกษาพลีแก่เกลือและคนงานของกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามในท้องที่มณฑลนครราชสีมา,
นครศรีธรรมราชกับตำบลนนทบุรี จังหวัดปราจีนบุรี. 25 มกราคม 2469 - 21 พฤษภาคม 2471.
กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/266. ข้อร้องให้กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามช่วยเก็บเงินศึกษา
พลีแก่เกลือและคนงานในท้องที่มณฑลพายัพ ราชบุรี. 3 มกราคม 2470 - 8 กุมภาพันธ์ 2471.

จะเห็นได้ว่าราษฎรไม่ยอมมาชำระเงินศึกษาพลีแก่เจ้าหน้าที่โดยอ้างว่าไม่ต้องไปชำระเงินรัฐูปการที่อำเภอจึงไม่ไปชำระเงินศึกษาพลีด้วย เจ้าหน้าที่จึงอำนาจความสะดวกให้โดยออกไปเก็บเงินถึงท้องที่ ปรากฏว่าพวกกุลีและคนงานของกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามจำนวนมากไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี อย่างไรก็ตาม การเก็บเงินศึกษาพลีได้กำหนดบดทลงโทษแก่ผู้ที่มีทรัพย์สินแต่ไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลีตามกำหนดไว้ ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 แต่ชาชนกรรจ์เหล่านี้ไม่เกรงกลัวต่อบทลงโทษของเงินศึกษาพลี เพราะว่าชาชนกรรจ์ที่เป็นกุลีและคนงานของกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามไม่มีทรัพย์สินบังคับสิ่งใดเป็นประกันสาร เจ้าหน้าที่จะมาทำการยึดทรัพย์สิน ก็ไม่สามารถนำสิ่งของที่มีค่าไปขายทอดตลาดได้ และบทลงโทษผู้ไม่ชำระเงินศึกษาพลีเป็นบทลงโทษทางแพ่ง มีโทษทางอาญา ดังนั้นในพ.ศ. 2469 สมุหเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑลราชบุรี จึงได้กราบทูลพระองค์เจ้าธานีนิติ เสนาบดีกระทรวงธรรมการเรื่องขอให้เจ้าพนักงานกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม ช่วยเก็บเงินศึกษาพลีจากกุลีคนงานแทนอำเภอ เพราะการที่กำหนดให้ชาชนกรรจ์ไปเสียเงินศึกษาพลีที่อำเภอ แต่กระนั้นก็ยังปรากฏว่าชาชนกรรจ์เหล่านี้ไม่ยอมไปเสียจึงควรรให้เจ้าพนักงานรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม ช่วยหักเงินศึกษาพลีที่ชาชนกรรจ์ต้องเสียขึ้นมาได้เลย เพื่อตัดปัญหาที่ชาชนกรรจ์ฝ่าฝืนเงินศึกษาพลี¹

พระองค์เจ้าธานีนิติ เห็นด้วยกับวิธีที่ให้เจ้าพนักงานกรมรถไฟแห่งกรุงสยามช่วยเก็บเงินศึกษาพลีพร้อมกับให้ค่าตอบแทนแก่เจ้าพนักงานกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามด้วย จึงมีลายพระหัตถ์ไปยังเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เพื่อขอให้เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมมีคำสั่งไปยังเจ้าพนักงานกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามช่วยเก็บเงินศึกษาพลีจากกุลีและคนงานในกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม และแจ้งราชเลขาธิการเกี่ยวกับการดำเนินการให้ทราบด้วยดังนี้

¹กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/266. ขอร้องให้กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามช่วยเก็บเงินศึกษาพลีแก่กุลีและคนงานในท้องที่มณฑลพายัพ ราชบุรี. 3 มกราคม 2470-8 กุมภาพันธ์ 2471.

1. ให้หัวหน้าแผนกของกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามแห่งตำบลนั้น ๆ จัดการเก็บเงิน
ศึกษาพลีแก่บรรดาชาวยกรรจ์ที่เป็นคนงานและกุลีที่อยู่ในกรมรถไฟแห่งกรุงสยาม
2. หัวหน้าแผนกของกรมรถไฟแห่งกรุงสยามรับสมุดใบเสร็จรับเงินศึกษาพลี จากที่นาย
อำเภอลงนามและประทับตราแล้ว เพื่อให้เป็นหลักฐานแก่คนงานและกุลี
3. เจ้าหน้าที่กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามจะส่งบัญชีคนงานและกุลีของกรมรถไฟแห่ง
กรุงสยาม เมื่อส่งเงินศึกษาพลีให้กับนายอำเภอ
4. นายอำเภอจะจ่ายเงินส่วนลดในอัตราร้อยละ 5 จากเงินที่เก็บได้มอบให้แก่หัวหน้า
แผนกกรมรถไฟหลวงฯ เมื่อนายอำเภอรับเงินศึกษาพลีจากหัวหน้าที่กรมรถไฟแห่งกรุงสยามแล้ว¹

2.3 ปัญหาคนบังคับต่างประเทศไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี

กฎเกณฑ์การเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 กำหนดให้ชาวยกรรจ์ อายุ 18- 60 ปี ต้องเสียเงินศึกษาพลีทุกคนยกเว้นบุคคลบางประเภทเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติมีบุคคลบางประเภทเช่น คนอังกฤษและคนประเทศอื่นที่อยู่ในกฎหมายบังคับอังกฤษ ไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี โดยอ้างเหตุผลว่า คนมิใช่คนบังคับในกฎหมายสยาม จึงฝ่าฝืนไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลีให้แก่เจ้าหน้าที่ ดังจะเห็นได้จากรายงานของสมุหเทศาภิบาล สำนักราชการมณฑลอุบลราชธานี กราบเรียน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ว่า...คนบังคับอังกฤษและคนพม่าบังคับอังกฤษจำนวนมากในตำบลโนนใหญ่ ทั้งที่อำเภอเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 71 คน ชัดเจนไม่ยอมเสียเงินศึกษาพลี...²

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/201. ขอรับรองให้กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามช่วยเก็บเงินศึกษาพลีแก่กุลีและคนงานของกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามในท้องที่มณฑลนครราชสีมา นครศรีธรรมราช กับตำบลนนทบุรี จังหวัดปรางค์บุรี. 25 มกราคม 2469-21 พฤษภาคม 2471.

กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/266. ขอรับรองให้กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามช่วยเก็บเงินศึกษาพลีแก่กุลีและคนงานในท้องที่มณฑลพายัพ ราชบุรี. 3 มกราคม 2470-8 กุมภาพันธ์ 2471.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/50. กระทรวงต่างประเทศส่งหนังสือลงสู่เลขาธิการอังกฤษเรื่องหัวหน้าบังคับอังกฤษ จังหวัดอุบลราชธานีหาวิธีถึงการที่จะต้องเสียค่าศึกษาพลีคนละ 2 บาท. 16 มิถุนายน - 10 ธันวาคม 2464.

จะเห็นได้ว่าการที่คนบังคับต่างชาตินิยมชำระเงินศึกษาพลีเป็นเพราะถือว่าคนมิได้อยู่ในบังคับสยาม อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่กษัตริย์สยามอธิบายให้บุคคลเหล่านี้ให้มาชำระเงินศึกษาพลี แต่บุคคลเหล่านี้ก็ยังไม่ยอมนำเงินมาชำระเงินศึกษาพลี เมื่อเจ้าหน้าที่ดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีจากชาวนครที่จำเป็นต้องมีหน้าที่ชำระ แต่ชาวนครยังไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี เจ้าหน้าที่ก็จะดำเนินการยึดทรัพย์สินของชาวนครตลอด ดั่งจะเห็นได้จากใบบอกมณฑลอยุธยาแจ้งความมายัง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีว่า

...นายท้าวคำชา แยกอินเดียนบังคับอังกฤษ ได้ทำการค้าขายที่ตลาดค้าบางพุทรา ไม่ยอมเสียเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา ซึ่งอ้างเหตุผลว่าไม่เห็นด้วยอย่างคนชาติเดียวกับตนและบังคับเดียวกับตนเสียเงินศึกษาพลี และกับตนไม่มีบุตรที่จะเข้าเล่าเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาด้วย นายท้าวคำชา เข้าใจข้อความในพระราชบัญญัติประถมศึกษา ที่จะต้องเสียเงินศึกษาพลีแต่ไม่ยอมเสีย...¹

จากข้อความจะเห็นได้ว่า นายท้าวคำชา จงใจฝ่าฝืนไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลีและไม่เข้าใจจุดหมายของการเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ว่า ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนสยามหรือบังคับใดก็ตามต้องชำระพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เพราะถือว่าการชำระเงินศึกษาพลีเป็นการช่วยบำรุงสาธารณะประโยชน์

3. ปัญหาเจ้าหน้าที่ยึดออกเงินศึกษาพลี

การดำเนินการจัดเก็บเงินศึกษาพลีของเจ้าหน้าที่ดำเนินการค่อนข้างอิสระและกฎเกณฑ์ในการจัดเก็บเงินศึกษาพลีมีข้อบกพร่อง ทำให้เจ้าหน้าที่ที่เก็บเงินศึกษาพลีทำการฉ้อราษฎร์บังหลวง ซึ่งเห็นได้จากสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลพิษณุโลกแจ้งความมายังผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ ว่า เงินศึกษาพลีของจังหวัดอุตรดิตถ์ ได้ถูกเจ้าหน้าที่ทุจริตยึดออกไปเสียกว่า 7,000 บาท ดังนั้น

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/23. นายท้าวคำชา ชาตินอกอินเดียน ในบังคับอังกฤษ อยู่ที่จังหวัดสิงห์บุรี ทัดสินไม่ยอมเสียศึกษาพลี ถูกยึดทรัพย์สินตามมาตรา 41. 13 กุมภาพันธ์ 2465

สมุหเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกจึงกราบเรียนไปถึง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ว่าด้วยเรื่องการเก็บเงินศึกษาพลีมีข้อบกพร่องจนเป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่เก็บเงินศึกษาพลีทำการชักออกไป 7,000 บาท และมีปัญหาอื่น ๆ อีก เช่น การนำเงินที่เก็บได้จากเงินศึกษาพลีไปให้กู้เพื่อจะได้ดอกเบี้ยจากเจ้าหน้าที่ เป็นต้น¹ ปัญหาต่าง ๆ นี้ เมื่อรายงานไปให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดี กระทรวงศึกษาธิการทราบ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จึงได้หาทางแก้ไขข้อบกพร่องและป้องกันการฉ้อทุจริตของเจ้าหน้าที่ธุรการโดยกำหนดให้เจ้าหน้าที่เก็บเงินศึกษาพลีดำเนินการดังนี้

1. เมื่อเจ้าหน้าที่จะส่งเงินให้อำเภอให้ส่งตัวเงินเต็มจำนวนในใบนำส่งและให้จังหวัดนำเงินฝากพระคลังฯ เต็มตามจำนวนนั้น ๆ ทุกคราวไป

2. ให้รับส่งกันภายในขณะที่พระคลังฯ ยังไม่ปิดบัญชี คือให้พร้อมกันทั้งฝ่ายรับและผู้ส่งไปตรวจรับส่งเงินกันที่พระคลังฯ เสร็จแล้วให้นำฝากพระคลังฯ ทันที เพื่อให้ผู้ส่งได้รู้เห็นว่าเงินที่ตนส่งได้ฝากพระคลังฯ เรียบร้อยแล้ว

3. ใบนำส่งเงินของอำเภอและใบเสร็จรับเงินของพระคลังฯ ให้นำเสนอผู้ว่าราชการทุกจังหวัด เห็นพร้อมกัน เพื่อผู้ว่าราชการจังหวัดได้ตรวจสอบได้ทุกคราวไป

4. สำหรับการสอบเบิกเงิน ให้ศึกษาธิการจังหวัดตรวจสอบกับงบประมาณของอำเภอนั้น ๆ เมื่อเห็นถูกต้อง...จึงเสนอฎีกาที่เบิกเงินพร้อมกับใบเสร็จถอนเงินของคลังฯ ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นเพื่อให้ผู้ว่าราชการจังหวัดได้ตรวจสอบทุกครั้งที่เบิกจ่าย²

อย่างไรก็ตามแม้ว่า เสนาบดีจะพยายามออกกฎระเบียบป้องกันการทุจริตของเจ้าหน้าที่เก็บเงินศึกษาพลี แต่การทุจริตของเจ้าหน้าที่ก็ยังคงมีอยู่อีก ดังจะเห็นได้จากรายงานในมณฑลพิษณุโลกมา ยังเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีว่า

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 28/67. มณฑลพิษณุโลก ส่งสำเนาคำสั่งกำชับและเพิ่มเติมระเบียบการคุ้มครองเงินศึกษาพลีให้ผู้ว่าราชการจังหวัด. กันยายน-21 มกราคม

...ในอำเภอรอนคมีเสมียนชักออกเงินศึกษาพลี 50 บาท โดยใช้วิธีการทำลาชใบเสร็จรับเงิน การที่เสมียนชักออกเงินศึกษาพลีได้สะดวกเนื่องมาจากต้นข้าวข้อบกพร่องในวิธีการบางอย่างคือ เขียนใบเสร็จสำรองเป็นหมู่ ๆ ตามรายชื่อชาชนกรรจ์ในหมู่บ้าน ๆ ทานองเดียวกับใบเสร็จเงินรัชการ...แต่มาเมื่อเกิดข้อบกพร่องในเรื่องที่ทราบไม่ได้ว่าวันหนึ่ง ๆ เสมียนเก็บเงินศึกษาพลีได้มากเท่าไร เพราะ ผู้นำเสียเงินมิได้มาตามลำดับที่ได้เขียนชื่อไว้บนใบเสร็จรับเงิน...ด้วยเหตุนี้ใบเสร็จรับเงินที่ฉีกในวันหนึ่ง ๆ ไม่เรียงลำดับ จึงเป็นการยากและเหลือความสามารถที่จะตรวจสอบทุก ๆ วันเป็นโอกาสให้ผู้คิดทุจริตได้ง่าย กว่าที่จะทราบได้ก็ต้องตรวจต้นข้าวใบเสร็จทุก ๆ เล่มตลอดทั้งอำเภอ...

วิธีแก้ไขปัญหานี้ โดยการเขียนใบเสร็จสำรองความเดิม แต่ให้เขียนเฉพาะรายชื่อไม่จำกัด เช่น เล่มที่ เลขที่ ชำติบงคืบ พ.ศ. จำนวนเงิน ๗๔ ส่วนชื่อ อายุ หมู่ที่ ให้เขียนเมื่อมีผู้นำเงินมาเสีย วิธีนี้เลขที่ใบเสร็จรับเงินที่ฉีกแล้วจะเรียงเป็นตามเดิม สะดวกแก่การตรวจสอบ และป้องกันการทุจริตได้ง่าย^๑

4. ปัญหาทรัพย์สินที่ยึดมาขายทอดตลาดไม่ได้

นายอำเภอได้ประกาศให้ชาชนกรรจ์ที่มีหน้าที่ต้องชำระเงินศึกษาพลี ไปชำระที่ว่าการอำเภอ ปรากฏว่ามีชาชนกรรจ์บางรายก็ขอมนำเงินมาชำระตามกำหนด บางรายก็ขัดขืนไม่ขอมนำเงินมาชำระตามกำหนด นายอำเภอจึงส่งเจ้าหน้าที่ไปบอกเตือนแก่บุคคลเหล่านั้นเพื่อให้เงินมาชำระ แต่ก็ไม่ได้ผลจนเป็นเหตุให้นายอำเภอต้องออกคำสั่งให้ยึดทรัพย์สินสมบัติ โดยให้เจ้าพนักงาน คือ กำนัน ทาหน้าที่ยึดทรัพย์สินสมบัติของผู้ที่ขัดขืนไม่ขอมเสียเงินศึกษาพลีและนาทรัพย์สินสมบัติที่ยึดมาได้ขายทอดตลาดโดยไม่ต้องฟ้องศาล^๒ แต่ข้อกำหนดตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับความมุ่งหมายและวิธีดำเนินการแห่งพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2464 ฉบับที่ 2 วันที่ 1 พฤษภาคม 2466 ว่าด้วยทรัพย์สินที่ควรยึด กำหนดไว้ว่าในการยึดทรัพย์สิน

^๑ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/83. แก้ไขวิธีเขียนใบเสร็จเก็บเงินศึกษาพลี. 3 มีนาคม 2466 - 28 ธันวาคม 2469).

^๒ แหล่งเดิม.

^๓ กรมศิลปากร. เอกสาร มร.6. ศ.2. ประกาศและพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464.

ห้ามมิให้เจ้าพนักงานยึด เครื่องนุ่งห่ม หลับนอน และเครื่องมือทำมาหากิน¹ จะเห็นได้ว่าข้อกำหนดในการยึดทรัพย์สินจากผู้ที่ยึดขึ้นการเสียเงินศึกษาพลีมีข้อบกพร่องซึ่งเป็นข้อกำหนดที่ทำให้รัฐเสียผลประโยชน์ เพราะว่า ทรัพย์สินที่มีค่าก็น่าจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ทำมาหากิน เช่น สุกกร โศ กระบือ หากไม่ยึดสิ่งของเหล่านี้ ทรัพย์สินอย่างอื่นก็ไม่มีราคา และเป็นสิ่งของที่ผู้ประมุขก็มีต้องการ เช่น ในมณฑลพายัพมีการยึดบ้านเรือนที่ทำด้วยไม้ไผ่ เพราะว่าถ้าไม่ยึดบ้านไม้ไผ่ก็ไม่มีการยึดสมบัติอะไรที่จะยึดได้ เมื่อนำบ้านไม้ไผ่มาขายทอดตลาด ปรากฏว่าไม่มีใครต้องการเป็นอันขายไม่ได้²

สาเหตุการยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลี

การเก็บเงินศึกษาพลี ถูกยกเลิกใน พ.ศ. 2473 เป็นต้นมา ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการเก็บเงินศึกษาพลีทำให้ราษฎรยากจนยิ่งขึ้น และมีบางแนวความคิดไม่ต้องการให้เก็บเงินศึกษาพลี

1. ราษฎรยากจน

หลังจากที่ประเทศไทยเปิดประตูการค้ากับประเทศตะวันตกในรัชสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้ระบบเศรษฐกิจของไทย เข้าไปเกี่ยวข้องกับและผูกพันอยู่กับระบบเศรษฐกิจของโลกอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งจะเห็นได้จากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพเศรษฐกิจไทยตกต่ำ อันสืบเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจทั้งโลกตกต่ำอย่างยิ่งใน พ.ศ. 2472

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 เศรษฐกิจตกต่ำเรื่อยมา ทั้งนี้เพราะประเทศต่าง ๆ ประสบปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาเงินเฟ้อในเยอรมนี ปัญหาคนว่างงานในอังกฤษ นอกจากนี้โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา ประสบปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาการว่างงานเพิ่มขึ้นและการกระจายรายได้ลดน้อยลง ทั้งนี้เพราะในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 สหรัฐอเมริกาได้ส่งสินค้าไปขายในยุโรป แต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง ยุโรปไม่สามารถชำระหนี้และและพัฒนาศาธารณภายใน

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/47. ศึกษาธิการมณฑลสุราษฎร์ธานีหาวิธีว่าจะใช้แบบอะไรเป็นหมายยึดทรัพย์สินตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา. 15 กรกฎาคม-1 กันยายน 2465.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/247. กรรมการมณฑลพายัพแจ้งเหตุการณ์ขัดแย้งและเสื่อมถา มในการเก็บเงินศึกษาพลี. 26 กันยายน-20 มกราคม 2470.

ประเทศได้ ทำให้ขาดเงินตราหมุนเวียนและขาดกำลังซื้อ ซึ่งมีผลกระทบไปทั่วโลกนับแต่สหรัฐอเมริกาประสบปัญหาเช่นกัน มีผลให้ให้ผลิตสินค้าลดปริมาณการผลิตสินค้าลง หรือผู้ผลิตบางรายต้องปิดกิจการลง อันส่งผลให้เกิดปัญหาการว่างงานเพิ่มขึ้นจำนวนมาก ทำให้การกระจายรายได้ของประชาชนในอเมริกาส่วนใหญ่น้อยลง และอำนาจในการซื้อสินค้าก็ลดลงด้วย¹ อย่างไรก็ตาม ผู้ผลิตสินค้าต้องการจำหน่ายสินค้าออกมาก ๆ โดยให้วิธีการโน้มน้าวผู้บริโภคและอุปโภคด้วยการลดราคาสินค้าและขายผ่อน จึงทำให้ผู้บริโภคและอุปโภคสนใจซื้อสินค้าเพิ่มขึ้นมาก แต่ก็ส่งผลให้บุคคลเหล่านี้มีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น ชาวอเมริกันหลายล้านคนหันไปใช้วิธีการหาเงินด้วยการเสี่ยงโชคซื้อหุ้นเพื่อเก็งกำไรมากขึ้น ในพ.ศ.2472 ราคาหุ้นถีบตัวขึ้นสูงเพราะมีการปั่นราคาหุ้นให้สูงขึ้น จึงทำให้มีผู้ซื้อหุ้นจำนวนมากกว่า 16,000,000 หุ้น

อย่างไรก็ตาม ต่อมาในเดือน กันยายน พ.ศ.2472 ดัชนีหุ้นตกลงมาก เช่น ดัชนีหุ้นของบริษัทเจเนอรัล อิเล็กทริก (General Electric Company) หรือ บริษัทอเมริกัน เทเลโฟน แอนด์ เทเลกราฟ (American telephone and telegraph) ปัญหาราคาหุ้นตกต่ำราคาหุ้นก็ตกต่ำ ทำให้บริษัท ยูนิเท็ดสตีล สตีล คอร์ปอเรชั่น (United States Steel Corporation) ต้องขายหุ้นจากราคาหุ้นละ 261.75 ดอลลาร์ เพียง 150 ดอลลาร์ หรือ บริษัทอเมริกัน เทเลโฟน แอนด์ เทเลกราฟ ต้องขายหุ้นจากราคาหุ้นละ 310.25 ดอลลาร์ เหลือเพียง 193.25 ดอลลาร์ ปัญหาราคาหุ้นตกต่ำนี้ทำให้เงินจำนวน 25,000,000,000 ดอลลาร์ ในตลาดหุ้นไม่มีความหมาย² ทำให้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในสหรัฐอเมริกาในพ.ศ.2472 จึงส่งผลกระทบอย่างมากต่อยุโรปและทั่วโลก และประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบจากการตกต่ำของเศรษฐกิจโลกด้วย ดังจะเห็นได้จากราคาข้าวที่ส่งออกขายต่างประเทศระหว่างก่อนวิกฤติการณ์ พ.ศ.2473 กับช่วงภาวะวิกฤติการณ์มีความแตกต่างกันมาก ดังเช่นก่อน พ.ศ.2473 ราคาข้าวที่ชาวนาเคยขายได้เกวียนละ 50 บาท แต่เมื่ออยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั้งโลกช่วง พ.ศ.2473-2474 ราคาข้าวตกลงเหลือเพียง-

¹ Alan Brinkley and others. American History. 1991. p. 726-728.

² Arther Cecil Bining. The Rise of American Economic Life. 1943. p. 603 - 607.

เกวียนละ 20 บาทเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องมาจากประเทศในยุโรปและประเทศในเอเชียที่เป็นผู้ซื้อสินค้าข้าวไทยขาดกำลังซื้อ เมื่อราคาข้าวตกต่ำ ชาวนาจึงขาดแคลนเงินสำหรับเสื้สภาพชีวิตต่าง ๆ¹ นอกจากประเทศไทยประสบปัญหาจากสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกแล้วยังประสบปัญหาความเคียดร้อนฮากจน และการเป็นหนี้สินของราษฎรมาจากปัญหาการเพาะปลูกไม่ได้ผล ทั้งนี้เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่ยังมียุทธวิธีการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิม ขาดการชลประทานจากรัฐ ความสำเร็ว หรือความล้มเหลวของการเพาะปลูกจึงขึ้นอยู่กับสภาพทางธรรมชาติในปัญหาดังกล่าวนี้ แม้ว่าจะเคยได้รับการพิจารณาแก้ไขมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่เนื่องจากการขาดแคลนเงินทุนในการสร้างระบบชลประทานในโครงการดังกล่าว การแก้ไขปัญหาก็มิได้เกิดขึ้นแต่อย่างใด ถึงแม้ว่าในช่วงระยะเวลาต่อมาได้มีการพัฒนาระบบการชลประทานขึ้นบ้าง ตั้งแต่ พ.ศ. 2456 ก็ตาม แต่ก็มีเพียงโครงการเดียวและเป็นไปอย่างล่าช้าไม่ทันการ จึงไม่อาจแก้ไขปัญหานการเพาะปลูกอันเป็นปัญหาหลัก ที่นำความฮากจน และการเป็นหนี้สินมาสู่ราษฎรได้ ดังจะเห็นได้จากรายงานการสำรวจ ของ ซิมเมอร์แมน ใน พ.ศ. 2473 ได้ระบุถึงปัญหาความฮากจนและการหนี้สินของชาวนาไทยทั้งประเทศจากจำนวนครอบครัวที่สำรวจ 1,810,000 ครอบครัว มีหนี้สินถึง 143,430,000 บาท²

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ได้ส่งผลต่อการเก็บเงินศึกษาพลี จึงทำให้รัฐออกพระราชบัญญัติการยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลีใน พ.ศ. 2473

¹ วิไลลักษณ์ แดงไชยวัฒน์. การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย พ.ศ. 2448-2475. 2531.

หน้า 199.

² สมศักดิ์ มหาทรัพย์สกุล. การเก็บเงินรัชูปการและผลกระทบต่องสังคมไทย ระหว่าง พ.ศ. 2444-2482. 2531 หน้า 165.

2. มีแนวความคิดที่ต้องการให้ยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลี

นับตั้งแต่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอให้มีการเก็บเงินศึกษาพลี ก็มีเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกับเสนาบดีกระทรวงนครบาลคัดค้านไม่ให้เก็บเงินศึกษาพลี ดังที่กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ใน พ.ศ. 2464 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ก็สามารถประกาศให้เก็บเงินศึกษาพลีได้ ถึงกระนั้นการเก็บเงินศึกษาพลีก็ไม่ราบรื่นนัก เพราะยังมีความคิดว่าการดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลียังไม่ถูกต้อง ดังจะเห็นได้จากลายพระหัตถ์ของกรมพระจันทบุรีนฤนาถทูลมาซึ่งพระองค์เจ้าสุภโยคเกษมว่า

...การเก็บเงินศึกษาพลี และการใช้จ่ายได้ตั้งบัญญัติรวมอำนาจไว้ใน กรมการอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัดและสมุหเทศาภิบาล ทำการติดต่อตรงกับเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ฝ่ายเดียว กระทรวงพระคลังซึ่งมีหน้าที่ในการเงินโดยตรง มีหน้าที่แต่มีหน้าที่เป็นผู้รับฝากเงินไว้เท่านั้น จะต้องแะและต้องอย่างอื่นหาได้ไม่...¹

นอกจากนี้แล้ว เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คูก (Sir Edward Cook) ที่ปรึกษาประจำกระทรวงพระคลังมหาสมบัติยังเสนอความคิดเห็นว่า กระทรวงธรรมการควรจะมีเงินรายได้ที่เป็นประโยชน์ของโรงเรียน ให้แก่กระทรวงพระคลังฯ การจะขอเบิกจ่ายให้กระทรวงธรรมการเสนอรายการทั้งหมดมาซึ่งกระทรวงพระคลังฯ จะดีกว่ากระทรวงธรรมการเก็บเงินไว้เอง²

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. บ. 1.3/24. ส่วนพระองค์ดำรงราชานุภาพ
แผนกสภาการคลัง ในเรื่องเงินศึกษาพลี กรมพระจันทบุรีนฤนาถภายหลังจากการพ้นตำแหน่ง
เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้ทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุภโยคเกษม.

25 ตุลาคม 2469.

² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง
พ.ศ. 2484. 2527. หน้า 337.

จะเห็นได้ว่า เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ปราปรณจะเข้าไปเป็นผู้ดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีเอง ดังนั้นในวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2469 เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ จึงเสนอในที่ประชุมว่า เงินศึกษาพลีที่เก็บได้ในแต่ละปีมีจำนวนไม่น้อยเลย ควรให้เจ้าหน้าที่จากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเข้าไปทำหน้าที่ดูแล พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นด้วยและทรงมีรับสั่งให้มีการตรวจสอบเงินศึกษาพลี โดยให้กระทรวงพระคลังฯ เป็นผู้ดำเนินการเรียกบัญชีย้อนหลัง 3 ปี มาตรวจสอบ¹ ผลการตรวจสอบราชรับราชจ่ามมีสอดคล้องกัน นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ยังทรงดำหนิกระทรวงศึกษาธิการว่าการดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลียังมีข้อบกพร่อง ดังจะเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้

...ฉันขอบอกให้ทราบว่ามีสิ่งที่ไม่เป็นที่พอใจกันอยู่มากในการที่กระทรวงศึกษาธิการ กรมธรรมการ ไม่ได้ประกาศยอดเงินราชรับราชจ่ามในแผนที่ประชาชนทำบุญเข้าเรือไร ภาศึกษาพลี ให้ทราบทั่วถึงกันว่าได้เสียอย่างไร ข้อนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ต้องคิดแก้ไขประกาศให้ทราบเป็นครั้งเป็นคราว...²

จะเห็นได้ว่า มีหลายแนวคิดที่ไม่พอใจ ในวิธีการดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงรับสั่งให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีหาวิธีแก้ไข ต่อมาใน พ.ศ. 2469 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงถูกลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ พระองค์เจ้าธานีนิติ ถิ่นดำรง-ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการแทน เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้โอกาสจึงกราบบังคมทูลให้มีพระบรมราชวินิจฉัยย้อนเงินศึกษาพลีจากกระทรวงศึกษาธิการมาไว้ในอำนาจกระทรวงพระคลังฯ ทันที แต่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงทักค้านไว้ว่า จะเป็นการรวบรัดเกินไป ควรจะไปปรึกษาเสนาบดีกระทรวงธรรมการคือ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิติเสียก่อนปรากฏว่าพระองค์เจ้าธานีนิติไม่ขัดข้องแต่ประการใด

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 บ. 1.3/25. กระทรวงธรรมการจะประกาศแสดงยอดเงินราชรับราชจ่ามแผนกศึกษาพลี. 25 ตุลาคม - 25 มีนาคม 2469.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ. 2/1-19. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. 11 มกราคม 2469.

เมื่อกระทรวงพระคลังฯดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีมาได้ระยะหนึ่งก็เห็นว่าการเก็บเงินศึกษาพลีเป็นการเก็บเงินที่ขัดหลักการและยุ่งเหยิงไม่สมควรจะเก็บต่อไป อีกทั้งทางการคลังตามหัวเมืองก็สับสนเจ้าหน้าทีแล้ว¹ ประกอบกับพระองค์เจ้าธานีนิวัติ เสนาบดีกระทรวงธรรมการก็ไม่พอพระทัยให้มีการเก็บเงินศึกษาพลี เพราะเป็นภาษีทองที่ไม่ใช่ภาษีแผ่นดิน ผู้ที่ขัดขวางไม่ยอมเสียก็ไม่ผิดในทางอาชญา จึงทรงเห็นว่าอนาคตของการเก็บเงินศึกษาพลีไม่สู้จะแจ่มใสนักมีแต่จะเก็บได้น้อยลงไปทุกที โดยเหตุที่คนรู้จักวิธีหลีกเลี่ยงมากขึ้น พระองค์จึงทรงเสนอวิธีแก้ไขดังนี้

1. เปลี่ยน ประเภทเงินศึกษาพลีจากภาษีทองที่มาเป็นภาษีแผ่นดิน ซึ่งสมุหเทศาภิบาลโดยมากก็นำมาใช้วิธีนี้

2. เลิกเก็บเงินศึกษาพลี แต่ขอเงินงบประมาณแผ่นดินจากรัฐบาลแทนเป็นจำนวนเงินก้อนปีหนึ่ง 2,000,000 บาทหรือ 3,000,000 บาท และควรรหาหนทางแก้ไขโดยให้รัฐบาลหาเงินจำนวนนี้ว่าจะทำอย่างไรจึงจะดี เงินศึกษาพลีส่วนมากเก็บคนละ 2 บาท ถ้าประกาศเก็บเงินรัฐูปการเสียคนละ 7.50 บาท เห็นว่าจะพอได้เงินคุ้มกัน และถ้าทำเช่นนี้จะได้ประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายรัฐบาลก็จะเก็บเงินประเภทเดียวกับเงินศึกษาพลีได้จากราษฎรสะดวกขึ้น ฝ่ายราษฎรก็เสียเงินน้อยลงกว่าที่เคย จำนวนเงินที่ได้ทั้งหมดก็จะไม่ตกค่า โดยที่เก็บได้รัดกุมกว่าเดิมไม่มีโอกาสหลุดลอยไปได้ ในที่สุดรัฐบาลก็มีประกาศเลิกเก็บเงินศึกษาพลีจริง ๆ โดยให้

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. ศ. 2/4. บันทึกเรื่องเงินศึกษาพลีและการ

กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินให้ กระทรวงธรรมการแทนเงินศึกษาพลีปีละ 3,000,000 บาทตั้งแต่ปี พ.ศ.2473 เป็นต้นไป¹

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเสนาบดีกระทรวงธรรมการและเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ มีพระประสงค์ให้ยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลี แต่ในเวลาต่อมาก็มีแนวคิดที่ไม่เห็นด้วย ดังเช่น ม.ร.ว.ปิ่น มาลากุล ได้แสดงแนวคิดไว้ว่า

...การเลิก(เก็บ)เงินศึกษาพลีนั้นมิได้เสียค่าเงิน แต่เสียโอกาสที่จะให้ประชาชน รู้ค่าของการรับผิดชอบร่วมกันกับบริการจัดการศึกษาเพื่อบุตรหลานของตน มิฉะนั้น ระเบียบของหลังคาแตกสักแผ่นก็ต้องคอยให้รัฐบาลเจียดงบประมาณซ่อมให้...²

จะเห็นได้ว่า การเก็บเงินศึกษาพลีก็ยังมีข้าราชการบางท่านเห็นความสำคัญของเงินศึกษาพลี อย่างไรก็ตาม ข้าราชการส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับการเก็บเงินศึกษาพลีโดยเฉพาะ พระองค์เจ้าธานีนิวัติ เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ไม่ทรงเห็นความสำคัญของเงินศึกษาพลี จึงทรงให้ยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลี ใน พ.ศ.2473 และพระองค์ทรงขอเงินงบประมาณแผ่นดินทดแทนเงินศึกษาพลี

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/373. งดเก็บเงินศึกษาพลี รัฐบาลเก็บเงินจำนวนหนึ่งให้เป็นเงินอุดหนุนการศึกษาประชาชน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2473 กระทรวงธรรมการส่งบันทึกคำอธิบายเรื่องเงินศึกษาพลีและการจ่ายเงินช่วยการศึกษาประชาชน ที่ได้ตกลงกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. 29 เมษายน -21 พฤศจิกายน 2473.

² ม.ร.ว. ปิ่น มาลากุล. การศึกษาสมัยที่มหาอำมาตย์เอกพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัติทรงเป็นเสนาบดีกระทรวง. 2512. หน้า 22.

เงินศึกษาพลีเป็นต้นเค้าของการเก็บเงินช่วยประณตศึกษาและเงินการศึกษาและสาธารณสุข

ถึงแม้ว่าในปี พ.ศ.2473 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการให้แก้ไขพระราชบัญญัติประณตศึกษา พ.ศ.2464 คือ ให้ยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลีใน พ.ศ.2473 ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติ ผู้วิจัยก็ยังถือว่าการเก็บเงินศึกษาพลีมิได้ยกเลิกไปอย่างสิ้นเชิง เพราะในเวลาต่อมาก็ได้มีการเก็บเงินบำรุงการศึกษาในลักษณะเดียวกับเงินศึกษาพลีอีก 2 ชนิดคือ

1. การเก็บเงินช่วยประณตศึกษา ระหว่างพ.ศ.2481-2493

ในปลาย พ.ศ.2478 นาวาเอกหลวงสินธุสงครามชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ มีแนวความคิดและปรารถนาที่จะปรับปรุงการศึกษา ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพในระดับประถมศึกษาให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยในระยะแรก ได้เสนอโครงการสร้างโรงเรียนประถมศึกษาและเครื่องอุปกรณ์ซึ่งกำหนดระยะเวลาไว้ 5 ปี และมีสาระสำคัญพอสังเขปคือ มีความต้องการปรับปรุงตัวอาคารเรียนของโรงเรียนประชาบาล ทั้งอาคารชั่วคราวและถาวร ให้มีสภาพอาคารถาวรให้ดีมีมาตรฐานนอกจากนี้ยังต้องการจัดซื้ออุปกรณ์ที่สำคัญและจำเป็นให้แก่โรงเรียนประถมศึกษาทั่วทั้งประเทศโดยโครงการศึกษาดังกล่าวต้องใช้งบประมาณทั้งหมด 60,000,000 บาท โดยจะขอเป็นงบประมาณรายปีคือ เฉลี่ยปีละ 15,000,000 บาท กระทรวงธรรมการจึงทำโครงการสร้างโรงเรียนประถมศึกษาและเครื่องอุปกรณ์เข้าต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอนุมัติในคราวประชุม วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2478 ปรากฏว่าในที่ประชุมลงมติให้โครงการนี้ผ่าน กระทรวงธรรมการจึงได้ดำเนินการแจ้งให้ทุกจังหวัดจัดทำโครงการสำรวจความต้องการและสิ่งขาดแคลนแจ้งกลับมายังกระทรวงศึกษาธิการทราบ แต่ปรากฏว่าไม่สามารถประสบผลสำเร็จ¹ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการขาดแคลนงบประมาณการศึกษา

¹ ระลึก ชานี. นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475-2503). 2522. หน้า 354-355.

ดังจะเห็นได้จาก พ.ศ. 2479 กระทรวงธรรมการได้รับ เงินงบประมาณ 11,181,402 บาท จากงบประมาณแผ่นดินทั้งหมด แต่เป็นงบประมาณการประถมศึกษาเพียง 5,967,826 บาท ซึ่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการตั้งงบประมาณประถมศึกษาไว้ถึง 15,000,000 บาท เพื่อนำมาใช้จ่ายในโครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเพื่อซื้ออุปกรณ์ ปรากฏว่าเงินงบประมาณการศึกษา ที่ได้รับน้อยที่ไม่ใกล้เคียงกับงบประมาณที่เสนาบดีกระทรวงธรรมการตั้งไว้เลย ดังนั้นการโครงการศึกษาดังกล่าวจึงไม่ประสบผลสำเร็จดังที่กำหนดมุ่งหมายไว้ กระทรวงศึกษาธิการจึงหาทางแก้ไขปัญหาด้านการเงินบำรุงการศึกษาด้วยการให้เก็บเงินช่วยการศึกษาจากชาวนครรัฐ คนละ 1 บาทต่อปี ซึ่งเงินนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับเงินศึกษาพลี เมื่อกระทรวงศึกษาธิการนำเรื่องเสนอในที่ประชุม ปรากฏว่า ในที่ประชุมลงมติให้เก็บเงินช่วยการศึกษาได้ โดยตราออกมาในรูปพระราชบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พุทธศักราช 2481 ณ วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2481 โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2482 เป็นต้นไป

สาระสำคัญและรายละเอียดของบทบัญญัติเงินช่วยประถมศึกษา ดังนี้

1.1 เงินช่วยการศึกษา

เงินช่วยการศึกษา หมายถึง เงินที่ชาวนครรัฐทุกคนที่อยู่ในราชอาณาจักรต้องเสียเงินช่วยการศึกษา เป็นจำนวนเงินคนละ 1 บาทต่อ 1 ปี เพื่อนำมาสมทบและบำรุงการศึกษาแห่งชาติ

1.2 ผู้มีหน้าที่เก็บเงินช่วยการศึกษา

เงินช่วยการศึกษาให้อยู่ในอำนาจหน้าที่และการควบคุมของกรมสรรพากร และการแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ การสำรวจตรวจสอบ การเรียกเก็บการใช้และการควบคุมเงินช่วยการศึกษานี้ให้เป็นไปตามกฎกระทรวง

1.3 สถานที่ชำระเงินช่วยการศึกษา

ผู้มีหน้าที่ต้องชำระเงินช่วยการศึกษาต้องนำเงินมาชำระต่ออำเภอหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ในท้องที่ซึ่งผู้ต้องเสียเงินช่วยการศึกษามีภูมิลำเนา แต่ถ้าเป็นการ

จำเป็นเพราะมิได้อยู่ในท้องถิ่นเป็นระยะเวลานานหรือมีเหตุอย่างอื่นซึ่งไม่เป็นการสะดวก หรือมิใช่เป็นผู้ที่อยู่เป็นที่ทำให้ชำระค่าอาเภอที่ตนอยู่ในขณะนั้น แต่ถ้าได้เสียเงินช่วยการศึกษาต่างท้องถิ่นซึ่งตนไม่มีภูมิลำเนา ต้องแสดงใบเสร็จค่าอาเภอซึ่งตนมีภูมิลำเนา ภายใน 30 วันนับตั้งแต่วันที่กลับมา

1.4 เวลากำหนดเก็บเงินช่วยการศึกษา

เงินช่วยการศึกษาให้เสียในระหว่างเวลาตั้งแต่ วันที่ 1 ตุลาคม เป็นต้นไป จนถึงวันที่ 31 มีนาคมของทุกปี แต่มีข้อยกเว้นว่า ชายที่บรรลุนิติภาวะทุกคนที่อยู่ในราชอาณาจักร ต้องเสียเงินช่วยการศึกษา เดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรก่อนสิ้นเดือนกรกฎาคมของทุกปี ต้องนำเงินช่วยการศึกษาไปชำระค่าอาเภอก่อนสิ้นเดือนมีนาคม หรือภายในกำหนด 60 วัน นับแต่วันที่เข้ามาในราชอาณาจักรของปีนั้น แล้วแต่อย่างใดจะเป็นประโยชน์แก่ตน สำหรับข้อยกเว้นดังกล่าว ให้ใช้สำหรับผู้ซึ่งเคยอยู่ในราชอาณาจักรมาแล้ว ในปีนั้นและออกไปโดยมิได้เสียเงินช่วยการศึกษา

1.5 บุคคลที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียเงินช่วยการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1.5.1 ผู้ที่มีอายุครบห้าสิบปีบริบูรณ์ในปีที่จะต้องชำระเงินช่วยการศึกษา

1.5.2 ภิกษุ สามเณร

1.5.3 บาทหลวง ครูสอนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ผู้สอนศาสนาอิสลาม ตามเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง

1.5.4 ทหารหรือตำรวจประจำการหรืออยู่ในกองหนุนประเภท 1 หรือผู้ที่พ้นราชการทหาร ประเภท 1 ตามกฎหมายว่าด้วยการรับราชการทหาร แต่การยกเว้นทั้งนี้มิให้รวมถึง

1.5.4.1 นายทหาร นายตำรวจซึ่งเคยรับเงินเดือนตั้งแต่ 80 บาทขึ้นไปหรือกำลังรับอยู่

1.5.4.2 คนกองหนุนหรือคนพ้นราชการทหารหรือตำรวจ ซึ่งเคยรับราชการฝ่ายพลเรือนหรือเทศบาลเคยได้รับเงินเดือนตั้งแต่ 80 บาทขึ้นไป หรือกำลังรับอยู่

- 1.5.5 ผู้ต้องรับอาญาอยู่ในเรือนจำ
- 1.5.6 บุคคลทุพพลภาพหาเลี้ยงชีพไม่ได้ ซึ่งอำเภอเห็นสมควรยกเว้น
- 1.5.7 บุคคลผู้ได้ บริจาคเงินช่วยการประถมศึกษาคราวเดียวกันเป็นจำนวนเงิน ตั้งแต่ 25 บาทขึ้นไป
- 1.5.8 กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และสารวัตรกำนัน

1.6 บทลงโทษ

บุคคลใดที่มีหน้าที่ต้องชำระเงินช่วยการประถมศึกษาตามข้อกำหนดดังกล่าวข้างต้น แต่ฝ่าฝืนต้องถูกลงโทษโดยการให้จ่ายเงินช่วยการประถมศึกษาเพิ่มขึ้นอีกเท่าตัว โดยอำเภอมีอำนาจออกหมายเรียกตัวผู้ที่มีเหตุผลจะเชื่อว่ายังไม่ได้เสียเงินช่วยการประถมศึกษาและพยานหลักฐานอื่น อันควรแก่เรื่องมาสอบถามได้ บุคคลใดไม่นำใบเสร็จไปแสดงต่ออำเภอเป็นการฝ่าฝืน และไม่ปฏิบัติตามหมายเรียก ฝ่าฝืนบุคคลนั้นมีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 20 บาท

บุคคลที่ค้างชำระเงินช่วยการประถมศึกษาถือว่าค้างชำระภาษีอากรจึงให้เจ้าหน้าที่ส่งหมาย หรือหนังสือไปยังบุคคลนั้นและให้ข้าหลวงประจำจังหวัดหรือนายอำเภอสั่งยึดทรัพย์สินและส่งขายทอดตลาดทรัพย์สินของผู้ต้องรับผิดเสียภาษีอากร โดยมีต้องขอให้ศาลออกหมายผลิตหรือสั่ง แต่สำหรับนายอำเภอนั้นจะใช้อำนาจสั่งขายทอดตลาดได้ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากข้าหลวงประจำจังหวัด

วิธีการยึดและขายทอดตลาดทรัพย์สินให้ปฏิบัติตามประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความแพ่ง และเงินที่ได้จากการขายทอดตลาดให้หักค่าธรรมเนียมกับค่าใช้จ่ายในการยึดและขาย และเงินภาษีอากรค้างถ้ามีเงินเหลือให้คืนแก่เจ้าของทรัพย์สิน¹

¹ เสถียร ฉายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม) "พระราชบัญญัติแห่งประมวลวิธีอากร พ.ศ.2481." ใน ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 52 ภาค 1. 2482. หน้า 1-82.

2. เงินบำรุงการศึกษาและสาธารณสุขหรือเรียกย่อ ๆ ว่า แสคมป์ กศ.ส.¹

สาเหตุที่รัฐบาลต้องให้มีการเก็บเงิน กศ.ส. ทั้งนี้ก็สาเหตุอย่างเดียวกับการเก็บเงินศึกษาพลี คือ งบประมาณการศึกษาได้รับน้อยจึงไม่พอเพียงต่อการจัดการศึกษา ดังนั้นกระทรวงศึกษาธิการ จึงแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการเสนอเก็บเงิน กศ.ส. ซึ่งเริ่มดำเนินการจัดเก็บเงิน กศ.ส. ตั้งแต่พ.ศ. 2496 เป็นต้นมา ด้วยวิธีให้มีการปิดแสคมป์บนเอกสารของทางราชการบางประเภทเรียกกันว่า แสคมป์การกุศลเพื่อช่วยเหลือการศึกษาและสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการจะนำเงินที่ได้จากการจำหน่ายดวงแสคมป์ กศ.ส. มาสร้างอาคารห้องเรียนซื้อที่ดิน ค่าบำรุงอาคารสถานที่เพื่อช่วยเหลือโรงเรียนราษฎร์และเปิดโอกาสช่วยเหลือให้เด็กมีสถานที่เล่าเรียน²

แนวความคิดที่เสนอให้เก็บเงิน กศ.ส. นั้น เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2493 คือมีการประชุมค้นคว้าอบรมเรื่องการศึกษาประชาชน และในที่ประชุมได้เสนอปัญหาเร่งด่วน เช่น ปัญหาการขาดแคลนเงินสร้างอาคารเรียน และเครื่องอุปกรณ์ สำหรับโรงเรียนประชาชน เสนอต่อพลเอกมังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ³ ต่อมาพลเอกมังกร พรหมโยธี ก็นำความดังกล่าวเข้าปรึกษา จอมพลแปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2495 ปรากฏว่า ในที่ประชุมมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชื่อว่า "คณะกรรมการทุนส่งเสริมการศึกษาและสาธารณสุข" โดยมีพลตรีภา เพียรเลิศ บริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีกระทรวง-

¹ ริงสรณ์ ธนะพรพันธุ์. ภาษีอากรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. 2528. หน้า 186.

2 กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานการประชุมค้นคว้าอบรมเรื่องการศึกษาประชาชน พ.ศ. 2494 เล่ม 2. 2494. หน้า 566.

³ "แสคมป์การกุศล บำรุงการศึกษาและสาธารณสุข (กศ.ส.)." วิทยากรย. 5 (1)

การคลังเป็นประธานกรรมการ ต่อมาคณะกรรมการดังกล่าว จึงเสนอ"ร่างโครงการสมุดปก
เพื่อการศึกษาและการสาธารณสุขต่อคณะรัฐมนตรี ปรากฏว่าคณะรัฐมนตรีลงมติให้โครงการ
สมุดปกเพื่อการศึกษาและการสาธารณสุขผ่านในที่ประชุม ดังนั้น คณะกรรมการทุนส่งเสริมการ
ศึกษาและสาธารณสุข ดำเนินการจัดพิมพ์สมุดปก กศ.ศ. ขึ้นมา ซึ่งการผลิตวงสมุดปกนี้ มีหลาย
ราคา เช่น ราคา 25 สตางค์ 50 สตางค์ 1 บาท หรือ 10 บาท¹ ฯลฯ และยังกำหนด
เอกสารที่จะต้องติดดวงสมุดปก เมื่อมาติดต่อกับราชการไว้ 10 ประเภท ได้แก่ ซองใบประกวด
ราคาทุกชนิด ค่าขอเช่าที่ดินหรือสิ่งหาริมทรัพย์สิน ค่าโอนที่ดิน ค่าคัดสำเนาหนังสือ หรือสำเนาทุก
ประเภท เอกสารที่ขึ้นเรื่องราวต่อรัฐบาลที่มีมูลค่า ใบเสนอราคาสินค้า คำร้องและเรื่องราว-
ทุกชนิดเพื่อผลประโยชน์แก่ผู้อื่น ใบรับเงิน ใบมอบฉันทะ สำหรับร้านค้าหรือเอกชน หนังสือสัญญา
ทุกชนิด ใบสมัครเข้ารับราชการ² นอกจากนั้นแล้ว คณะกรรมการทุนส่งเสริมการศึกษาและการ-
สาธารณสุข ยังได้ขอความร่วมมือไปยังกระทรวงต่าง ๆ ช่วยสำรวจว่าภายในกระทรวงมีเอกสาร
ใดบ้างที่ต้องติดดวงสมุดปก กศ.ศ. ปรากฏว่าจากการสำรวจของกระทรวงต่างๆ มีเอกสารถึง
250 รายการที่ต้องปิดสมุดปก กศ.ศ. นอกจากนั้นแล้ว ยังมีพายุสาบและไม้ขีดไฟที่ต้องปิดสมุดปก
กศ.ศ. ซึ่งทั้งสองสิ่งนี้กระทรวงจะเก็บค่าสมุดปก กศ.ศ. จากแหล่งผลิตโดยตรง³

¹ระลึก ชานี. นโยบายการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลง
การปกครอง (พ.ศ.2475-2503). 2522. หน้า 492.

²"สมุดปกการศึกษาและการสาธารณสุข (กศ.ศ.).", วิทยาจารย์. 5(1) : 397-402;
พฤษภาคม 2496.

³อเนก เขียวถาวร. เศรษฐกิจการภาษีอากร 2. 2521 หน้า.

ตั้งแต่ พ.ศ. 2496 จนถึง พ.ศ. 2508 คณะกรรมการทุนส่งเสริมการศึกษาและการสาธารณสุขได้จำหน่ายสมุด กศ.ส. ให้แก่ผู้ที่มาติดต่อกับทางราชการ ผลปรากฏว่ารัฐบาลสามารถจำหน่ายดวงสมุด ปริมาณเงินที่จำหน่ายได้จำนวนมาก ดังจะเห็นได้จาก ในพ.ศ. 2496 ได้รับเงินจาก กศ.ส. จำนวน 80,100,000 บาท ต่อมาในพ.ศ. 2498 ได้รับเงินจากการจำหน่ายสมุด กศ.ส. จำนวนถึง 128,400,000 บาท¹ ในพ.ศ. 2499 กระทรวงศึกษาธิการได้รับงบประมาณการศึกษาเพียง 7,500,000 บาท ซึ่งงบประมาณจำนวนนี้ไม่เพียงพอต่อการบำรุงการศึกษา ดังนั้น คณะรัฐมนตรี จึงอนุมัติให้นำเงิน กศ.ส. มาใช้สมทบเป็นจำนวนเงินถึง 82,652,713 บาท² ซึ่งจะเห็นได้ว่าเงินที่ได้จากการจำหน่ายสมุด กศ.ส. ช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษาได้ค่อนข้างมาก

เงิน กศ.ส. มีลักษณะเหมือนกับเงินศึกษาพลี คือ รัฐบาลเก็บเงินประเภทนี้เพื่อบำรุงสาธารณประโยชน์ (ด้านการศึกษา) แต่เงิน กศ.ส. ก็เป็นปัญหาต่อราษฎรเช่นกันเพราะตามหลักการการปิดสมุด กศ.ส. ไม่เป็นการบังคับ แต่เป็นการชักชวนให้ประชาชนที่ไปติดต่อกับทางราชการปิดสมุด ในเอกสารบางประเภท แต่ในทางปฏิบัติ เมื่อราษฎรไปติดต่อกับราชการแล้วไม่ติดสมุด กศ.ส. ทางราชการก็จะไม่อำนวยความสะดวกให้ จึงเป็นการสร้างความไม่สะดวกให้แก่ราษฎรที่ไปติดต่อกับทางราชการเป็นอย่างมาก นอกจากนี้แล้วเงินประเภทนี้ ยังไม่ได้นำมารวม

¹สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญครั้งแรก พ.ศ. 2498. 2498. หน้า 639.

²สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญครั้งแรก และสมัยสามัญ ชุดที่ 2 พ.ศ. 2499. 2499. หน้า 653-654.

เข้ากับงบประมาณแผ่นดินอีกด้วยจึงเป็นเหตุให้เกิดความบกพร่องในการใช้จ่ายได้จ่าง¹ ปัญหา
ดังกล่าวรัฐบาลแก้ไขโดยการนำเงินกศ.ส. รวมเข้าไว้กับเงินงบประมาณแผ่นดิน ในพ.ศ.2501
เป็นต้นไป แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลก็ยังคงต้องดำเนินการเก็บเงิน กศ.ส. ต่อมาอีก แต่รัฐบาลได้
ผ่อนปรน เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับราษฎรบ้าง โดยการจัดปิดสมุดบัญชี กศ.ส. ในเอกสารบาง
ประเภท² ในพ.ศ.2508 รัฐบาลสามารถจัดหาเงินงบประมาณบำรุงการศึกษาได้นอเหนือจากการ
จัดการศึกษาแล้ว รัฐบาลจึงมีคำสั่งให้งดเก็บเงิน กศ.ส.³

¹สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญ
ครั้งแรกและสมัยวิสามัญ ชุดที่ 2 พ.ศ.2499. 2499. หน้า 653-654.

²"คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเรื่องเงิน กศ.ส.," ราชกิจจานุเบกษา
เล่ม 75 ตอนที่ 32. หน้า 1360-1362. 22 เมษายน 2501.

³รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. ภาษีอากรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. 2528.
หน้า 186.

บทที่ 4

ผลจากการเก็บเงินศึกษาพลีที่มีต่อสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2464-2473

การเก็บเงินศึกษาพลี มีผลต่อสังคมไทยหลายด้านคือ ด้านการศึกษา เงินศึกษาพลีช่วยทำให้การจัดการศึกษาขยายตัวได้มากอันส่งผลให้ราษฎรได้มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างทั่วหน้า หรือช่วยทำให้พระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ. 2464 เกิดขึ้นได้และยังช่วยส่งเสริมวิชาสิกขกรรมให้บรรลุเป้าหมายระดับหนึ่ง ด้านเศรษฐกิจ เงินศึกษาพลีช่วยทำให้มีเงินจัดการศึกษาเพิ่มมากขึ้น และในขณะเดียวกันก็ส่งผลให้ราษฎรมีฐานะยากจนยิ่งขึ้น ด้านสังคมเงินศึกษาพลี มีผลต่อความรู้สึกของราษฎร และส่งผลกระทบให้ราษฎรค้นตัวกล้าแสดงความคิดเห็น

ด้านการศึกษา

การเก็บเงินศึกษาพลีมีผลต่อการศึกษาหลายประการ เช่น ช่วยทำให้มีจำนวนครูประจำบาลเพิ่มมากขึ้น และช่วยให้มีโรงเรียนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้แล้ว ยังส่งผลให้นักเรียนมีโอกาสได้รับการศึกษามากขึ้น ตลอดจนทำให้การส่งเสริมวิชาสิกขกรรมบรรลุเป้าหมายในระดับหนึ่ง ดังจะกล่าวรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ทำให้มีครูเพิ่มมากขึ้น

อุปสรรคสำคัญส่วนหนึ่งในการจัดการศึกษาประจำบาลคือ ขาดแคลนเงินและมีครูที่มีประกาศนียบัตรมีน้อยมาก ใน พ.ศ. 2471 มีครูประกาศนียบัตรเพียงร้อยละ 10.19 เท่านั้น ครูส่วนมากที่ไม่มีคือ ครูที่ไม่มีวุฒิ¹ ถึงแม้ว่าจะมีครูวุฒิต่ำจำนวนมาก ในช่วงก่อน พ.ศ. 2465 แต่ครูโรงเรียนประจำบาลก็ยังมีน้อยอยู่ ภายหลัง พ.ศ. 2464 เมื่อมีการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษาประจำบาลด้วยการเก็บเงินศึกษาพลีแล้วจึงทำให้มีเงินมาช่วยในการจ้างครูได้ ซึ่งจะเห็นได้จากตารางดังต่อไปนี้

¹ กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการฉบับที่ 21. 2471. หน้า 2.

^{*} ครูที่ไม่มีวุฒิต่ำ หมายถึง ครูที่พอมีความรู้ที่จะสอนนักเรียนได้ และยังไม่ได้สำเร็จประโยคครูประกาศนียบัตร

ตาราง 7 สถิติรายจ่ายของเงินศึกษาพลีที่เกิดขึ้นได้ระหว่าง พ.ศ.2465-24722

หมวด	เงินเดือนครูและสํารวัดศึกษา							
	2465	2466	2467	2468	2469	2470	2471	2472*
สุราษฎร์ธานี***	32,416	448,962	39,992	11,143	-	-	-	-
ร้อยเอ็ด**	135,621	4,256	201,072	50,722	-	-	-	-
ราชบุรี	45,230	39,507	104,867	18,091	115,137	82,402	151,609	-
นครราชสีมา	14,325	199,091	34,213	7,205	57,529	7,343	82,276	-
อุดรธานี	9,563	10,036	27,249	9,320	194,273	150,851	398,421	-
นครสวรรค์	5,629	8,791	120,618	8,674	126,361	95,821	162,059	-
มหาสารคาม****	14,250	5,632	4,012	3,421	-	-	-	-
อุบลราชธานี*****	12,763	11,083	9,207	12,934	-	-	-	-
ภูเก็ต	45,212	5,094	45,236	9,437	196,672	9,678	96,600	-
สกลนคร	62,344	76,923	73,069	9,246	9,201	2,461	246,827	-
จันทบุรี	6,991	4,538	12,563	20,014	21,374	17,374	33,152	-
ปราจีนบุรี	30,625	48,004	11,951	4,329	52,597	9,269	114,715	-
พิษณุโลก	65,325	100,019	118,690	7,445	125,870	18,383	179,946	-
อุทัยธานี	6,354	48,096	39,739	30,345	140,951	103,219	186,733	-
นครศรีธรรมราช	6,591	46,184	87,792	46,184	4,667	108,511	226,087	-
นครราชสีมา	8,562	39,654	46,133	124,437	410,538	137,781	757,878	-
กรุงเทพมหานคร*****		2,591	2,536	5,637	1,960	8,259	8,820	-
รวม	576,801	1,099,970	978,939	266,584	1,411,147	761,438	2,645,123	-

ที่มา : ดัดแปลงจาก กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 28/70. งบรายได้อำนาจเงินศึกษาพลี.

5 ตุลาคม 2466-30 เมษายน 2467. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 28/109.

งบรายได้อำนาจเงินศึกษาพลี. 13 ตุลาคม 2467-18 พฤษภาคม 2468. กรม-

ศิลปากร. เอกสาร ศษ. 28/131. งบรายได้อำนาจเงินศึกษาพลี. 13 กรกฎาคม

2468. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 28/160. มณฑลนครราชสีมาส่งบัญชียอด

รายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง. 30 พฤษภาคม

2469-19 เมษายน 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/51. บัญชีแสดงยอด

รายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง. มกราคม 2468

-9 มิถุนายน 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/52. บัญชีแสดงยอดรายรับ

รายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้งประจำ พ.ศ. 2469.

8 พฤษภาคม 2469-24 กุมภาพันธ์ 2469. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/54.

บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง.

20 พฤษภาคม 2469-28 พฤษภาคม 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/56.

บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง.

มกราคม 2468 - 26 พฤษภาคม 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/57.

บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง.

8 มิถุนายน 2469 - 3 มิถุนายน 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/58.

บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง.

19 มิถุนายน 2469-20 พฤษภาคม 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/59.

บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง.

22 มิถุนายน 2469-27 มิถุนายน 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/60.

บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง.

28 มิถุนายน 2469-15 มิถุนายน 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/61.

บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง.

16 กรกฎาคม 2469-21 กรกฎาคม 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/62.

(ต่อ)

บัญชีแสดงยอดราชรับราชจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง.

มกราคม - 20 มิถุนายน 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/64. บัญชีแสดง

ยอดราชรับราชจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง.

14 กันยายน 2469-11 กรกฎาคม 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/65.

บัญชีแสดงยอดราชรับราชจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง.

15 กันยายน 2469 - 24 พฤษภาคม 2470. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 44/48.

รายงานการศึกษามณฑลราชบุรี พ.ศ.2467. 8 กันยายน 2468 - 13 มกราคม 2469.

กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 44/49. รายงานการศึกษามณฑลนครราชสีมา พ.ศ.2467.

29 กันยายน 2468 - 29 พฤศจิกายน 2469. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 44/50.

รายงานการศึกษามณฑลร้อยเอ็ด พ.ศ.2467. 27 ตุลาคม 2468. กรมศิลปากร.

เอกสาร ศษ. 44/51. รายงานการศึกษามณฑลพิษณุโลก พ.ศ.2467. 27 ตุลาคม 2468-

1 มกราคม 24469. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 44/52. รายงานการศึกษามณฑล

ปัตตานี พ.ศ.2467. 13 ธันวาคม 2468 - 15 กันยายน 2468. กรมศิลปากร.

เอกสาร ศษ. 44/53. รายงานการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ.2467. 7 มกราคม

24468 - 6 มีนาคม 2469. กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 44/54. รายงานการศึกษา

มณฑลนครสวรรค์ พ.ศ.2467. 20 มกราคม 2468 - 11 มกราคม 2469.

จากตาราง 7 จะเห็นได้ว่าจำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง

พ.ศ.2471 มีจำนวนมาก สามารถนำมาจ้างครูได้เพิ่มขึ้นดังตารางดังต่อไปนี้

*พ.ศ.2472 ไม่มีสถิติ เพราะไม่มีเอกสารปรากฏ มณฑลต่าง ๆ ดังนี้

** มณฑลร้อยเอ็ด, *** มณฑลสุราษฎร์ธานี, **** มณฑลมหาสารคาม และ ***** มณฑลอุบลราชธานี

ถูกยกเลิก ตั้งแต่ พ.ศ. 2468 เป็นต้น จึงทำให้สถิติของเงินเดือนครูและสารวัดศึกษาไม่มี

***** ส่วนมณฑลกรุงเทพฯ ใน พ.ศ.2465 ยังไม่ได้ประกาศเก็บเงินศึกษาพลี

ตาราง 8 สถิติจำนวนครูโรงเรียนประชาบาลเปรียบเทียบกับจำนวนครูโรงเรียนทั่วประเทศ
ระหว่าง พ.ศ. 2465-2472

พ.ศ.	ครูประชาบาล	ครูทั่วประเทศ	ครูประชาบาลต่อ ครูทั่วประเทศคิดเป็นร้อยละ
2465	6,954	9,741	71.38
2466	9,426	10,289	91.61
2467	9,858	10,814	91.15
2468	9,988	11,201	89.17
2469	10,173	10,926	93.10
2470	10,443	11,238	92.92
2471	10,748	12,743	84.34
2472	11,683	13,547	86.93
รวม	79,273	90,499	87.59

ที่มา: ดัดแปลงจาก Ministry of Finance Statistical Year Book of Kingdom of Siam B.E. 2465-2472(1922-1929 A.D.). p.8-17.
กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ตั้งแต่ฉบับที่ 15-22.
2465-2472. หน้า 3-12.

จากสถิติ พบว่าตั้งแต่ พ.ศ.2465 จนถึง พ.ศ.2472 ปริมาณครูประชาบาลมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี และโดยเฉพาะใน พ.ศ.2469 เมื่อคิดเปรียบเทียบกับปริมาณครูประชาบาลต่อครูทั่วประเทศ ปรากฏว่าครูประชาบาลมีปริมาณร้อยละ 93 ต่อครูทั่วประเทศ นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าเงินศึกษาพลีมีส่วนสำคัญที่ทำให้มีปริมาณครูประชาบาลเพิ่มมากขึ้น

2. เงินศึกษาพลีช่วยให้มีโรงเรียนเพิ่มมากขึ้น

ภายหลังจากการเก็บเงินศึกษาพลี เจ้าหน้าที่ก็นำเงินศึกษาพลีมาบำรุงการศึกษา
 ประชาบาล เช่น จ้างครู ใช้จ่ายภายในโรงเรียนและใช้จ่ายเบี้ยเค็ดเล็ก นอกจากนี้เงินศึกษาพลี
 ยังนำมาใช้สร้างและซ่อมแซมโรงเรียน ดังจะเห็นได้จากรายงานค่าใช้จ่ายที่ใช้สร้างและซ่อม
 ซ่อมแซมโรงเรียน มณฑลปราจีนบุรี ใน พ.ศ. 2467 ได้นำเงินศึกษาพลีมาใช้ในการจรรที่สร้างและ
 ซ่อมแซมโรงเรียน 56,321 บาท¹ จากรายงานการนำเงินศึกษาพลีมาใช้จ่ายการจรรที่ใช้
 สร้างและซ่อมแซมโรงเรียนของมณฑลต่าง ๆ จึงผลให้มีจำนวนโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นดัง
 ตารางดังต่อไปนี้

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 44/58. รายงานการศึกษาธิการมณฑลปราจีนบุรี

ตาราง 9 เปรียบเทียบจำนวนโรงเรียนประจำบาลกับจำนวนโรงเรียนทั้งประเทศ
ระหว่าง พ.ศ. 2465-2472

พ.ศ.	จำนวนโรงเรียน ประจำบาล	จำนวนโรงเรียน ทั้งประเทศ	คิดเป็นร้อยละ
2465	3,754	4,488	83.45
2466	4,377	4,730	92.53
2467	4,582	4,888	93.73
2468	4,835	5,161	93.68
2469	4,886	5,094	95.91
2470	4,983	5,136	95.56
2471	5,002	5,635	88.76
2472	4,923	5,468	90.03
รวม	37,342	40,600	91.97

ที่มา: คัดแปลงจาก Ministry of Finance Statistical Year Book of
Kingdom of Siam B.E. 2465-2472 (1922-1929 A.D.). p.8-17.

กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ตั้งแต่ฉบับที่ 15-22.

2465-2472. หน้า 3-12.

จากตารางพบว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2472 มีจำนวนโรงเรียนประจำบาล
เพิ่มขึ้นทุกปี ยกเว้น พ.ศ. 2472 จะมีจำนวนโรงเรียนประจำบาลลดลงร้อยละ 2 หรือคิด
เปรียบเทียบระหว่างโรงเรียนประจำบาลต่อโรงเรียนทั้งประเทศ คิดเป็นร้อยละ 92

3. ทำให้นักเรียนได้มีโอกาสรับการศึกษามากขึ้น

ก่อนการเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จำนวนนักเรียนที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนอยู่ในอัตราค่อนข้างจำกัด ทั้งนี้เป็นเพราะขาดแคลนเงินในการจัดการศึกษา ต่อมาเมื่อมีการประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เพื่อนามาจัดการศึกษาแล้ว การเก็บเงินศึกษาพลีจากชาวนกรรจก็มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยให้การจัดการศึกษาภาคบังคับเกิดขึ้นได้ เพราะเงินศึกษาพลีที่เก็บมาได้นำมาใช้จ่าย จ้างครู สร้างโรงเรียน และซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอน ซึ่งช่วยให้เด็กภาคบังคับสามารถเข้าศึกษาในโรงเรียนได้ ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าเงินศึกษาพลีมีส่วนช่วยให้มีจำนวนนักเรียนประชากรเพิ่มขึ้น และเปิดโอกาสให้ราษฎรได้รับการศึกษาอย่างทั่วหน้า ดังจะเห็นได้จากตารางดังนี้

ตาราง 10 สถิติจำนวนนักเรียนประจำบาลเปรียบเทียบกับจำนวนนักเรียนทั้งประเทศ
ระหว่าง พ.ศ. 2465-2472

พ.ศ.	นักเรียนประจำบาล	นักเรียนทั้งประเทศ	นักเรียนประจำบาลต่อนักเรียน ทั้งประเทศคิดเป็นร้อยละ
2465	373,747	448,380	83.35
2466	510,740	533,743	95.69
2467	527,053	542,838	97.09
2468	552,843	572,083	96.63
2469	524,178	538,008	97.43
2470	515,810	523,256	98.57
2471	538,168	587,369	91.62
2472	576,710	610,705	94.43
รวม	4,119,249	4,356,382	94.55

ที่มา: ดัดแปลงจาก Ministry of Finance Statistical Year Book of Kingdom of Siam B.E. 2465-2472 (1922-1929 A.D.). p.8-17.

กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ตั้งแต่ฉบับที่ 15-22.

2465-2472. หน้า 3-12.

จากตารางจะพบว่า ระหว่าง พ.ศ.2465-2472 จำนวนนักเรียนประจำบาลเพิ่มขึ้น
จำนวนมากคือร้อยละ 94.55 ของจำนวนนักเรียนทั้งประเทศ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการออก
กฎหมายพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ ประกอบกับมีการเก็บเงินศึกษาฟรีเป็นส่วนรองรับ

คือเป็นตัวทำให้การศึกษาภาคบังคับเกิดขึ้นได้ เพราะเงินศึกษาพลีจะเป็นตัวช่วยในการจัดการศึกษาเพื่อรองรับกับจำนวนนักเรียนภาคบังคับ หากไม่มีเงินศึกษาพลีมาช่วยในการจัดการศึกษาภาคบังคับจะหวังเพียงเงินงบประมาณการศึกษาเพียงอย่างเดียวคงจะอีกนานที่การจัดการศึกษาภาคบังคับจะเกิดขึ้นได้

4. ข้อส่งเสริมวิชาการศึกษาให้บรรลุปาหมายระดับหนึ่ง

นโยบายการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสนับสนุนให้มีการจัดการศึกษาสอนวิชาการศึกษา เพื่อให้นำนวราชวรส่วนใหญ่ให้หันมาสนใจงานการศึกษา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีปรารภนาให้เปิดสอนวิชาการศึกษาในชั้นประถมศึกษาสำหรับราชวรให้ได้ ดังนั้นต้องผลิตครูการศึกษาให้มีความรู้วิชาศึกษาก่อน ดังนั้นในพ.ศ. 2460 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงได้ให้จัดตั้งโรงเรียนกสิกรรมชั้นประถมศึกษาหลวง เพื่อผลิตครูการศึกษาสอนในโรงเรียนมณฑลต่าง ๆ ได้แก่ นครสวรรค์ อุดร พายัพ นครราชสีมา ปัตตานี นครราชสีมา อุดรธานี นครศรีธรรมราชและภูเก็ต อย่างไรก็ตาม ครูการศึกษาที่ผลิตออกมาได้ก็ยังมีน้อยครูเพียง 126 คน¹ ต่อมาใน พ.ศ. 2464 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 โดยกำหนดหลักสูตร การศึกษาระดับประถมศึกษาให้เด็กชายและหญิงที่มีอายุในเกณฑ์บังคับทุกคนต้องเรียนวิชาการศึกษาและยังกำหนดอีกว่าเด็กที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 แล้ว ไม่เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาจะต้องเรียนวิชาชีพระดับประถมศึกษาปีที่ 4 และปีที่ 5 ปรากฏว่า หลังจากที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ไป 2 ปีแล้ว ก็สามารถจัดการศึกษาการศึกษาในโรงเรียนประจำบาลในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 และปีที่ 5 ได้ 13 มณฑล ดังจะเห็นได้จากตัวอย่าง นักเรียนประจำบาลที่เรียนวิชาการศึกษาในระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2465 มี 2,728 คน ต่อมาใน

¹ วารุณี โอสภารมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475. 2524.

พ.ศ. 2466 มีเพิ่มขึ้นถึง 4,704 คน¹ จากตัวอย่างดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่า เงินศึกษาพลีมีส่วนให้การจัดการศึกษาวิชาสิกขกรรมประสบผลสำเร็จได้ระดับหนึ่ง เพราะว่าถึงแม้ว่าจะมีการบังคับให้นักเรียนเรียนวิชาสิกขกรรมตามพระราชบัญญัติ แต่หากไม่มีเงินนำมาใช้จ่ายในการจัดการการศึกษาวิชาสิกขกรรมก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ จึงนับได้ว่าเงินศึกษาพลีมีส่วนในการจัดการศึกษาวิชาสิกขกรรมให้บรรลุได้

ด้านเศรษฐกิจ

การเก็บเงินศึกษาพลี ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ. 2464 ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2472 ช่วยทำให้มีเงินจัดการศึกษาเพิ่มขึ้น เช่น นำมาใช้จ่ายค่าใช้สอย เบ็ดเตล็ด แต่ในขณะเดียวกัน การเก็บเงินศึกษาพลีก็ส่งผลให้ราษฎรยากจนยิ่งขึ้น

1. เงินศึกษาพลีช่วยทำให้มีเงินจัดการศึกษาเพิ่มขึ้น

การเก็บเงินศึกษาพลี ถือได้ว่าเป็นที่มาของเงินบำรุงการศึกษาที่สำคัญ เพราะเงินศึกษาพลีเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้มีเงินบำรุงการศึกษาเพิ่มขึ้น การเก็บเงินศึกษาพลีในระยะแรก คือตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2468 นายอำเภอและเจ้าหน้าที่ช่วยกันเก็บซึ่งก็ได้เงินศึกษาพลีได้ไม่มากนัก ส่วนในระยะหลัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2469 จนถึง พ.ศ. 2472 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้ดำเนินการ โดยให้สรรพากรและเจ้าหน้าที่ช่วยกันดำเนินการเก็บ ซึ่งเก็บได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากทุกปี ดังจะเห็นได้จากสถิติดังนี้

¹ มณู ลาขโรจน์. นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). 2521. หน้า 115.

ตาราง 11 สกิดเงินศึกษาพลีเปรียบเทียบกับงบประมาณการศึกษาระหว่าง พ.ศ.2465-2472

พ.ศ.	เงินศึกษาพลี (บาท)	เงินงบประมาณการศึกษา (บาท)	เงินศึกษาพลีเทียบ เงินงบประมาณการศึกษา คิดเป็นร้อยละ *
2465	1,199,696	2,527,634	47.46
2466	2,200,855	2,608,892	84.35
2467	1,823,454	2,642,160	69.01
2468	1,775,929	2,800,638	63.41
2469	2,067,599	2,976,499	69.46
2470	2,725,187	2,976,310	91.56
2471	3,083,208	3,226,710	95.55
2472	3,309,768	3,649,025	90.70
รวม	18,185,696	23,407,871	77.69

แหล่งที่มาดูในตาราง 6 หน้า 104-105.

จากตารางจะเห็นได้ว่าจำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ตั้งแต่พ.ศ.2465 จนถึงพ.ศ.2472 มีจำนวนมากคือ เก็บเงินศึกษาพลีได้ 18,185,696 บาท ส่วนเงินงบประมาณการศึกษาได้รับ 23,407,871 บาท หรือคิดเป็นร้อยละ 77.69 ของเงินงบประมาณการศึกษาทั้งหมด ทั้งนี้ เป็นเพราะราษฎรส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการชำระเงินศึกษาพลี ดังจะเห็นได้จากตัวอย่าง ราษฎรที่มีหน้าที่ต้องชำระ ำให้เกินอัตรากำหนดเก็บ เช่น ในอำเภอน่านจังหวัดน่าน มีราษฎร

ยอมชำระเงินศึกษาพลีเกินอัตรากำหนดเก็บ 1 บาท จำนวน 25 ราย โดยผู้ให้เกินกำหนดเก็บ ตั้งแต่ 1-60 บาท¹ หรือในอำเภอกันทรารมย์ มีพ่อค้าและราษฎรยินดีและเต็มใจออกเงิน ศึกษาพลีเกินอัตรากำหนดเก็บ 246 ราย เป็นเงิน 371.50 บาท² และราษฎรที่ไม่มีหน้าที่ต้อง ชำระเงินศึกษาพลีมีความเต็มใจให้เงินศึกษาพลีด้วย เช่น สตรีและผู้ที่มีอายุเกิน 60 ปี ใน อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ให้เงินศึกษาพลี 20 บาท³ หรือในจังหวัดกรุงเทพฯ ที่ไม่มี หน้าที่ต้องชำระเงินศึกษาพลีจำนวน 53 ราย รวม 178 บาท⁴

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/39. มีผู้ให้เงินศึกษาพลีเกินกว่าอัตรากำหนดเก็บ
มณฑลมหาสารคาม. 28 เมษายน - 27 มิถุนายน 2466.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/58. มีผู้ให้เงินศึกษาพลีเกินกว่าอัตรากำหนดเก็บ
มณฑลอุบลราชธานี. 9 สิงหาคม - 22 กุมภาพันธ์ 2466.

³ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/59. มีผู้ให้เงินศึกษาพลีเกินกว่าอัตรากำหนดเก็บ
มณฑลอีสาน. 13 สิงหาคม - 22 มีนาคม 2466.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/72. มีผู้ให้เงินศึกษาพลีเกินกว่าอัตรากำหนดเก็บ
มณฑลกรุงเทพฯ. 26 ตุลาคม - 5 มีนาคม 2466.

เงินศึกษาพลีส่วนหนึ่ง ถูกนำมาใช้จ่ายเป็นค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ดในโรงเรียนประชาบาล
 ดังจะเห็นได้จาก รายงานของสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ เช่น มณฑลนครราชสีมา ใน
 พ.ศ. 2466 ได้นำเงินศึกษาพลีมาใช้จ่ายค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ด 25,801 บาท หรือในมณฑลอุดร
 ธานีใน พ.ศ. 2467 ได้นำเงินศึกษาพลีมาใช้จ่ายค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ด 8,794.70 บาท¹
 ค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ดเหล่านี้ เจ้าหน้าที่จะนำไปซื้อเครื่องเขียนและแบบพิมพ์เพื่อใช้ในโรงเรียน
 ประชาบาลเป็นจำนวนเงิน 47.75 บาท และใช้เป็นค่าทำกระดานดำ โต๊ะ และม้านั่งเรียน
 รวมเป็นเงิน 800 บาท² จะเห็นได้ว่าเงินศึกษาพลีนำมาใช้จ่ายค่าเบ็ดเตล็ดได้และยังมีเงิน
 ศึกษาพลีเหลืออีกด้วย

2. การเก็บเงินศึกษาพลีส่งผลกระทบให้ราษฎรยากจนยิ่งขึ้น

การเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 กำหนดให้เก็บ
 ตั้งแต่ พ.ศ. 2464 เป็นต้นมา โดยกำหนดเก็บจากชายฉกรรจ์อัตราคนละไม่ต่ำกว่า 1 บาท
 แต่ไม่เกิน 3 บาทต่อปี แนวความคิดในการจัดเก็บเงินศึกษาพลี ดังกล่าวนี้ถูกกำหนดขึ้นโดยชนชั้น
 ผู้บริหารประเทศ และใช้มาตรฐานทางเศรษฐกิจของภาคกลาง (โดยเฉพาะจากเมืองหลวง)

¹กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.2/60. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี
สำหรับโรงเรียนประชาบาลที่นายอำเภอตั้ง. 28 มิถุนายน 2469-15 มิถุนายน 2470. ราย
 ละเอียดค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดในโรงเรียนประชาบาลที่ใช้จากเงินศึกษาพลี ดูเพิ่มเติมที่
 กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.2/51-65. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับ
โรงเรียนประชาบาลที่นายอำเภอตั้ง. 24 พฤศจิกายน 2468-24 พฤษภาคม 2470.
 กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 44/48-54. รายงานการศึกษามณฑลราชบุรี มณฑลนครราชสีมา
มณฑลร้อยเอ็ด มณฑลพิษณุโลกมณฑลปัตตานี มณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลนครสวรรค์.
 8 กันยายน 2468-6 มกราคม 2469.

²กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/369. เปิดเครดิตเงินทุนศึกษาพลี. 10 เมษายน-
 21 สิงหาคม 2473.

ที่ระบบเศรษฐกิจเข้าสู่ระบบใช้เงินแล้ว การค้าและการแลกเปลี่ยนต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นการใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง การชำระเงินศึกษาพลีด้วยเงินตราจึงเป็นไปได้ แต่สำหรับหัวเมืองรอบนอกในมณฑลต่าง ๆ ยังไม่มีความเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจมากนัก ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงเป็นลักษณะเศรษฐกิจแบบยังชีพอยู่ เมื่อการเก็บเงินศึกษาพลีเป็นเงินตราเกิดขึ้น ทำให้ราษฎรต้องประสบปัญหาในการหาเงินตรามาชำระเป็นค่าศึกษาพลี ยิ่งไปกว่านั้น การประกอบอาชีพของราษฎร ผลิตผลจากการเพาะปลูก ที่มียังคงเป็นการพึ่งพาธรรมชาติที่ไม่แน่นอน มิได้มีระบบชลประทานเข้ามาช่วยแต่อย่างใด จึงไม่สู้จะมีรายได้มากนัก

ด้วยเหตุผลข้างต้น จึงถือว่าการเก็บเงินศึกษาพลีของรัฐบาล ทำให้ราษฎรมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นจนประสบปัญหาหากจน ราษฎรไม่สามารถจ่ายเงินศึกษาพลีได้ตามที่กำหนดเก็บได้ ดังจะเห็นได้จากคำร้องของราษฎรจังหวัดระยองร้องทุกข์มายังเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีว่า

...พวกข้าพเจ้า 148 ราย เป็นผู้แสดงหาเลี้ยงชีพ อยู่ในจังหวัดระยอง ทำมาหากินได้ผลน้อย ซึ่งทำนาได้ปีใดเดือน มาตั้งแต่ พ.ศ. 2462-2464 เพราะฝนแล้ง ใน พ.ศ. 2464 การทำนาทั้งหลายถึงหวังผลไม่ได้ เพราะฝนแล้ง เงินสำหรับใช้จ่ายยักยัดสน ...และยังต้องออกเงินอุดหนุนรัฐบาล แล้วส่วนหนึ่งมีเงินรัชชูปการแลค่านา แลเงินภาคหลวง... นายอำเภอในท้องที่ดังกล่าวได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้น ประกาศให้ออกเงินค่าศึกษาพลี คนละ 3 บาทเต็ม พวกข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นพวกยักยัดไม่มีกำลังจะบำรุงให้เต็มตามจำนวนนั้น ขอเสียเพียง 1 บาท...

หรือจะเห็นได้จาก การร้องทุกข์ของราษฎรถึงความเดือดร้อนที่ต้องเสียเงินศึกษาพลี ในหนังสือพิมพ์กรรมกร ดังนี้

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/11. ราษฎรจังหวัดระยองรวม 148 รายขอขอลเงินศึกษาพลีโดยยื่นเรื่องราวมาทางกระทรวงศึกษาธิการ ทรงทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา.

18 มิถุนายน - 24 กุมภาพันธ์ 2465.

...เรากรรมกรได้เคยพูดคราวหนึ่งแล้ว พวกกรรมกรและทนายาครผู้ยากจนได้รับความเดือดร้อนอย่างยิ่ง แต่ก็เห็นใครเหลียวแลถึงความทุกข์ยากของมหาชนหม่มาก รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่จะเอาใจใส่สวดส่องในภัสเหล่านี้ก็ไม่มี มิใช่ราษฎรได้รับความเดือดร้อนทุกข์ยากอย่างไรก็ช่างมัน คงจ้องแต่จะหาทางเก็บภาษีเงินศึกษาพลีเท่านั้น...¹

ปัญหาความยากจนของราษฎรที่สืบเนื่องมาจากการเก็บเงินศึกษาพลี มิได้มีแต่ในจังหวัดระยองเท่านั้น หากแต่ในมณฑลอื่น ๆ ก็มีใบร้องทุกข์ในลักษณะเดียวกัน เช่นจะเห็นได้จากคำร้องทุกข์ของราษฎรตำบลในเมือง จังหวัดนครสวรรค์โลก ร้องทุกข์มายังเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีว่า

...บัดนี้ สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลจันทบุรี ได้ประกาศให้เก็บเงินศึกษาพลีจากผู้ที่จะต้องเสียเงินศึกษาพลี ตามพระราชบัญญัติบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เป็นเงินคนละ 3 บาท ที่ต้องเสียในปีหนึ่ง ๆ ในอัตราอย่างสูง ข้าพเจ้าทั้งหลายได้เข้าขอขอลดหย่อนเก็บเงินศึกษาพลีเพียงหลังคาเรือนละ 1 บาทต่อปี เพราะการทำนาได้ผลอัคคี...²

¹ "เดือดร้อนราษฎร ขาดประโยชน์หลวง," หนังสือพิมพ์กรรมกร. 16 มิถุนายน 2466.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/10. ราษฎรตำบลในเมืองจังหวัดนครสวรรค์โลก ขอให้ลดหย่อนผ่อนเวลาเก็บเงินศึกษาพลีแก่ทนายราษฎรเพียงหลังคาเรือนละ 1 บาทต่อปี.

รายละเอียดการร้องทุกข์ขอลดเงินศึกษาพลี ดูเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/11.

ราษฎรจังหวัดระยองรวม 148 รายขอลดเงินศึกษาพลี โดยยื่นเรื่องราวมาทางกระทรวงศึกษาธิการ ทรงทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา. 18 มิถุนายน - 24 กุมภาพันธ์ 2465. กรมศิลปากร.

เอกสาร ศธ. 28/57. มณฑลจันทบุรีได้รับคำร้องทุกข์ของราษฎรตำบลบางทราย 115

คน ขอลดอัตราเงินศึกษาพลีในท้องที่จังหวัดชลบุรี ซึ่งเก็บคนละ 3 บาท เป็นคนละ 2 บาท.

9 สิงหาคม - 22 กุมภาพันธ์ 2466.

จะเห็นได้ว่า การเก็บเงินศึกษาพลี ยิ่งทำให้ราษฎรมีรายจ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นแล้ว การเก็บเงินศึกษาพลียังไม่ยุติธรรมอีก ดังเช่น ในแต่ละท้องที่ซึ่งไม่ได้ประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ราษฎรในท้องที่นั้นก็ต้องชำระเงินศึกษาพลีเลข อย่างเช่น มณฑลจันทบุรี เริ่มประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ตั้งแต่ พ.ศ.2465 จนถึง พ.ศ.2472 มีจำนวน 84 ตำบล จากตำบลทั้งหมด 137 ตำบล¹ และมณฑลอยุธยาเริ่มประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ตั้งแต่ พ.ศ.2465 จนถึง พ.ศ.2472 มีจำนวน 383 ตำบล จากตำบลทั้งหมด 551 ตำบล² ด้วยเหตุนี้ราษฎรเห็นว่าการเก็บเงินศึกษาพลี ไม่ยุติธรรม และในแต่ละท้องที่เก็บเงินศึกษาพลี ไม่เสมอกันอีก เช่น มณฑลขึ้นนอก เช่น อยุธยาเก็บ 2 บาท ส่วนขึ้นในจังหวัดนนทบุรีเก็บ 3 บาท³

การเก็บเงินศึกษาพลีมีผลกระทบให้ราษฎรยากจน ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากปัญหาความยากจนของราษฎร และยังต้องมีรายจ่ายเพิ่มอีกคือ ต้องชำระเงินศึกษาพลีก็ยิ่งทำให้ราษฎรยากจนเพิ่มมากขึ้น

ด้านสังคม

แม้การเก็บเงินศึกษาพลีจะมีผลกระทบต่อความรู้สึกของราษฎร แต่การเก็บเงินศึกษาพลีได้ทำให้ราษฎรเกิดการตื่นตัว กล้าแสดงความคิดเห็น

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 35.1/171. การโอนท้องที่ การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษา และการเก็บเงินศึกษาพลี ประจำ พ.ศ.2472 สำหรับมณฑลจันทบุรี. 2 ตุลาคม-7 กุมภาพันธ์ 2472.

² กระทรวงธรรมการ. รายงานกระทรวงธรรมการ ตั้งแต่ฉบับที่ 14-22. 2464-2472. หน้า 37 - 57.

³ "การเก็บเงินศึกษาพลีไม่เสมอกัน." หนังสือพิมพ์กรรมกร. 24 มีนาคม 2465.

1. ผลกระทบจากการเก็บเงินศึกษาพลี ต่อความรู้สึกของราษฎร

การเก็บเงินศึกษาพลีในท้องที่ต่าง ๆ มักจะประสบปัญหาต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะดินแดนทางภาคใต้ จะประสบปัญหาความแตกต่างทางวัฒนธรรม และมีผลต่อการเก็บเงินศึกษาพลี ดังเช่น ราษฎรรวมตัวกันต่อต้านการเสียเงินศึกษาพลีและอพยพย้ายถิ่นไปอยู่ถิ่นอื่นหรือย้ายไปอยู่ต่างประเทศจึงจะเห็นได้จากรายงานของนายอำเภอบ้านคอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มณฑลนครศรีธรรมราช มาถึงเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการว่า

...เหตุขัดข้องที่เก็บเงินศึกษาพลีไม่ได้กัน ได้แก่ ราษฎรบ้านคออพยพไปต่าง ท้องที่ (เพราะ) ไม่มีทรัพย์สินสมบัติอย่างใดพอจะเสียศึกษาพลีได้ จึงอพยพไปอยู่กรุงเทพฯ อพยพไปประเทศอินเดียและประเทศจีน เป็นต้น...¹

เมื่อเริ่มมีการประกาศบังคับเก็บเงินศึกษาพลี ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จากราษฎร ปรากฏว่าราษฎรส่วนใหญ่ไม่พอใจของการเก็บเงินศึกษาพลี จึงได้รวมตัวกันต่อต้าน ดังเช่น ในท้องที่ภาคใต้ โดยมีนายตวนกู อันดุลการเดร์ หรือพระยาวิชิตภักดี อดีตเจ้าเมืองปัตตานีเป็นหัวหน้าในการต่อต้านการเก็บเงินศึกษาพลีของเจ้าหน้าที่ โดยตั้งเหตุผลว่าทางการเก็บเงินศึกษาพลีไปบำรุงแต่โรงเรียนไทย มิได้บำรุงการศึกษาท้องถิ่นของตน (มุสลิม-มุสลิม) และยังเป็นการส่งเสริมสิ่งที่ขัดแย้งต่อหลักศาสนาและประเพณี เช่น ตามหลักศาสนาอิสลามจะไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ขายเรียนหนังสือด้วยกัน² ซึ่งจะเห็นว่าข้ออ้างต่าง ๆ เหล่านี้คือประเด็นหลักที่ทำให้ราษฎรในมณฑลปัตตานี ไม่ยอมเสียเงินศึกษาพลีให้แก่เจ้าหน้าที่

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศธ. 28/151. จำหน่ายบัญชีผู้ค้างเงินศึกษาพลี. 16 เมษายน 2469-2 พฤศจิกายน 2470.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม. 22/14. รายงานเจ้าพระยาอมรราช การจัด การราชการมณฑลปัตตานี เจ้าพระยาอมรราชราชบุรุษ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 21 มิถุนายน 2466.

ดังนั้นใน พ.ศ. 2466 เสนาบดีจึงให้มีการประชุมพิจารณาหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยการให้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้คล้อยตามหลักรัฐประศาสน์บาช คือให้ยกเลิกสิ่งที่ขัดต่อหลักศาสนาหรือประเพณีทุกอย่าง และให้ส่งเสริมสิ่งที่ทำให้ราษฎรเห็นว่ารัฐบาลอุดหนุนศาสนาอิสลาม โดยมีให้เกณฑ์เด็กหญิงเข้าเรียนร่วมกับเด็กชายชั่วคราว จนกว่าจะมีโรงเรียนสตรี ซึ่งสอนโดยครูสตรีและให้ส่งเสริมการเรียนการสอนตามสุเหร่ามัสยิด ตามประเพณีเดิม กำหนดให้สอนทั้งภาษาไทยและภาษามลายู การที่ที่ประชุมยอมผ่อนหย่อนตามข้อเรียกร้องของขบวนการต่อต้านการเก็บเงินศึกษาพลีก็จะค่อย ๆ โน้มน้าวให้พวกเหล่านี้ยอมเสียเงินศึกษาพลีเพื่อบำรุงการศึกษาไทย ให้ค่อย ๆ ซึมซับภาษาไทย เพราะราษฎรในท้องถิ่นใช้ภาษามลายูกันเป็นส่วนใหญ่ ทางราชการต้องการผสมกลมกลืนวัฒนธรรมของบุคคลเหล่านี้ จึงต้องใช้วิธีลุ่ม่อล่วยและยังนำเงินศึกษาพลีส่วนหนึ่งให้แก่โต๊ะครูผู้สอนคัมภีร์กูรอ่านตามสุเหร่ามัสยิดด้วย เพื่อขจัดปัญหาความขัดแย้งทางความรู้สึกของราษฎรเกี่ยวกับการเก็บเงินศึกษาพลี¹ นอกจากนี้แล้วยังเป็นการป้องกันการอพยพย้ายถิ่นอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากรายงานของ เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล กล่าวว่า

...เงินศึกษาพลี ซึ่งทำให้ราษฎรเดือดร้อนในมณฑลปัตตานี ไม่มีการเก็บกันในแคว้นประเทศราชของอังกฤษ ซึ่งอยู่ใกล้เคียงจนเป็นเหตุให้ราษฎรไทยอพยพออกไปทำมาหากินในเขตมลายูของอังกฤษ...²

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.22/15. รายงานการปฐกษามณฑลปัตตานี. 30 มิถุนายน 2466.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. รายงานประจำปราชการกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2471 มณฑลปัตตานี. 25 ตุลาคม 2472.

ดังนั้นในที่ประชุมจึงหาทางป้องกันปัญหาดังกล่าว ด้วยการให้ใช้วิธีผ่อนผันเก็บเงิน
 ศึกษานี้ให้ลดต่ำลงมาเหลือเพียง 1 บาทต่อปี เพราะว่าหากเจ้าหน้าที่ยังคงเก็บเงินศึกษานี้
 ในอัตราที่สูงจนราษฎรไม่สามารถจ่ายให้ได้ ก็จะอพยพไปอยู่ต่างประเทศ ซึ่งยิ่งทำให้เจ้าหน้าที่
 ไม่มีสิทธิ์เก็บเงินศึกษานี้และทำให้เก็บเงินศึกษานี้ได้น้อยลงอีก¹ ดังนั้น เจ้าหน้าที่จึงกำหนด
 เก็บเงินศึกษานี้ในอัตราคนละ 1 บาทต่อปี ปรากฏว่าเก็บได้เพิ่มขึ้น จากพ.ศ. 2467 เก็บได้
 62,077 บาท ต่อมาใน พ.ศ. 2468 เก็บได้เพิ่มขึ้นเป็น 63,633.50 บาท² หรือ ใน พ.ศ.
 2469 เก็บได้ถึง 67,701 บาทหรือคิดเป็นร้อยละ 10.63 ของเงินศึกษานี้เพิ่มจาก พ.ศ. 2468³
 นั้นย่อมแสดงว่า ราษฎรเข้าใจและสามารถที่จะจ่ายเงินศึกษานี้ให้ได้

จะเห็นได้ว่าการดำเนินการเก็บเงินศึกษานี้ในมณฑลปัตตานีได้มีอุปสรรคทางวัฒนธรรม
 เป็นตัวขวางกั้น ดังนั้นเจ้าหน้าที่จึงต้องพยายามขจัดความขัดแย้งทางวัฒนธรรมของราษฎรลงเสีย
 ก่อนเพื่อผลประโยชน์ในการเก็บเงินศึกษานี้ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม นอกจากนี้อังมณฑล
 พายัพซึ่งจะเป็นอีกมณฑลหนึ่ง ที่ประสบปัญหาความแตกต่างทางวัฒนธรรม ชนบทรวมเนื้อมะพร้าว
 และมีภาษาพูดสำเนียงท้องถิ่นและมีอักษรไทยวน ซึ่งใช้เป็นอักษรพื้นเมืองของตนเอง อันเป็น
 เหตุให้คนไทยทั่วไปมีทัศนคติต่อชาวล้านนาไทยว่า พวกชาวล้านนาไทยมิใช่คนไทย แต่เป็นพวกลาว⁴
 ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ก่อให้เกิดความแตกแยกกัน

¹ กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 28/267. กระทรวงธรรมการจะประกาศแสดงยอด
เงินราษฎรรับรายจ่ายแผนกศึกษาพลี. 25 ตุลาคม - 23 มีนาคม 2469.

² กรมศิลปากร. เอกสาร ศษ. 35.2/65. บัญชีแสดงยอดราษฎรรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี
สำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นาสาอำเภอดั้ง. 15 กุมภาพันธ์ 2469- 24 พฤษภาคม 2470.

³ สุริยสวัสดิ์ ประสูตรเสถียร. การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ. 2436-2476.
 2523. หน้า 263-264.

ใน พ.ศ. 2464 ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในมณฑลพายัพ ปรากฏว่า ราษฎรให้ความร่วมมือเข้าศึกษาภาษาไทย บรรดาคนพื้นเมืองรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนก็มักนิยมเรียนใช้ภาษาไทยในการพูดจา อ่าน เขียน มากกว่าที่จะใช้ภาษาพื้นเมืองที่เคยใช้มาแต่เดิม ดังคำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงนครราชสีมา ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

...สำหรับคนพื้นเมืองชั้นใหม่ที่ได้เข้าโรงเรียนได้รับความฝึกฝนให้อ่านและเขียนหนังสือ ได้มีจำนวนมากขึ้นทุกที พวกเหล่านี้เมื่อสามารถเขียนอ่านหนังสือ และพูดภาษาไทยได้ แล้ว ก็นิยมที่จะใช้ความรู้ใหม่มากกว่าที่จะพูดจาสำเนียงพื้นเมืองที่เคยมีมาแต่เดิม...¹

อย่างไรก็ตาม ผลของการจัดการศึกษาดังกล่าว ยังมีผลทำให้ราษฎรชาวพื้นเมืองถูกกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นอย่างดี ดังข้อสังเกตของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา กล่าวว่า

...การรู้สึกแยกเป็นคนละก๊กคนละเหล่า เช่น แบ่งเป็นไทยเป็นลาวคนละพวกไป ซึ่งเคยได้ยินว่า เป็นอยู่แต่ก่อนเนื่อง ๆ บัดนี้รู้สึกว่า เสื่อมสลายไปเสียมากทีเดียว... แม้แต่บรรดาพวกเงี้ยวซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่เคยก่อการกบฏ ก็ยังเกิดความรู้สึกเป็นพลเมืองไทย ดังเช่นคนไทยส่วนใหญ่ในพระราชอาณาจักร ไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นพวกที่ได้ตั้งก๊กต่างหาก ก่อการจลาจลต่าง ๆ นั้นเลย...²

ผลจากการขยายการศึกษาภาคบังคับในมณฑลพายัพส่งผลให้ราษฎรที่มีวัฒนธรรมต่างกัน เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้เกิดความกลมกลืนทางวัฒนธรรมคือ เงินศึกษาพลี ซึ่งราษฎรในมณฑลพายัพก็ยินดีจำใจให้ และมีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกปี ดังเช่น พ.ศ. 2468 เก็บเงินศึกษาพลีได้ 62,603 บาท ต่อมาใน พ.ศ. 2470 เก็บได้ถึง 276,788 บาท หรือคิดเป็นเงินเพิ่มถึงสี่เท่า

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม. 27/10. สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงนครราชสีมา เสด็จตรวจมณฑลพายัพ. 26 มกราคม 2465.

² แหล่งเดิม.

2. การเก็บเงินศึกษาผู้มีผลกระทบระดับต้นให้ราษฎรคนตัวกล้าแสดงความคิดเห็น

หลังจากมีการจัดการศึกษาภาคบังคับขึ้น ทำให้ราษฎรส่วนใหญ่มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางมากขึ้น แม้ว่าจะเป็นเพียงการศึกษาขั้นพื้นฐาน ก็ช่วยให้ราษฎรอ่านออกเขียนได้ และการศึกษายังช่วยให้ราษฎรกล้าแสดงความคิดเห็นในอีกระดับหนึ่ง ซึ่งจะได้เห็นได้จากการร้องทุกข์ต่าง ๆ การเขียนจดหมายไปลงในหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

ตัวอย่างการเขียนฎีการ้องทุกข์ของราษฎร มีชานาจำนวน 100 คน อำเภอบางบัว จังหวัดนนทบุรี อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดนครปฐม ได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ถึงความยากจนของตนดังข้อความต่อไปนี้

...บัดนี้ พวกข้าพเจ้าทั้งหลายตกอยู่ในฐานะเป็นลูกหนี้ของรัฐบาลและของบุคคล ถูกเจ้าพนักงานเร่งรัดอากรค่าอา ถูกเจ้าหนี้เร่งรัดให้ชำระหนี้ และเจ้าหนี้ขาดเมตตาจิตต์ ก็คืออำนาจมาชนข้าวในนาตัดดวงเอาในอู่ฉาง ในที่สุดก็ต้องถูกยึดทรัพย์สมบัติขายทอดตลาด เพื่อเอาเงินใช้หนี้หลวงและราษฎร...

หรือจะเห็นได้จากฎีการ้องทุกข์ของนายโตะใหม่ ระคิงชั้น ชาวนาจังหวัดนนทบุรีกับพวกอีก 196 รายว่า ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะโปรดเกล้าฯ ให้ลดค่าอากรร้อยละ 20 ผู้ฎีกาก็ยังคงค้างค่าอากรค่าอา และไม่สามารถจะชำระหนี้สินได้ เวลานี้กรรมการอำเภอกำลังเร่งรัดจะยึดที่นาขายทอดตลาด ผู้ฎีกาจึงขอการเร่งรัดค่าอาเพียงร้อยละ 50 สดางค์ จนกว่านาข้าวจะขึ้นราคาขึ้น²

¹ วิไลลักษณ์ แดงไชยวัฒน์. การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ.

2448-2475. 2531. หน้า 194.

² แหล่งเดิม.

นอกจากนั้นราชวรยังได้เรียนรู้อ่านข่าวสารบ้านเมืองอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากรายชื่อหนังสือ ในช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2463-2475 มีหนังสือพิมพ์ออกมาจำนวนมาก เช่น หนังสือพิมพ์รายวัน 20 ชนิด หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ 2 ครั้ง 2 ชนิด, หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ 34 ชนิด, รายปักษ์ 7 ชนิด, รายทศ (ราย 10 วัน), รายเดือน 48 ชนิด, ราย 3 เดือน¹ จากรายชื่อหนังสือพิมพ์ที่ออกมาหลากหลาย แสดงให้เห็นว่าราชวรมีการตื่นตัวเกี่ยวกับการรับรู้ข่าวสารบ้านเมือง และราชวรยังใช้หนังสือพิมพ์ เป็นสื่อในการร้องทุกข์อีกด้วย เช่น ราชวรส่งจดหมายมายังบรรณาธิการ หนังสือกรรมกรว่ามีความสงสัยในเรื่องเก็บเงินศึกษาพลีไม่เสมอกัน 3 บาท เป็นเพราะเหตุใด ทำไมจึงเก็บไม่เสมอกัน² หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง ราชวรส่งจดหมายเรื่องต้องการร้องให้ผู้ว่าราชการจังหวัดสุพรรณบุรีได้ส่วนเรื่องใบเสร็จรับเงินศึกษาพลีมายังบรรณาธิการหนังสือพิมพ์กรรมกร³ เป็นต้น

จากตัวอย่างต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยยกมากล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่าการศึกษารับรู้ภายนอกช่วยให้ราชวรเกิดความคลั่งคล้าคลั่งคล้าแสดงออกในสิทธิเสรีภาพของตน ซึ่งเป็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของการดำรงชีพ การที่ราชวรส่วนใหญ่มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างทั่วหน้า ส่วนหนึ่งมาจากเงินศึกษาพลี

¹ ชัยนันท์ นันทพันธ์. "เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," วารสารธรรมศาสตร์. 7 (2): 24-27; ตุลาคม-ธันวาคม 2520.

² "การเก็บเงินศึกษาพลีไม่เสมอกัน", หนังสือพิมพ์กรรมกร. 24 มีนาคม 2465.

³ "ใบเสร็จศึกษาพลี", หนังสือพิมพ์กรรมกร. 21 กรกฎาคม 2466.

กล่าวโดยสรุป ถึงแม้ว่าการเก็บเงินศึกษาพลีทำให้ราษฎรมีฐานะยากจนยิ่งขึ้นก็ตาม แต่การเก็บเงินศึกษาพลีก็ส่งผลดีต่อสังคมไทยหลายด้าน กล่าวคือ ด้านการศึกษา เงินศึกษาพลีทำให้มีครูประชาบาลและโรงเรียนประชาบาลเพิ่มมากขึ้นและโดยเฉพาะทำให้การจัดการศึกษาภาคบังคับเกิดขึ้นได้และยังส่งผลให้การจัดการศึกษาภาคบังคับขยายตัวกว้างขวาง ดังเช่น ใน พ.ศ. 2472 มีนักเรียนประชาบาลคิดเป็นร้อยละ 94.43 ของนักเรียนทั้งประเทศ แต่ภายหลังการยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลี พ.ศ. 2474 มีนักเรียนประชาบาลคิดเป็นร้อยละ 85.90 ของนักเรียนทั้งประเทศ¹ สอดคล้องให้เห็นว่าเงินศึกษาพลีมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับ กล่าวคือเวลาเก็บเงินศึกษา พ.ศ. 2472 มีนักเรียนประชาบาลถึงร้อยละ 94.43 แต่ภายหลังการยกเลิกการเก็บเงินศึกษาพลีมีนักเรียนประชาบาลเหลือเพียงร้อยละ 85.90 หรือลดลงร้อยละ 9 ด้านเศรษฐกิจ เงินศึกษาพลีทำให้มีเงินจัดการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ด้านสังคม เงินศึกษาพลีมีผลต่อความรู้สึกของราษฎรและยังส่งผลกระทบกระตุ้นให้ราษฎรตื่นตัวกล้าแสดงความคิดเห็น จึงถือได้ว่าการเก็บเงินศึกษาพลีส่งผลดีให้แก่สังคมไทย

¹ วารุณี โอสภารมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475. 2524. หน้า 380.

การศึกษาของไทยก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถือว่าเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน ราษฎรส่วนใหญ่จะเรียนรู้จากครอบครัวหรือวัดเป็นส่วนใหญ่ส่วนวังนั้นเรียนรู้ได้เฉพาะกลุ่มแคบ ๆ ทั้งนี้เพราะสภาพเศรษฐกิจและสังคมมีลักษณะพื้นฐานซึ่งเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของราษฎรส่วนใหญ่ในขณะนั้น จนมาถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีการปฏิรูปประเทศหลายด้าน ทั้งด้านการเมืองการปกครอง การทหาร สังคม เศรษฐกิจและการศึกษา สำหรับการปฏิรูปการศึกษานั้น มีมูลเหตุมาจากการเข้ามาของชาวตะวันตก เพื่อรองรับท่าทีที่ได้รับอิสรภาพ เพื่อผลิตผู้ที่มีความรู้เข้ารับราชการ และจากประสบการณ์การเสด็จเยือนต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยมูลเหตุต่าง ๆ ดังกล่าว จึงนำมาสู่การปฏิรูปการศึกษาโดยในระยะเริ่มแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยขึ้นในพระบรมราชวังในพ.ศ. 2414 ต่อมา พ.ศ. 2427 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงพาราณสีและทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนตามหัวเมืองต่าง ๆ อีกหลายแห่งในพ.ศ. 2429 ครั้นถึงพ.ศ. 2430 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น เพื่อดูแลรับผิดชอบการศึกษาโดยตรง ต่อมาพ.ศ. 2433 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพขึ้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมธรรมการ และในปีเดียวกันนั้น กรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้เสนอโครงการขยายการศึกษาออกไปสู่หัวเมืองให้มีโรงเรียนทุกหัวเมือง แต่โครงการนี้มิได้นำออกปฏิบัติ เพราะท่านต้องไปต้อนรับการเสด็จมาของแกรนด์ดยุกซาเวียร์ รัชทายาทแห่งรัสเซีย และเสด็จไปยุโรป เมื่อกลับมาได้ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค ต่อมาขึ้นบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาภาสกรวงศ์) ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการแทน เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้เสนอโครงการศึกษาภาคบังคับขึ้นมาในพ.ศ. 2435 ในที่ประชุมไม่เห็นด้วยเพราะสถานการณ์ในประเทศไทยในขณะนั้นอยู่ในภาวะการคุกคามของวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) เงินงบประมาณแผ่นดินต้องทุ่มเทไปใช้ในการป้องกันและรักษาประเทศ

เสียส่วนมาก ในพ.ศ. 2441 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ได้เสนอโครงการศึกษาในกรุงเทพฯ พร้อมทั้งเสนอวิธีแก้ไขปัญหาคาดแคลนเงินงบประมาณการศึกษาด้วย แต่โครงการนี้มิได้นำออกปฏิบัติอีกในพ.ศ. 2445 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ จึงลาออกจากตำแหน่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าพระยาวิเทศวิไล (ม.ร.ว. คลี สุทัศน์) ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ และทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ต่อมาเมื่อบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ขึ้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ และทรงโปรดเกล้าฯ ให้เดินทางไปประเทศญี่ปุ่นเพื่อรับเสด็จพระบรมโอรสาธิราช รวมทั้งดูงานการศึกษาด้วย พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ จึงได้นำแผนการจัดการศึกษาแห่งชาติของญี่ปุ่นมาดัดแปลงใช้กับประเทศไทย แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าใดนัก เพราะราชกรณยังไม่นิยมส่งบุตรหลานให้มาเข้าเรียน ต่อมาในพ.ศ. 2448 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีก็พยายามปรับปรุงแผนการศึกษาอีกครั้งหนึ่ง โดยกำหนดเป้าหมายการศึกษาเพื่อวิชาชีพ ซึ่งเป็นวิธีที่สมควรให้มีความสนใจต่อการศึกษา แต่แผนการนี้มิได้นำออกปฏิบัติเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จสวรรคตเสียก่อน

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ ก็ได้สานนโยบายการจัดการศึกษาแห่งชาติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งยังมีนโยบายส่งเสริมโครงการศึกษาวิชาชีพ และปลูกฝังลัทธิชาตินิยมอีกด้วย ในพ.ศ. 2456 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีเสนอโครงการศึกษาภาคบังคับซึ่งแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ระดับ คือ สามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา แต่ก็มีได้นำออกปฏิบัติ เพราะประสบปัญหาการขาดแคลนเงินงบประมาณ ในพ.ศ. 2458 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีจึงถูกลาออกจากตำแหน่ง ต่อมาพ.ศ. 2459 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ก็ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการแทนมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาภาคบังคับเช่นเดียวกับพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและได้เสนอวิธีแก้ไขปัญหาคาดแคลนเงินบำรุงการศึกษาด้วยการเสนอให้เก็บเงินศึกษาฟรี

จากการเสนอให้มีการออกพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับพร้อมทั้งเก็บเงินศึกษาฟรีของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ประสบปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ จากเจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาลและกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งได้

คัดค้านไม่เห็นด้วยกับการจัดการศึกษาภาคบังคับและถือว่าการเก็บเงินศึกษาพลีจะทำให้ราษฎรเดือดร้อน อย่างไรก็ตามเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็พยายามหาเหตุผลชี้แจงในข้อคัดค้านนั้นว่าการเก็บเงินศึกษาพลีไม่ถือว่าทำให้ราษฎรเดือดร้อน เพราะเงินที่เก็บมาได้ก็นำมาใช้จ่ายบำรุงการศึกษาและให้ประโยชน์แก่บุตรหลานของบุคคลในท้องถิ่นนั้นได้มีโอกาสได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ในที่สุดจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2464 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464 เป็นต้นมา

สาเหตุที่จำเป็นต้องเก็บเงินศึกษาพลีมีดังนี้

1. เพื่อนำเงินศึกษาพลีมาจัดการศึกษาแห่งชาติ

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ต้องการให้เก็บเงินศึกษาพลีอย่างยิ่งเพราะท่านเห็นว่าการศึกษาของไทยนั้นชด้อยตัวช้าและล่าช้ากว่าต่างประเทศมาก และถือว่าการศึกษาภาคบังคับคือการให้ความรู้แก่คนทั้งประเทศ ดังจะเห็นจากคำกล่าว "ไม่ต้องปั้นเทวดาก็ได้เมื่อสมคนหมู่มากทั้งกะบักจะได้เทวดาเอง" หรือ "อย่าเพียรสร้างแต่ยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด" จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เน้นความสำคัญของการศึกษาภาคบังคับอย่างยิ่ง จึงพยายามให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับ ทั้งนี้เพื่อให้ราษฎรทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน และเพื่อผลการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม และเพื่อการส่งเสริมวิชาชีพ

2. กระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินงบประมาณการศึกษาน้อย

ปัญหาการขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษามีมาตั้งแต่การปฏิรูปการศึกษาแบบสมัยใหม่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อยมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะเห็นได้จาก พ.ศ. 2454-2464 กระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินงบประมาณเพียง 20.2 ล้านบาทของเงินงบประมาณแผ่นดินทั้งหมด หรือคิดเป็นร้อยละ 3.4 ส่วนกระทรวงกลาโหมได้รับงบประมาณถึง 147.6 ล้านบาทของเงินงบประมาณแผ่นดินทั้งหมด หรือคิดเป็นร้อยละ 25.1 การที่กระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินงบประมาณการศึกษาน้อยมาก เพราะรัฐบาลต้องนำเงินงบประมาณแผ่นดินจำนวนมากมาใช้จ่าย เพื่อสร้างความมั่นคงของบ้านเมือง และยังต้องนำมาช่วยแก้ไขปัญหาด่าง ๆ เช่น ปัญหาผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ปัญหาน้ำท่วม พ.ศ.

2462 ปีต่อมาพลั้ง นอกจากนั้นรัฐบาลให้ยกเลิกเก็บภาษีอากรบางชนิด เช่น ภาษีฝิ่น ทำให้รายได้ของรัฐได้รับน้อยลง ประกอบกับประสบกับปัญหาการขาดเงินงบประมาณแผ่นดินมาใช้จ่ายจำนวนมาก

3. เงินเรี่ยไรและเงินขอบริจาคจากราษฎรได้รับในแต่ละปีมีจำนวนน้อยและไม่แน่นอน

การที่กระทรวงศึกษาธิการได้รับเงินงบประมาณการศึกษาน้อยมาก เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลจึงหาวิธีเพิ่มเงินบำรุงการศึกษาด้วยการเรี่ยไรและขอบริจาคจากราษฎร เพื่อเพิ่มเงินในการจัดการศึกษา ปรากฏว่า การหาเงินบำรุงการศึกษาด้วยวิธีเรี่ยไรและขอบริจาคจากราษฎรจะได้รับเงินในแต่ละปีไม่แน่นอนและบางปีได้รับน้อยมาก เช่น พ.ศ. 2464 ได้รับเงินเรี่ยไรและขอบริจาคเพียง 199,362 บาท ส่วนเงินงบประมาณการศึกษาได้รับถึง 2,430,376 บาท หรือ คิดเป็นร้อยละ 8.2 ของเงินงบประมาณการศึกษา

ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ข้างต้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จึงเสนอให้เก็บเงินศึกษาพลีจากชาวนครรจ์ อายุ 18-60 ปี คนละไม่ต่ำกว่า 1 บาท และไม่เกิน 3 บาทต่อปี โดยตราออกมาในรูปของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464

ก่อนที่จะมีการประกาศเก็บเงินศึกษาพลี ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในท้องที่ตำบลใด เจ้าหน้าที่จะต้องสำรวจฐานะการเงินของชาวนครรจ์ส่วนใหญ่ในท้องที่ที่ตนรับผิดชอบว่าชาวนครรจ์เหล่านั้นจะชำระเงินศึกษาพลีได้หรือไม่ ประกอบกับจำนวนเด็กที่อยู่ในเกณฑ์บังคับ มีมากน้อยเพียงใด เมื่อนำสิ่งเหล่านี้มาเปรียบเทียบกับจำนวนเงินศึกษาพลีที่จะเก็บ หากชาวนครรจ์มีฐานะพอจะเสียเงินศึกษาพลีได้ จึงประกาศเก็บเงินศึกษาพลี และจากการสำรวจเอกสารพบว่า การดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลต่าง ๆ ส่วนใหญ่ได้เริ่มประกาศเก็บเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในเวลาใกล้เคียงกัน การประกาศเก็บเงินศึกษาพลีได้ประกาศใช้ในทุกมณฑล แต่ไม่ได้ประกาศใช้หมดทุกตำบล ทั้งนี้เป็นเพราะในบางตำบลราษฎรส่วนใหญ่ยังมิฐานะยากจน การที่มีได้ถูกประกาศเก็บเงินศึกษาพลีทุกตำบลจะเห็นได้ว่า หลักการเก็บเงินศึกษาพลีมีข้อบกพร่องและไม่ยุติธรรมต่อราษฎร อย่างไรก็ตามก็ยังมีการประกาศใช้การศึกษาภาคบังคับ ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในเวลาต่อมา

การกำหนดเก็บเงินศึกษาพลีในแต่ละท้องที่จะแตกต่างกันดังตัวอย่าง ในพ.ศ.2464

มณฑลร้อยเอ็ด กำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลีจากชาสนกรรจ์คนละ 2 บาท ในพ.ศ.2468 มณฑล
มหาสารคาม กำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลีจากชาสนกรรจ์คนละ 1 บาท และในพ.ศ.2472
มณฑลจันทบุรี กำหนดอัตราเก็บเงินศึกษาพลีจากชาสนกรรจ์คนละ 1 บาท, 1.5 บาทและ 2 บาท
ทั้งนี้เพราะแต่ละท้องที่ราษฎรมีฐานะแตกต่างกัน และมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน จึงส่งผลให้
จำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ในแต่ละมณฑลแตกต่างกันดังเช่นใน พ.ศ.2465 มณฑลนครราชสีมา และ
มณฑลอุดรธานี เก็บเงินศึกษาพลีได้ 27,973 บาท, 152,112 บาท ตามลำดับ ในพ.ศ.2468
มณฑลราชบุรีและมณฑลพายัพ เก็บเงินศึกษาพลีได้ 110,360 บาท, 62,603 บาท ตามลำดับ
อย่างไรก็ตาม เงินศึกษาพลีที่เก็บได้ในแต่ละปีส่วนใหญ่มีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกปียกเว้นในระหว่างพ.ศ.
2467 จนถึงพ.ศ.2468 จะมีจำนวนเงินศึกษาพลีลดลงดังตัวอย่างในพ.ศ.2467 มณฑลร้อยเอ็ด
และมณฑลนครสวรรค์ มีจำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ลดลงดังนี้ 236,394 บาท, 125,210 บาท
ตามลำดับ และใน พ.ศ.2468 เก็บได้ลดลง 143,113 บาท, 123,192 บาท ตามลำดับ และ
ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากราษฎรไม่สามารถชำระเงินศึกษาพลีได้ราษฎรอพยพย้ายถิ่นจำนวนมาก ราษฎร
ขัดสนไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี ประกอบกับกระบวนการดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลีมีข้อบกพร่อง
สำหรับพ.ศ.2469 มีเงินศึกษาพลีมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นดังตัวอย่างใน พ.ศ.2469 มณฑลปราจีนบุรี
และมณฑลอุบลราชธานี เก็บเงินศึกษาพลีได้ 69,649 บาท, 164,836 บาท ตามลำดับ และใน พ.ศ.
2470 เก็บได้ 127,465 บาท, 190,016 บาท ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะมีการเปลี่ยนแปลงหน่วย
งานดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี คือ โอนอำนาจจากกระทรวงศึกษาธิการมาให้กระทรวงพระคลัง
มหาสมบัติเป็นผู้ดำเนินการเก็บแทนและยังให้เจ้าหน้าที่ของกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามช่วยเก็บ
อีกด้วย ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงให้จำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้มีจำนวนมากขึ้นทุก ๆ ปี นับตั้งแต่
พ.ศ.2469 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตามการดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี ก็ประสบปัญหาต่าง ๆ คือ ปัญหาความ
ยากจนและการเป็นหนี้สินของราษฎร โดยทั่วไปเกษตรกรไทยส่วนใหญ่มีฐานะยากจนอยู่แล้วและ
ยังต้องเสียภาษีอากรต่าง ๆ อีกและโดยเฉพาะรัฐให้มีการเก็บเงินศึกษาพลีก็ยิ่งทำให้ราษฎรต้อง
มีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น จนราษฎรบางท้องที่ไม่สามารถชำระเงินศึกษาพลีให้แก่เจ้าหน้าที่ได้

เจ้าหน้าที่จึงต้องให้ล้างชำระไว้ นอกจากนั้นแล้วยังประสบปัญหาราษฎรไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี เช่น กรรมการในเหมืองแร่เกลือและคนงานในกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม และคนบังคับต่างประเทศฝืนไม่ยอมชำระเงินศึกษาพลี ทำให้เจ้าหน้าที่ต้องยึดทรัพย์สินบุคคลเหล่านั้นมาขายทอดตลาด เพื่อนำเงินจากการขายทอดตลาดมาใช้เป็นค่าศึกษาพลี และในขณะเดียวกันก็ประสบปัญหาเจ้าหน้าที่ยกยอกเงินศึกษาพลีโดยวิธีการทำลายใบเสร็จรับเงินศึกษาพลีที่ราษฎรนำเงินมาชำระแล้ว

การดำเนินการเก็บเงินศึกษาพลี ได้ประสบปัญหาต่าง ๆ ประกอบกับมีแนวคิดต้องการให้มีการยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลี จึงทำให้การเก็บเงินศึกษาพลีถูกยกเลิกใน พ.ศ. 2473 เป็นต้นไป ถึงแม้ว่าการเก็บเงินศึกษาพลีจะถูกยกเลิกใน พ.ศ. 2473 ก็ตาม แต่ในเวลาต่อมาก็ยังมีการเก็บเงินในลักษณะนี้ก็คือเงินช่วยการประถมศึกษา และเงินบำรุงการศึกษาและเงินสาธารณสุข จึงถือได้ว่าการเก็บเงินศึกษาพลีเป็นต้นเค้าของการเก็บเงินสองชนิดนี้

อย่างไรก็ตาม การเก็บเงินศึกษาพลีมีผลต่อสังคมไทย ระหว่างพ.ศ. 2464 จนถึงพ.ศ. 2473 หลายด้าน ด้านการศึกษาเงินศึกษาพลีช่วยทำให้มีเงินบำรุงการศึกษาเพิ่มมากขึ้นอันส่งผลให้เงินศึกษาพลีมาจัดสรรปันส่วนใช้จ่ายเงินเดือนครูและसारวัดศึกษา และยังสามารถสร้างโรงเรียนประชาบาล จึงทำให้มีโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นทุกปี เมื่อมีโรงเรียนประชาบาลเพิ่ม จึงส่งผลทำให้เด็กมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างทั่วหน้า นอกจากนี้ยังนำเงินศึกษาพลีมาใช้จ่ายค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ด เช่น ซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอนต่าง ๆ การเก็บเงินศึกษาพลีมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้การจัดการศึกษาภาคบังคับเกิดขึ้นได้ ซึ่งช่วยให้เด็กในส่วนกลางและโดยเฉพาะในส่วนภูมิภาคได้มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างทั่วหน้าสมดังความปรารถนาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าการเก็บเงินศึกษาพลีจะทำให้ราษฎรมีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันการเก็บเงินศึกษาพลีได้ส่งผลดีในภาพภาคหน้าต่อบุตรหลานของบุคคลเหล่านี้ กล่าวคือ ทำให้เด็กได้รับการศึกษา มีวิชาความรู้ ซึ่งวิชาความรู้จะเป็นตัวช่วยขัดเกลาพฤติกรรม และพัฒนาบุคลิกภาพให้ดีขึ้น มีคุณภาพ อันส่งผลดีให้กับครอบครัวและประเทศ จึงสรุปได้ว่าการเก็บเงินศึกษาพลี ก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อราษฎรโดยทั่วไปมากกว่าผลเสีย

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่จัดพิมพ์

ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/151. ลายพระหัตถ์กรมหมื่นดำรงราช

ภาพกราบทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์. 27 พฤศจิกายน ร.ศ.114 (พ.ศ.2438).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 2/5. การตรวจและการจัดโครงการศึกษา.

_____. เอกสาร มร.6. ศ. 2. ประกาศและพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464.

_____. เอกสาร มร.6. ศ. 10. พระราชบัญญัติประถมศึกษาและคำชี้แจงของกระทรวง
ศึกษาธิการ

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 8.2/18. รายงานงบประมาณประจำ พ.ศ.2466

หนังสือพระองค์เจ้าศุภโยคเกษม. 10 มีนาคม 2465.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/1. รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล.
27 ธันวาคม 2462.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 2/5 พระราชบัญญัติประถมศึกษาของหม่อมเจ้าคำรบ
กราบบังคมทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นรัชกาลที่ 6. 7 กันยายน 2463.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 2/5. พระราชบัญญัติประถมศึกษา หนังสือของกรมราช
เลขาธิการ เรือนเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. 18 กันยายน 2463.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.22/14. รายงานเจ้าพระยาอมราชตรวจราชการมณฑล
ปัตตานี เจ้าพระยาอมราชกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.
21 มิถุนายน 2466.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6. เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็น
ที่จะจัดการศึกษา ร.ศ.131 สำหรับพระราชวินิจฉัยคราวที่1. 2455.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 10/5. รายงานการประชุมเสนาบดี ครั้งที่ 1. 2457.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 18.1/11. งบประมาณกระทรวงธรรมการ พ.ศ.2455-2467.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 บ. 1.3/24. ส่วนพระองค์ดำรงราชานุภาพ แผนกสภาการคลัง
ในเรื่องการเก็บเงินศึกษาพลี กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ภายหลังจากการพ้นตำแหน่งเสนาบดี
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม.25 ตุลาคม 2469.

ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 7 บ. 1.3/25. กระทรวงธรรมการจะประกาศแสดงยอดเงินรายรับรายจ่าย แผนกศึกษาพลี. 25 ตุลาคม - 25 มีนาคม 2469.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ. 2/1-9. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. 11 มกราคม 2469.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ. 2/4. บันทึกเรื่องเงินศึกษาพลีและการจ่ายเงินช่วยการประถมศึกษา. 28 มีนาคม 2472.

_____. เอกสาร ศธ. 28/9. ราชบรรดาบล้านมัทรี ตำบลพยุหะเด่น อำเภอยะหริ่ง จังหวัดนครสวรรค์ ร้องทุกข์เพื่อขอให้ลดอัตราเงินศึกษาพลี ลงเป็นเพียงคนละ 1 บาท. 14 มิถุนายน - 22 กันยายน 2465.

_____. เอกสาร ศธ. 28/10. ราชบรรดาบล้านเมือง จังหวัดสวรรคโลก ขอให้ลดหย่อนเก็บเงินศึกษาพลีแก่ทวยราษฎร์เพียงหลังคาเรือนละ 1 บาทต่อปี. 14-23 มิถุนายน 2465.

_____. เอกสาร ศธ. 28/11. ราชบรรดาบล้านระยอง 148 ราย ขอลดเงินศึกษาพลีโดยยื่นเรื่องราวมาทางกระทรวงศึกษาธิการ ทรงทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา และทางมณฑลชวยกเว้นเงินศึกษาพลี. 18 มิถุนายน - 24 กุมภาพันธ์ 2465.

_____. เอกสาร ศธ. 28/14. ศึกษาธิการมณฑลภูเก็ตขอความดำริห์เรื่องการเก็บเงินศึกษาพลี. 21 กรกฎาคม - 7 สิงหาคม 2465.

_____. เอกสาร ศธ. 28/23. นายกำชัย ชำชา ชาตึกแขกอินเตียในบังคับอังกฤษ อยู่ที่จังหวัด สิงห์บุรีขัดขึ้นไม่ยอมเสียเงินศึกษาพลี ถูกสั่งยึดทรัพย์สิน. 13 กุมภาพันธ์ - 14 มิถุนายน 2466.

_____. เอกสาร ศธ. 28/39. มีผู้ให้เงินศึกษาพลีเกินกว่าที่กำหนดเก็บมณฑลมหาสารคาม. 28 เมษายน - 27 มิถุนายน 2466.

_____. เอกสาร ศธ. 28/48. กระทรวงพระคลังต่างประเทศส่งหนังสือกงสุลเขลนารอล อังกฤษ เรื่องหัวหน้าบังคับอังกฤษ จังหวัดอุบลราชธานีหาหรือถึงการที่จะต้องเสียค่าศึกษาพลีคนละ 2 บาท. 16 มิถุนายน-10 ธันวาคม 2466.

- ศิลปากร. กรม. เอกสาร ศธ. 28/50. กระทรวงต่างประเทศส่งหนังสือกงสุลเฮนราล อังกฤษ เรื่องหัวหน้าคนบังคับอังกฤษ จังหวัดอุบลราชธานีหาหรือถึงการที่จะต้องเสียศึกษาพลีคนละ 2 บาท. 16 มิถุนายน-10 ธันวาคม 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 28/57. มณฑลจันทบุรี ได้รับคำร้องขอพระราชทาน ค่าบลด
บางทราย 115 คน ขอลดอัตราเงินศึกษาพลีในท้องที่จังหวัดชลบุรี ซึ่งเก็บคนละ 3
บาท เป็นคนละ 2 บาท.
- _____. เอกสาร ศธ. 28/58. มีผู้ให้เงินศึกษาพลีเกินกว่าอัตรากำหนดเก็บ มณฑลอุบล
ราชธานี. 9 สิงหาคม - 22 กุมภาพันธ์ 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 28/59. มีผู้ให้เงินศึกษาพลีเกินกว่าอัตรากำหนดเก็บ มณฑลอยุธยา.
13 สิงหาคม - 22 มีนาคม 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 28/60. มณฑลนครราชสีมา ส่งบัญชียอดรายจ่ายเงินศึกษาพลี
สำหรับโรงเรียนประชาบาลที่นายอำเภอตั้ง. 30 พฤษภาคม 2469 - 19 เมษายน 2470.
- _____. เอกสาร ศธ. 28/67. มณฑลพิษณุโลกส่งสำเนาคำสั่งกำกับและเพิ่มเติมเรื่อง
ระเบียบการคุ้มครองเงินศึกษาพลีให้ทั่วทั้ง 7 ประการ. กันยายน - 21 มกราคม 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 28/70. งบรายได้รายจ่ายเงินศึกษาพลี. 5 ตุลาคม 2466 -
30 เมษายน 2467.
- _____. เอกสาร ศธ. 28/72. มีผู้ให้เงินศึกษาพลีเกินกว่าอัตรากำหนดเก็บ จังหวัดกรุงเทพฯ.
26 ตุลาคม - 5 มีนาคม 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 28/75. ศึกษาธิการมณฑลอูตรธานีเรียนปฏิบัติเรื่องการยึดและขาย
ทอดตลาดทรัพย์สินสมบัติของผู้ค้างเงินศึกษาพลี ตามมาตรา 41 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา.
1 - 10 พฤศจิกายน 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 28/79. ศึกษาธิการมณฑลภูเก็ตได้หาหรือเรื่องการเก็บเงินศึกษาเงิน
ศึกษาพลีและการทำงบประมาณรายจ่ายรายจ่าย. 18 ธันวาคม - 18 มกราคม 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 28/81. ศึกษาธิการมณฑลอยุธยาหาหรือเรื่องการเก็บเงินศึกษาพลีตาม
พระราชบัญญัติประถมศึกษา.

ศิลปากร, กรม. เอกสาร ศช. 28/83. แก้ไขวิธีเขียนใบเสร็จเก็บเงินศึกษาพลี.

3 มีนาคม 2466 - 28 ธันวาคม 2469.

_____. เอกสาร ศช. 28/84. กระทรวงศึกษาธิการให้ส่งบัญชีเงินศึกษาพลีเฉพาะพ.ศ. 2465ไปให้ทราบว่าเป็นเงินคงเรียกเก็บเงินได้จริงเท่าไร คงค้างเมื่อสิ้น
สัปดาห์ยังเก็บไม่ได้เท่าใด. 19 มีนาคม 2466 - 19 พฤษภาคม 2468.

_____. เอกสาร ศช. 28/87. มณฑลพิษณุโลก ส่งสำเนาสิ่งกำชับและเพิ่มเติมระเบียบการ
คุ้มครองเงินศึกษาพลีให้ผู้ว่าราชการจังหวัด. กันยายน - 21 มกราคม 2466.

_____. เอกสาร ศช. 28/112. เพิ่มเติมวิธีการตามมาตรา 28. 6 ธันวาคม 2467 -
กันยายน 2469.

_____. เอกสาร ศช. 28/131. งบรายได้อำนาจเงินศึกษาพลี. 13 กรกฎาคม 2468.

_____. เอกสาร ศช. 28/137. มณฑลปัตตานีส่งรายงานตรวจการศึกษาในท้องที่อำเภอ
เขตของหลวงครูเนติพิสัย เกี่ยวกับการเก็บเงินศึกษาพลี. 30 กันยายน - 9 มกราคม
2468.

_____. เอกสาร ศช. 28/151. จำหน่ายบัญชีผู้ค้างเงินศึกษาพลี. 16 เมษายน 2469 -
2 พฤศจิกายน 2470.

_____. เอกสาร ศช. 28/153. ส่งยอดเงินรายรับรายจ่ายศึกษาพลีถวายนาออกสภาการคลัง.
20 เมษายน - 14 กันยายน 2469.

_____. เอกสาร ศช. 28/160. มณฑลนครศรีธรรมราชส่งบัญชียอดรับจ่ายเงินศึกษาพลี
สำหรับโรงเรียนประชาบาล. 30 พฤษภาคม 2469 - 16 เมษายน 2470.

_____. เอกสาร ศช. 28/163. จังหวัดสุราษฎร์ธานีส่งบัญชียอดอนุญาตจำหน่ายเงินศึกษาพลี
ค้าง. 17 มิถุนายน - 31 ธันวาคม 2469.

_____. เอกสาร ศช. 28/177. จังหวัดสุราษฎร์ธานีส่งบัญชียอดอนุญาตจำหน่าย
เงินศึกษาพลี. 26 สิงหาคม - 27 กันยายน 2469.

_____. เอกสาร ศช. 28/201. ข้อร้องไห้กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามช่วยเก็บเงิน
ศึกษาพลีแก่ภักดีและคนงานในกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยามในท้องที่มณฑลนครศรีธรรมราช
นครศรีธรรมราชกับตำบลนนทบุรี จังหวัดปรางค์บุรี. 25 มกราคม 2469 -
21 พฤษภาคม 2471.

ศิลปากร, กรม. เอกสาร ศธ. 28/247. กรรมการมณฑลพายัพแจ้งเหตุการณ์ขัดแย้งและ
เสื่อมทรามในการเก็บเงินศึกษาพลี. 26 กันยายน - 20 มกราคม 2470.

_____. เอกสาร ศธ. 28/265. งบประมาณรายได้อายจ่ายศึกษาพลีมณฑลต่าง ๆ.
4 มกราคม 2470 - 21 กุมภาพันธ์ 2470.

_____. เอกสาร ศธ. 28/266. ข้อร้องไห้กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม ช่วยเก็บเงิน
ศึกษาพลีแก่กลีและคนงานในท้องที่มณฑลพายัพ ราชบุรี. 3 มกราคม 2470 - 8
กุมภาพันธ์ 2471.

_____. เอกสาร ศธ. 28/267. งบประมาณเงินรายได้อายจ่ายศึกษาพลีมณฑลต่าง ๆ.
4 มกราคม 2470 - 31 พฤษภาคม 2471.

_____. เอกสาร ศธ. 28/369. เปิดเครดิตเงินทุนศึกษาพลี มณฑลปราจีนบุรี.
10 เมษายน - 21 สิงหาคม 2473.

_____. เอกสาร ศธ. 28/373. งดเก็บเงินศึกษาพลี รัฐบาลเก็บเงินจำนวนหนึ่งให้เป็น
เงินอุดหนุนการศึกษาประชาชนนับตั้งแต่ พ.ศ. 2473 กระทรวงธรรมการสั่งบันทึกคำ
อธิบายเรื่องเงินศึกษาพลีและการจำหน่ายเงินช่วยการศึกษาประชาชนที่ได้ตกลงกับ
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. 29 เมษายน - 21 พฤศจิกายน 2473.

_____. เอกสาร ศธ. 28/375. เปิดเครดิตเงินทุนศึกษาพลี มณฑลพิษณุโลก.
21 พฤษภาคม 2473 - 13 กรกฎาคม 2474.

_____. เอกสาร ศธ. 33/187. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียน
มณฑลกรุงเทพฯ. 16 พฤษภาคม 2461 - 31 สิงหาคม 2463.

_____. เอกสาร ศธ. 33/206. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑล
อุบลราชธานี. 29 มีนาคม 2462 - 11 มีนาคม 2463.

_____. เอกสาร ศธ. 33/207. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลสุราษฎร์
ธานี. 17 พฤศจิกายน 2462 - 22 กันยายน 2463.

_____. เอกสาร ศธ. 33/209. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลอูตรธานี.
4 ธันวาคม 2462 - 6 กรกฎาคม 2464.

_____. เอกสาร ศธ. 33/211. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลร้อยเอ็ด.
13 ธันวาคม 2462 - 6 กรกฎาคม 2464.

- ศิลปากร, กรม. เอกสาร ศษ. 33/212. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑล
กรุงเทพฯ. 29 มกราคม 2462 - 16 กุมภาพันธ์ 2463.
- _____. เอกสาร ศษ. 33/215. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลมหาราชบุรี
20 มีนาคม 2462 - 6 พฤศจิกายน 2463.
- _____. เอกสาร ศษ. 33/217. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลพายัพ.
31 มีนาคม 2462 - 15 ธันวาคม 2463.
- _____. เอกสาร ศษ. 33/218. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลนครราชสีมา.
19 เมษายน - 11 มีนาคม 2463.
- _____. เอกสาร ศษ. 33/219. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑลพิษณุโลก.
23 เมษายน - 12 กุมภาพันธ์ 2463.
- _____. เอกสาร ศษ. 33/249. แจ้งความเรื่องบริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนต่าง ๆ.
18 เมษายน - 9 มีนาคม 2464.
- _____. เอกสาร ศษ. 33/259. มีผู้บริจาคทรัพย์และสิ่งของบำรุงโรงเรียนมณฑล
พิษณุโลก. 4 พฤศจิกายน 2464 - 11 กุมภาพันธ์ 2467.
- _____. เอกสาร ศษ. 35/5. กรมราชเลขาธิการส่งรายงานของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า
ราชการมณฑลมหาราชบุรีว่าด้วยการศึกษา. 20 กันยายน - 11 มีนาคม 2464.
- _____. เอกสาร ศษ. 35.1/1. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาที่กำหนดอายุ
เด็กที่จะเกณฑ์ให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลร้อยเอ็ด. 17 พฤษภาคม -
16 มีนาคม 2464.
- _____. เอกสาร ศษ. 35.1/5. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาที่กำหนดอายุ
เด็กที่จะเกณฑ์ให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลสุราษฎร์ธานี. 10 ตุลาคม -
19 มกราคม 2464.
- _____. เอกสาร ศษ. 35.1/14. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมและกำหนด
อัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาพลีกับกำหนดอายุเด็กที่เกณฑ์ให้ศึกษา พ.ศ. 2470 ในมณฑลพายัพ.
8 มีนาคม 2468 - 11 มกราคม 2469.

- ศิลปากร, กรม. เอกสาร ศธ. 35.1/23. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติม และ การกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาพลีกับกำหนดอายุเด็กที่เกณฑ์ให้ศึกษาใน มณฑลอุดรธานี. 12 มกราคม 2464 - 25 พฤษภาคม 2465.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/25. จังหวัดพระประแดงขอประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา. 19 มกราคม - 8 กุมภาพันธ์ 2484.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/40. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมกับการกำหนด อายุเด็กให้ศึกษาและกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาพลีในมณฑลมหาสารคาม. 25 พฤษภาคม 2465 - 26 มิถุนายน 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/47. ศึกษาธิการมณฑลสุราษฎร์ธานีหาวิธีว่าจะใช้แบบอะไร เป็น หมายยึดทรัพย์ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา. 15 มกราคม - 1 กันยายน 2465.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/54. มณฑลราชบุรี กำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงิน ศึกษาพลีสำหรับ พ.ศ.2470. 16 พฤศจิกายน-6 มกราคม 2469.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/57. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติม กับการกำหนดอายุเด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาในมณฑลราชบุรี. 16 กันยายน - 12 มกราคม 2465.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/58. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมกับการ กำหนดอายุเด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาในมณฑลภูเก็ต. 8 ตุลาคม 2465 - 13 เมษายน 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/67. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมกับการ กำหนดอายุเด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาในมณฑลอุบลราชธานี. 6 พฤศจิกายน 2465 - 16 กรกฎาคม 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/81. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมกับการ กำหนดอายุเด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาในมณฑลปราจีนบุรี. 16 กุมภาพันธ์ - 9 มีนาคม 2465.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/83. กระทรวงมหาดไทยวางระเบียบควบคุมการที่กรรมการ อำเภอยึดทรัพย์สินของราษฎร. 5 เมษายน 2466 - 24 พฤศจิกายน 2467.

- ศิลปากร, กรม. เอกสาร ศธ. 35.1/86. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติม
กับการกำหนดอายุเด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาในมณฑล
จันทบุรี. 25 มิถุนายน - 20 มีนาคม 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/100. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมกับการ
กำหนดอายุเด็กให้ศึกษากับการกำหนดอัตราและเวลาเก็บเงินศึกษาในมณฑลมหาสารคาม.
30 พฤศจิกายน - 17 มกราคม 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/113. มณฑลอุบลราชธานีประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา
เพิ่มเติมกับการกำหนดอายุเด็กที่จะให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลี. 17 มิถุนายน -
24 มีนาคม 2466.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/127. มณฑลมหาสารคามประกาศใช้พระราชบัญญัติ
ประถมศึกษาเพิ่มเติมและกำหนดอายุเด็กที่จะให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลี.
14 พฤศจิกายน - 19 มีนาคม 2467.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/129. มณฑลร้อยเอ็ดกำหนดอายุเด็กที่จะให้ศึกษาและการ
เก็บเงินศึกษาพลี. 6 - 26 ธันวาคม 2467.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/133. มณฑลสุราษฎร์ธานีกำหนดอายุเด็กที่จะให้ศึกษาและการ
เก็บเงินศึกษาพลี. 13 - 21 กุมภาพันธ์ 2469.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/136. มณฑลนครสวรรค์กำหนดอายุเด็กที่จะให้ศึกษาและการ
เก็บเงินศึกษาพลี. 7 - 24 มีนาคม 2467.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/142. การที่จะใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ.
9 มกราคม 2468 - 9 มกราคม 2471.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/144. กระทรวงมหาดไทยตอบข้อหารือเรื่องการประกาศใช้
พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติม. 26 มกราคม 2470.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/146. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมกับ
การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลีประจำ พ.ศ. 2470 ในมณฑลพายัพ.
8 มีนาคม 2468 - 11 มกราคม 2469.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/158. มณฑลกรุงเทพฯ กำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บ
เงินศึกษาพลีสำหรับ พ.ศ. 2470. 27 พฤศจิกายน - 24 มีนาคม 2469.

- ศิลปากร, กรม. เอกสาร ศธ. 35.1/161. มณฑลพิษณุโลก กำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลี. 29 ธันวาคม - 28 กุมภาพันธ์ 2469.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/164. มณฑลนครราชสีมา กำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลี. 5 - 26 มีนาคม 2469.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/167. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมอีก 1 ตำบลกับการกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลี. 17 พฤษภาคม - 8 มีนาคม 2471.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/168. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มเติมกับการกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลีประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลปราจีนบุรี. 25 พฤษภาคม - 12 ธันวาคม 2471.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/169. มณฑลราชบุรี กำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลี. 28 - 9 มีนาคม 2471.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/171. การโอนท้องที่การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลีประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลจันทบุรี. 2 ตุลาคม - 7 กุมภาพันธ์ 2472.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/172. กรรมการมณฑลนครราชสีมาหรือเรื่องคำอธิบายเพิ่มเติมพระราชบัญญัติประถมศึกษา ฉบับที่ 4. 8 - 25 ตุลาคม 2471.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/174. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลีประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลนครราชสีมา. 8 ธันวาคม - 22 มกราคม 2471.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/178. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลีประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลพิษณุโลก. 27 ธันวาคม - 28 มกราคม 2471.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/179. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงินศึกษาพลีประจำ พ.ศ. 2472 สำหรับมณฑลนครราชสีมา. 2 - 19 มกราคม 2471.
14 มิถุนายน 2466
- _____. เอกสาร ศธ. 35.1/180. มณฑลปัตตานีการกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและเก็บเงินศึกษาพลี. 5 - 21 มกราคม 2471.

ศิลปากร, กรม. เอกสาร ศธ. 35.1/184. การกำหนดอายุเด็กให้ศึกษาและการเก็บเงิน
ศึกษาพลี ประจำปี.ศ.2472 สำหรับมณฑลนครราชสีมา กับ แยกท้องที่เพิ่มขึ้นอีก
ตำบลหนึ่ง. 20 กุมภาพันธ์ 2471- 10 พฤษภาคม 2472.

. เอกสาร ศธ. 35.2/29. รัฐบาลให้เงินอุดหนุนการศึกษาประจำบาลมณฑลภูเก็ตปีละ
40,000 บาท กับสิ่งเชยความเห็นการศึกษาประจำบาล. 8 กันยายน 2460 -
21 เมษายน 2465.

. เอกสาร ศธ. 35.2/31. กระทรวงธรรมการตอบเรื่องถวายพระราช
กุศลเงินบำรุงการศึกษาประจำบาลจังหวัดที่ 1 พ.ศ.2460. 5 ตุลาคม 2460 -
29 สิงหาคม 2461.

. เอกสาร ศธ. 35.2/35. การหาเงินสำหรับจัดตั้งโรงเรียนประจำบาลตามตำบล
ต่าง ๆ ในจังหวัดสระบุรี. 26 มกราคม - 17 กุมภาพันธ์ 2462.

. เอกสาร ศธ. 35.2/51. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียน
ประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง. 8 พฤษภาคม 2469 - 9 มิถุนายน 2470.

. เอกสาร ศธ. 35.2/52. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี สำหรับโรงเรียน
ประจำบาล ที่นายอำเภอตั้ง ประจำปี พ.ศ.2469. 8 พฤษภาคม 2469 - 24 กันยายน
2469.

. เอกสาร ศธ. 35.2/53. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียน
ประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง. 24 พฤศจิกายน 2468 - 24 พฤษภาคม 2470.

. เอกสาร ศธ. 35.2/54. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี
สำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง. 20 พฤษภาคม 2469 - 28 พฤษภาคม 2470.

. เอกสาร ศธ. 35.2/56. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียน
ประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง ตั้งแต่ มกราคม 2468- มีนาคม 2469. 4 มิถุนายน 2468 -
26 พฤษภาคม 2470.

. เอกสาร ศธ. 35.2/57. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี สำหรับโรงเรียน
ประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง ตั้งแต่ มกราคม 2468-มีนาคม 2469. 8 มิถุนายน 2469 -
3 มิถุนายน 2470.

- ศิลปากร, กรม. เอกสาร ศธ. 35.2/58. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี สำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง ตั้งแต่ มกราคม 2468-มีนาคม 2469. 19 มิถุนายน 2469 -20 พฤษภาคม 2470.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.2/59. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลีสำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง ตั้งแต่ มกราคม 2468-มีนาคม 2469. 22 มิถุนายน 2469 - 27 มิถุนายน 2470.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.2/60. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี สำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง ตั้งแต่ มกราคม 2468-มีนาคม 2469. 28 มิถุนายน 2469 - 15 มิถุนายน 2470.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.2/61. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี สำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง ตั้งแต่ 16 กรกฎาคม 2469-21 มกราคม 2470.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.2/62. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี สำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง ตั้งแต่ มกราคม 2468-มีนาคม 2469. 19 กรกฎาคม 2469 - 20 มิถุนายน 2470.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.2/64. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี สำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง ตั้งแต่ มกราคม 2468-มีนาคม 2469. 14 กันยายน 2469 - 11 กรกฎาคม 2470.
- _____. เอกสาร ศธ. 35.2/65. บัญชีแสดงยอดรายรับรายจ่ายเงินศึกษาพลี สำหรับโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง ตั้งแต่ มกราคม 2468-มีนาคม 2469. 15 กันยายน 2469 - 24 พฤษภาคม 2470.
- _____. เอกสาร ศธ. 42/13. รายงานการประชุมและสมทเทศาภิบาล แผนกกระทรวงศึกษาธิการ 2462.
- _____. เอกสาร ศธ. 44/29. มณฑลจันทบุรี ส่งรายงานประจำ พ.ศ.2459. 28 กันยายน - 15 พฤศจิกายน 2460.
- _____. เอกสาร ศธ. 44/31. มณฑลราชบุรี ส่งรายงานประจำ พ.ศ.2459. 5 ตุลาคม - 17 มกราคม 2460.

ศิลปากร, กรม. เอกสาร ศธ. 44/32. มณฑลพิษณุโลก ส่งรายงานประจำ พ.ศ. 2459.

9 ตุลาคม - 18 ธันวาคม 2460.

_____. เอกสาร ศธ. 44/33. มณฑลนครราชสีมา ส่งรายงานประจำ พ.ศ. 2459.

11 ตุลาคม - 28 พฤศจิกายน 2460.

_____. เอกสาร ศธ. 44/34. มณฑลนครสวรรค์ ส่งรายงานประจำ พ.ศ. 2459.

17 ตุลาคม - 29 พฤษภาคม 2460.

_____. เอกสาร ศธ. 44/35. มณฑลออุทัยฯ ส่งรายงานประจำ พ.ศ. 2459.

19 ตุลาคม - 21 พฤศจิกายน 2460.

_____. เอกสาร ศธ. 44/36. มณฑลปราจีนบุรี ส่งรายงานประจำ พ.ศ. 2459.

26 ตุลาคม - 3 พฤศจิกายน 2460.

_____. เอกสาร ศธ. 44/37. มณฑลอุบลราชธานี ส่งรายงานประจำ พ.ศ. 2459.

13 พฤศจิกายน 2460.

_____. เอกสาร ศธ. 44/38. มณฑลพายัพ ส่งรายงานประจำ พ.ศ. 2459.

17 พฤศจิกายน - 5 กุมภาพันธ์ 2460.

_____. เอกสาร ศธ. 44/39. มณฑลภูเก็ตส่งรายงานประจำ พ.ศ. 2459.

25 ธันวาคม - 15 มีนาคม 2460.

_____. เอกสาร ศธ. 44/40. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2460.

31 สิงหาคม 2461 - 29 พฤษภาคม 2462.

_____. เอกสาร ศธ. 44/41. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2462.

31 สิงหาคม 2461 - 29 พฤษภาคม 2462.

_____. เอกสาร ศธ. 44/42. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2461.

11 กันยายน 2461 - 3 เมษายน 2462.

_____. เอกสาร ศธ. 44/43. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2462.

4 ตุลาคม 2461 - 26 สิงหาคม 2462.

_____. เอกสาร ศธ. 44/44. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2463.

2 กรกฎาคม 2462 - 3 มีนาคม 2463.

ศิลปากร, กรม. เอกสาร ศษ. 44/48-81. รายงานการศึกษาประจำ พ.ศ.ของมณฑล
ราชบุรี นครราชสีมา ร้อยเอ็ด พิษณุโลก ปัตตานี นครศรีธรรมราช นครสวรรค์
สุราษฎร์ธานี นครชัยศรี ภูเก็ต ปราจีนบุรี พายัพ กรุงเทพฯ นครธานี महाराष्ट्र
อยุธยา และอุบลราชธานี. 8 กันยายน 2468 - 2 กันยายน 2470.

เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญครั้งแรก พ.ศ.
2498. 2498.

_____. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญครั้งแรก และสมัยวิสามัญ ชุดที่ 2
พ.ศ.2499. 2499.

เอกสารขั้นต้นที่จัดพิมพ์แล้ว

"คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องเงิน กศ.ส."; ราชกิจจานุเบกษา.

เล่มที่ 75 ตอนที่ 32. 22 เมษายน 2501.

กรรมการ, กระทรวง. รายงานกระทรวงธรรมการ ตั้งแต่ฉบับที่ 14-22. 2464 - 2472.

"พระราชหัตถเลขาทรงรับสั่งในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ." ใน อนุสรณ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์. 17 มีนาคม 2507.

ศิลปากร, กรม. จารึกสุโขทัย. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

2526.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. รายงานการประชุมคณะที่ปรึกษาเรื่องการศึกษาประจำปี พ.ศ.

2494 เล่ม 2. พระนคร : โรงพิมพ์โรงเรียนการช่างวุฒศึกษา (แผนกการพิมพ์),

2498.

เสถียร ลาลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม). "พระราชบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พ.ศ.

2481," ใน ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 52 ภาค 1. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์.

เอกสารชั้นรอง

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึงพ.ศ.2484.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ.2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

ชัยสิริ สมุทวณิช. "โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมของครูเทพ," ใน ชุดชีวิตและผลงานของครูเทพ. พระนคร : พิชฌเนศ. 2508.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระยา. เทศาภิบาล. ม.ป.ป.

เติม วิชาศัพทจนกิจ. อีสานในสมัยพระบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. 2514.

นิรมล ตีรณสาร สวัสดิบุตร. แนวทางการศึกษาของบุคคลสำคัญของไทยในรอบสองร้อยปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลาภนิติยากร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2526.

ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ.2411-2453. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

ปิ่น มาลากุล, ม.ร.ว. การศึกษาสมัยที่มหาอำมาตย์เอกพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัติ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2512.

พิพาดา อิงเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทย สมัย ต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325-2394). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. การสำรวจสถานะความรู้ว่าด้วยตัวอักษรในเมืองไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.

_____. ตัวอักษรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.

ลาลูแบร์, เดอ. จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่มที่ 1. แปลโดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิป ประพันธ์พงศ์. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2505.

วุฒิชัย มูลศิลป์. การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. กรุงเทพฯ : ดันฮั้ว จำกัด, 2534.

_____. แนวความคิดทางการศึกษาของไทย 2411-2475. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาสังคม-ศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำนักงานกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526.

ศุภร ศรีแสน. การศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2527.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435-2507. พระนคร : องค์การค้ำของครูสภา, 2507.

สุจิต ถาวรสุข. พระประวัติและงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพเล่ม 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครูสภา, 2528.

สุนทร โคตรบรรเทา. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2524.

อดิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325-2416. แปลโดย ม.ร.ว.ประกาศทอง สิริสุข และพรณี นัตรพลรักษ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

อเนก เขียรถาวร. เศรษฐศาสตร์การภาษีอากร 2. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2521.

วารสาร

ชัยนันท์ นันทพันธ์. "เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว"; วารสารธรรมศาสตร์. 7(2): 24-27: ตุลาคม - ธันวาคม 2520.

อมรตฤณารักษ์. จมื่น. ลายพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 6. สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 5(2) : 4 กุมภาพันธ์ 2511.

"แสดมภ์การกุศลบำรุงการศึกษา และสาธารณสุข (กศ.ส.)," วิทยาจารย์. 5(1) : 397-402 ; พฤษภาคม 2496.

หนังสือพิมพ์

"การเก็บเงินศึกษาฟรีไม่เสมอกัน," หนังสือพิมพ์กรรมกร. 24 มีนาคม 2465.

"เดือดร้อนราษฎรขาดประโยชน์หลวง", หนังสือพิมพ์กรรมกร. 16 มิถุนายน 2466.

"ใบเสร็จศึกษาฟรี"; หนังสือพิมพ์กรรมกร. 21 กรกฎาคม 2466.

ปริญญานิพนธ์

- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. การศึกษากระบวนการยอมรับเอาการศึกษาในรูปโรงเรียนเป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการรักษาเอกราชของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2414-2464. ปริญญานิพนธ์ กศ.ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529. อัดสำเนา.
- จารุวรรณ ไวยเจตน์. การศึกษาภาคบังคับของไทยในระยะ 10 ปี ก่อน พ.ศ.2475. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2516. อัดสำเนา.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.112. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2516. อัดสำเนา.
- _____. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.112 : การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลก, 2523. อัดสำเนา.
- จิตรงาม วิเศษพันธ์. นโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาลในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468). ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2526. อัดสำเนา.
- แนนน้อย ติตติรานนท์. เสนาศักดิ์กระทรวงธรรมการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518. อัดสำเนา.
- ไพรัตน์ จันทราชาติ. ความคิดใหม่ทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325-2394). ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2528. อัดสำเนา.
- พิรุฬห์ สวัสดิ์รัมย์. การปฏิรูปการศึกษา ในมณฑลอีสาน พ.ศ.2442-2475. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2530. อัดสำเนา.
- พรเพ็ญ อ้นตระกูล. การใช้จำบเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517. อัดสำเนา
- มนูญ ลาภโรจน์. นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468). ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521. อัดสำเนา.

ธงยุกท ไชยสีหา. การวิเคราะห์แนวความคิดในการปฏิรูปการศึกษาของผู้นำการศึกษาไทย
ระหว่าง พ.ศ. 2414-2464. ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2526. อัดสำเนา.

ระลึก ธานี. นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลง
การปกครอง (พ.ศ. 2475-2503). ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522. อัดสำเนา.

วารุณี โอสสารมย์. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475. วิทยานิพนธ์ อ.ม.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524. อัดสำเนา.

วิชัย เสวมาตย์. การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
วิทยานิพนธ์ ร.ม. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, 2510. อัดสำเนา.

วิไลลักษณ์ แดงชัยวัฒน์. การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ระหว่าง พ.ศ. 2448-2475.
ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2531. อัดสำเนา.

วุฒิชัย มูลศิลป์. นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว. ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยวิชาการศึกษา,
2512. อัดสำเนา.

สมศักดิ์ มหาทรัพย์สกุล. การเก็บเงินศึกษาผลและผลกระทบต่อสังคมไทย ระหว่างพ.ศ. 2444-
2482. ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2534. อัดสำเนา.

สุรัสวดี ประสุตเสถียร. การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ. 2436-2476. ปริญญาโท
กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2526. อัดสำเนา.

สุทธิพันธ์ ชูทรานนท์. การเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย (พ.ศ. 2416-2475).
ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2524. อัดสำเนา.

Primary Source

Ministry of Finance - Report of The Financial Advisor on The Budget of
Kingdom of Siam for The Year B.E. 2454-2464 (1911-1961 A.D.).

Ministry of Finance Statistical Year Book of Kingdom of Siam B.E.
2465-2472 (1922-1929 A.D.).

Secondary Source

Brinkley, Alan and others. American History. New York : McGraw-Hill,
Inc. 1991.

Cecil Bining, Arther. The Rise of American Economic life. New York :
University of Pennsylvania, 1943.

Ingram, James C. Economic Change in Thailand 1850 - 1970.
Standford : Standford University Press. 1971.

Wyatt, David K. The Politic of Reform in Thailand : Education in The
Reign of King Chulalongkorn). New Haven : Yale University Press,
1962.

ה הנחמה

พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า บัดนี้เป็นการสมควรจะจัดประถมศึกษาให้แพร่หลาย และให้เจริญยิ่งขึ้นในพระราชอาณาจักร และร้อยกรองบทกฎหมายของข้อบังคับสำหรับประถมศึกษาวางลงไว้ให้เป็นระเบียบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาไว้สืบไปดังนี้

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้ชื่อว่า พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้เป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2464
เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจที่จะทำบัญชีเพิ่มเติม เพื่อขยายการใช้ในอำเภอและตำบลอื่น ๆ ได้อีกต่อไป เมื่อเห็นว่าเป็นการสมควรที่จะทำดังนี้

มาตรา 3 บทวิเคราะห์ศัพท์ในพระราชบัญญัติ

คำว่า "โรงเรียนประถมศึกษา" หมายความว่า โรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนราษฎร์

คำว่า "โรงเรียนรัฐบาล" หมายความว่า โรงเรียนประถมศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการตั้งและดำรงอยู่ด้วยเงินในงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการทั้งสิ้น

คำว่า "โรงเรียนประชาบาล" หมายความว่า โรงเรียนประถมศึกษาที่ประชาชนอำเภอหนึ่งหรือตำบลหนึ่งตั้งและดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของตนเองหรือที่นายอำเภอตั้งขึ้น และดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของประชาชนที่ว่านั้น อยู่ในความดูแลของกระทรวงศึกษาธิการในหมู่บ้านหนึ่งหมู่เดียวกัน หรือตำบลหนึ่งตำบลเดียวกันจะตั้งและดำรงโรงเรียนประชาบาลอยู่มากกว่าโรงเรียนหนึ่งก็ได้ ถ้าเป็นการจำเป็น

คำว่า "โรงเรียนราษฎร์" หมายความว่า โรงเรียนประถมศึกษาที่บุคคลคนเดียวหรือหลายคนรวมกันตั้งและดำรงอยู่ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์

คำว่า "เด็ก" หมายความว่า เด็กชายและเด็กหญิงไม่ว่าอยู่ที่ใด

ลักษณะที่ 1 ข้อยกเว้นต่าง ๆ

มาตรา 4 ศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลและในโรงเรียนประชาบาลยอมให้เปล่า คือว่าไม่เรียกค่าสอนจากเด็กที่มาเรียน

มาตรา 5 เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจนอายุได้ 14 ปีบริบูรณ์ แต่สำหรับบางอำเภอและตำบลด้วยเหตุเฉพาะท้องที่ เขตอายุ 7 ปีที่ว่่านี้อาจเชิบบัขึ้นเป็น 8 ปี 9 ปี หรือ 10 ปีก็ได้ ตามที่กระทรวงศึกษาธิการชี้แจงไว้ เวลาเรียนในปีหนึ่งต้องไม่น้อยกว่า 320 เวลา (หรือ 800 ชั่วโมง)

มาตรา 6 การเรียนอยู่ในโรงเรียนตามพระราชบัญญัตินี้ให้กินความดังนี้

1. การที่เด็กผู้มีชื่อในบัญชีตามมาตรา 4 เรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งสอนตามหลักสูตรประถมศึกษาหรือหลักสูตรอื่น ที่เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการเห็นว่าเทียบเท่ากับหลักสูตรประถมศึกษาได้

2. การที่เด็กเรียนอยู่ในโรงเรียนที่ว่่านั้นจริง ๆ ไม่ขาดเกิน 30 วันติด ๆ กัน โดยไม่ได้รับอนุญาตหรือปราศจากเหตุผล

มาตรา 7 เมื่อเด็กคนใดอายุได้ 14 ปีบริบูรณ์ ยังอ่านและเขียนภาษาไทยไม่ได้พอสมควร ต้องเชิบบเขตที่บังคับให้เรียนอยู่ในโรงเรียนออกไปอีกจนกว่าเด็กคนนั้นจะอ่านและเขียนภาษาไทยได้พอสมควร ยกเว้นเสียแต่เด็กที่บกพร่องในส่วนกำลังความคิด ซึ่งเห็นได้ว่า คงจะเรียนให้ถึงฐานดังนั้นไม่ได้

มาตรา 8 ในเดือนสุดท้ายของปีหนึ่ง ๆ นายอำเภอต้องทำบัญชีเด็กทั้งปวงซึ่งมีที่สถูกันในห้องที่ของตนในเวลานั้น ซึ่งจะมีอายุถึงเขตที่จะต้องเข้าเรียนในระหว่างปีต่อไป

นายอำเภอต้องแจ้งความด้วยลายลักษณ์อักษรต่อบิดามารดาหรือผู้ปกครอง เด็กทุกคนที่มีชื่อในบัญชี ให้ส่งเด็กนั้นเข้าเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาระหว่างปีต่อไป ตั้งแต่เวลาที่นายอำเภอเห็นว่าจะเป็นการสะดวก และได้กำหนดไว้ในแจ้งความนั้น

ให้นายอำเภอส่งเด็กที่ว่่าให้แก่ครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาในห้องที่ของตน โรงเรียนต่อไป

มาตรา 9 โรงเรียนประถมศึกษาทุก ๆ โรงเรียน ครูใหญ่จะต้องให้สมุดบันทึก 3 เล่ม ต้องทำไว้ทันเวลาเสมอ และถูกต้องตามข้อบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ

มาตรา 10 เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการจะให้ยกเว้นเด็กคนใดคนหนึ่ง จากการเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาก็ได้ ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองร้องว่าเด็กคนนั้นรับการศึกษอยู่ในครอบครัวของเขาแล้ว

แต่ถ้าได้ยกเว้นดังนี้ บิดามารดาหรือผู้ปกครองต้องส่งเด็กนั้นให้ศึกษาธิการอำเภอปีละครั้งหนึ่งเพื่อสอบไล่ดูว่าศึกษาที่ได้รับนั้นเป็นอย่างไร ถ้าปรากฏว่าไม่เพียงพอหรือไม่ได้เรียนจบหลักสูตรประถมศึกษาหรือหลักสูตรที่เทียบได้ปานนั้น เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการเมื่อได้ทราบจากรายงานของนายอำเภอว่าเป็นดังนั้นแล้วจะถอนยกเว้นเสียก็ได้

มาตรา 11 การยกเว้นจากการเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจะให้ได้แก่ที่มีลักษณะดังนี้ อีกด้วยคือ

1. เด็กที่มีอายุต่ำกว่า 14 ปี เมื่อได้เรียนจบหลักสูตรประถมศึกษาหรือหลักสูตรอื่น ที่เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการเห็นว่าเทียบได้ปานนั้นและสอบได้ปานนั้น
2. เด็กที่บกพร่องในส่วนกำลังทางหรือกำลังความคิดหรือเป็นโรคติดต่อ
3. เด็กที่อยู่ห่างจากโรงเรียนประถมศึกษาที่สอนให้เปล่าเกิน 3,200 เมตร หรือไม่สามารถจะไปถึงโรงเรียนได้ ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งอันไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้

มาตรา 12 การยกเว้นทั้งปวงตามมาตรา 11 ผู้ว่าราชการให้ได้ แต่เมื่อได้ยกเว้นไปแล้ว ต้องรายงานต่ออุปราชหรือสมุหเทศาภิบาล อุปราชหรือสมุหเทศาภิบาลจะถอนการยกเว้นที่ผู้ว่าราชการจังหวัดได้ให้ไปนั้นเสียก็ได้

มาตรา 13 การยกเว้นชั่วคราวจากการเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาก็ได้ ช่วงเวลาไม่เกินกว่า 2 เดือนในปีหนึ่งติด ๆ กันไป หรือไม่ติด ๆ กัน เมื่อบิดามารดาหรือผู้ปกครองเด็กขอร้องด้วยลक्षणฉกษร การยกเว้นชั่วคราวนี้จะให้ได้เฉพาะต่อเมื่อปรากฏว่าการเป็นอยู่ของบิดามารดาหรือผู้ปกครองต้องอาศัยการงานที่เด็กทำ หรือจำเป็นต้องใช้เด็กสำหรับการกสิกรรมหรือการหัตถกรรม ซึ่งมีจะนั้นจะทำไปไม่ได้ทีเดียว

นายอำเภอเป็นผู้ให้ยกเว้น แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดจะถอนการยกเว้นที่นายอำเภอได้ให้ไปนั้นเสียก็ได้ เมื่อเห็นว่าควรทำดังนี้

มาตรา 14 โรงเรียนประถมศึกษาทุกโรง ต้องให้เจ้าพนักงานของรัฐบาลผู้มีตำแหน่งที่จะตรวจได้ไม่ว่าในเวลาใด ผู้มีตำแหน่งดังที่ว่านี้คือ หัวหน้ากรมกองต่าง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการ ข้าหลวงตรวจการศึกษาประจำภาค ศึกษาธิการมณฑล ศึกษาธิการจังหวัด พนักงานตรวจการศึกษาประจำแขวง และศึกษาธิการอำเภอ แห่งกระทรวงศึกษาธิการกับทั้งอุปราชและสมุหเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการจังหวัด โรงเรียนประถมศึกษาทั้งปวง นสออำเภอจะไปตรวจเพื่อสอดส่องดูว่าเด็กในท้องที่ของตนได้เรียนอยู่ในโรงเรียนตามพระราชบัญญัติได้ และส่วนโรงเรียนประจำบาลไปตรวจเพื่อทำหน้าที่จัดการและคุ้มครองตามที่กล่าวไว้

มาตรา 15 การสอบไล่ประโยคประถมศึกษา อันเป็นการสอบไล่ให้ประกาศนียบัตรประโยคประถมศึกษานั้น ให้เด็กที่ทุกคนที่ได้รับประถมศึกษาตามข้อบังคับของกระทรวงศึกษาธิการเกี่ยวแก่เรื่องนี้เข้าสอบไล่ การสอบไล่ให้มีวิชาแห่งหลักสูตรประโยคประถมศึกษาหรือหลักสูตรที่เสนาบดกระทรวงศึกษาธิการเห็นว่าเทียบได้ปานนั้น การสอบไล่ที่ว่านี้เจ้าพนักงานของกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้สอบทั้งสิ้น

ลักษณะที่ 2 โรงเรียนรัฐบาล

มาตรา 16 การตั้ง การดำรงอยู่ และการจัดโรงเรียนรัฐบาลย่อมเป็นไปตามข้อบังคับซึ่งเสนาบดกระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจออกใช้สำหรับโรงเรียนรัฐบาล

ลักษณะที่ 3 โรงเรียนประจำบาล

มาตรา 17 โรงเรียนประจำบาลตั้งดังนี้

1. ประชาชนในหมู่บ้านหนึ่ง หรือตำบลหนึ่งมีใจสมัครตั้ง เมื่อได้ยื่นเรื่องราวต่อผู้ว่าราชการจังหวัดโดยทางนายอำเภอ และได้รับอนุญาตจากผู้ว่าราชการจังหวัดให้ตั้งแล้ว
2. ถ้าประชาชนไม่สมัคร หรือไม่สามารถปฏิบัติดังนี้ ให้นายอำเภอเป็นผู้ตั้ง เมื่อได้รับอนุญาตจากผู้ว่าราชการจังหวัดแล้วอย่างเดียวกัน

มาตรา 18 โรงเรียนประจำบาลที่ประชาชนจัดตั้งขึ้น ให้มีสภากรรมการจัดการเป็นผู้จัดตั้งและดำรงไว้ สภากรรมการจัดการหนึ่งให้มีจำนวนกรรมการจัดการไม่เกิน 5 คน และผู้ที่สมัครออกเงินสำหรับการตั้งขึ้น และดำรงอยู่แห่งโรงเรียนที่ว่าเป็นผู้ตั้ง

มาตรา 19 การตั้งกรรมการจัดการนั้น

1. ในการจัดตั้งโรงเรียนนี้ เมื่อประชาชนจำนวนหนึ่งได้ลงชื่อสมัครออกเงิน และได้ออกเงินแล้วได้จำนวนเงินซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นว่าพอที่จะจัดตั้งโรงเรียนได้เมื่อใด ผู้ที่ลงชื่อสมัครออกเงิน และได้ออกเงินแล้วตามอัตราที่อุปราชหรือสมุหเทศาภิบาลกำหนดตามที่เห็นเป็นการสมควร ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่ไม่ต่ำกว่า 5 บาท มีสิทธิให้คะแนนเลือกได้คนละคะแนนในการตั้งกรรมการจัดการ

2. สำหรับการดำรงโรงเรียน ผู้ที่ลงชื่อออกเงินเลือกตั้งกรรมการจัดการในต้นเดือนของทุกปี ยกเว้นเสียแต่ผู้ที่ลงชื่อออกเงินคนใดไม่ได้ออกเงินสำหรับการดำรงอยู่แห่งโรงเรียนตามอัตราที่อุปราชหรือสมุหเทศาภิบาลกำหนดตามที่เห็นเป็นการสมควร ซึ่งเป็นจำนวนเงินไม่ต่ำกว่า 5 บาทต่อไปตามคราวเป็นอันไม่มีสิทธิจะให้คะแนนเลือกตั้งได้

แต่อย่างไรการตั้งกรรมการจัดการนั้นยังไม่นับว่าถูกต้องตามกฎหมายจนกว่าจะได้เสนอผู้ว่าราชการจังหวัด และได้รับความเห็นชอบแล้ว

กรรมการจัดการที่ตั้งขึ้นนี้ อาจได้ค่าตอบแทนจากเงินบำรุงโรงเรียนตามที่ผู้ว่าราชการกำหนดให้เป็นปี ๆ ไป ด้วยความเห็นชอบของอุปราชหรือสมุหเทศาภิบาล

มาตรา 20 เมื่อประชาชนได้รับอนุญาตให้ตั้งโรงเรียนประจำบาลขึ้นในหมู่บ้านหรือตำบลที่อยู่นั้น และได้ตั้งกรรมการจัดการแล้ว กรรมการจัดการตั้งนี้ต้องไปจดทะเบียนที่ว่าการอำเภอตามท้องที่

มาตรา 21 กรรมการจัดการหนึ่งสภาเดียวกันจะตั้งให้จัดการสองโรงเรียนหรือมากกว่าสองโรงเรียนที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้านหนึ่งหมู่เดียวกัน หรือตำบลหนึ่งตำบลเดียวกันได้

มาตรา 22 เงินที่จำต้องใช้จ่ายสำหรับการตั้งและดำรงอยู่แห่งโรงเรียนประจำบาลซึ่งประชาชนตั้งขึ้น เก็บจากประชาชนตามที่สมัครออกให้ เงินที่ประชาชนสมัครออกให้ นั้นเก็บด้วยวิธีต่อไปนี้

1. การจัดตั้งโรงเรียนให้ส่งค่านายอำเภอ นายอำเภอต้องรักษาเงินนั้นในความคุ้มครองของผู้ว่าราชการจังหวัดตามคำชี้แจงของกระทรวงศึกษาธิการ ด้วยเรื่องนั้นจนถึงเวลาที่ได้อนุญาตจากผู้ว่าราชการจังหวัดให้จัดตั้งโรงเรียน และได้ตั้งกรรมการจัดการแล้ว ตั้งแต่เวลานั้นให้นายอำเภอมอบเงินที่เก็บไว้ได้ ดังนั้นแก่สภากรรณการจัดการ

มาตรา 23 หน้าที่ของสภากรรณการจัดการมีดังนี้

1. เก็บเงินที่ประชาชนสมัครออกให้ทุกปี
2. ดูแลการเงินของโรงเรียน (ทั้งรายรับ รายจ่าย) ให้เรียบร้อย และปฏิบัติให้เป็นที่ยอมรับในการซื้อ ขาย เช่า ให้เช่าสมบัติของโรงเรียน
3. รักษาและดำรงโรงเรียนให้เป็นไปตามที่ควรจะเป็น กับจัดการสถานที่เรียน และเครื่องใช้ให้ควรแก่การ
4. ช่วยเหลือผู้ตรวจการของกระทรวงศึกษาธิการ สารวัดศึกษา และกรรมการศึกษา เมื่อต้องการให้ช่วยเหลือ

มาตรา 24 เมื่อประธานไม่สามารถจะดำรงโรงเรียนที่ตั้งขึ้นต่อไปด้วยเหตุผลอย่างใดๆ ก็ได้ สภากรรณการจัดการต้องแจ้งความต่อนายอำเภอ

ในเวลาเดียวกันนั้น สภากรรณการจัดการต้องตั้งผู้ชำระบัญชีคนหนึ่งหรือหลายคน ซึ่งนายอำเภอเห็นด้วยแล้ว จะเป็นผู้มีอำนาจชำระสะสางกิจการของโรงเรียนนั้น จัดการใช้หนี้สินและแบ่งทรัพย์สินสมบัติที่คงอยู่ให้แก่ผู้ที่ลงชื่อสมัครออกเงิน ให้ผู้ชำระบัญชีมีอำนาจบังคับให้ผู้ลงชื่อสมัครออกเงินที่ยังค้างอยู่ในเวลาที่สร้างโรงเรียนนั้นให้เสร็จสิ้น ทรัพย์สินสมบัติที่ยังคงมีอยู่ต้องแบ่งให้ผู้ลงชื่อสมัครออกเงินตามส่วนของเงินที่ได้ออกจริง ๆ แต่ผู้ที่ได้ส่วนแบ่งนั้นต้องเป็นผู้ที่ได้ออกเงินมาติดต่อกัน 3 ปี หรือถ้าโรงเรียนนั้นดำรงมาได้ไม่ถึง 3 ปี ก็ต้องเป็นผู้ที่ได้ออกเงินมาตั้งแต่แรกตั้ง

ผู้ชำระบัญชีต้องเป็นผู้จัดการใช้หนี้ เหตุฉะนั้น ถ้าทรัพย์สินสมบัติที่คงมีอยู่ของโรงเรียนปรากฏว่าไม่เพียงพอที่จะใช้หนี้สินของโรงเรียนให้เสร็จสิ้นได้ ให้ผู้ชำระบัญชีมีอำนาจที่จะเรียกส่วนที่ขาดนั้นจากผู้ลงชื่อสมัครออกเงินได้ แต่ถ้าให้ผู้ลงชื่อสมัครออกเงินนั้น ออกกันเป็นส่วนตามจำนวนเงินที่ได้ออกเงินครั้งหลังสุด

มาตรา 25 เมื่อการเป็นไปตามมาตรา 24 ให้กระทรวงศึกษาธิการมีสิทธิที่จะซื้อสมบัติที่เคลื่อนที่ได้ หรือที่เคลื่อนที่ไม่ได้ ซึ่งเป็นของโรงเรียน จากสภากรรณการจัดการก่อนผู้คนที่ขอซื้อ เว้นไว้เสียแต่ถ้ากระทรวงศึกษาธิการไม่ได้แจ้งความต่อสภากรรณการจัดการภายใน 3 เดือน นับตั้งแต่วันที่สภากรรณการได้แจ้งความ ให้ถือว่ากระทรวงศึกษาธิการสละสิทธิ

ถ้ากระทรวงศึกษาธิการจะซื้อการกำหนดราคา ให้ถึงถึงราคาที่สภากรรณการจัดการได้ซื้อมา และราคาของสมบัตินั้นในปัจจุบันประกอบกัน ถ้ามีการโต้แย้งด้วยเรื่องนี้ให้ร้องต่อศาลแห่งของจังหวัดที่โรงเรียนตั้งอยู่ ให้ศาลที่ว่านั้นมีอำนาจเป็นผู้ที่จะกำหนดราคาแห่งสมบัติ

มาตรา 26 โรงเรียนประชาบาลที่นายอำเภอตั้ง ให้นายอำเภอเป็นผู้จัดมีศึกษาธิการเป็นผู้ช่วยตามหน้าที่ นอกจากนั้นจะตั้งข้าราชการอื่น ๆ ในอำเภอนั้นเป็นผู้ช่วยในการปฏิบัติหน้าที่อีก

มาตรา 27 เงินที่จำเป็นต้องใช้จ่ายสำหรับการจัดตั้งและดำรงอยู่แห่งโรงเรียนประชาบาลซึ่งในนายอำเภอตั้ง ให้เก็บจากประชาชนในอำเภอเป็นรายปีเป็นศึกษาพลี

มาตรา 28 ชายฉกรรจ์ทุกคนอายุ 18 ถึง 60 ปี ต้องเสียศึกษาพลี ศึกษาพลีนี้ต้องไม่ต่ำกว่า 1 บาทและไม่เกินกว่า 3 บาท เก็บตามอัตราและเก็บภายในเวลาที่อุปราชหรือสมุหเทศาภิบาลจะกำหนดเป็นปี ๆ ไป ด้วยความเห็นชอบของกระทรวงศึกษาธิการบุคคลต่อไปนี้ได้ยกเว้นไม่ต้องเสียศึกษาพลี

1. ผู้ที่ทำการหาเลี้ยงชีพไม่ได้
2. ภิกษุ สามเณร บาทหลวง ครูสอนศาสนาคริสต์ และผู้สอนศาสนาอิสลาม ผู้สอนศาสนาอิสลามนั้นให้กำหนดในสุเหร่าแห่งหนึ่งไม่เกิน 3 คน
3. พลทหารบก พลทหารเรือ พลตำรวจภูธร และพลตำรวจนครบาลประจำการที่ต้องเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติ
4. ผู้ที่ในปีเดียวกันนั้นได้สมัครออกเงินให้ในการดำรงอยู่แห่งโรงเรียนประชาบาลในอำเภอเดียวกันแล้ว ยกเสียแต่ถ้าจำนวนเงินที่ออกไปแล้วนั้นน้อยกว่าศึกษาพลีที่ต้องเสีย จำต้องออกส่วนที่ยังขาดอยู่

มาตรา 29 หน้าที่ของนายอำเภอมีดังนี้

1. ในส่วนของโรงเรียนประจำบาลที่ประชาชนตั้งให้เป็นผู้ตรวจสอบดูว่า สภากรรมการจัดการได้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่หรือไม่
2. ในส่วนโรงเรียนประจำบาลให้เป็นผู้เก็บเงินทุกปี ดูแลการเงินศึกษาพลี (ทั้งรายรับรายจ่าย) ให้เรียบร้อยและปฏิบัติให้เป็นที่เหมาะสมในการซื้อ ขาย เช่า ให้เข้าสมบัติของโรงเรียนในความคุ้มครองของผู้นำราชการจังหวัดตามคำสั่งของกระทรวงศึกษาธิการ
3. รักษาและดำรงโรงเรียนให้เป็นตามสมควรจะเป็นกับจัดสถานที่และเครื่องใช้ให้สมควรแก่การ

มาตรา 30 ผู้นำราชการจังหวัดจัดตั้งกรรมการศึกษา อันประกอบด้วยบุคคลที่สมควรและมีผู้นับหน้าถือตาได้ เมื่อได้รับมอบอำนาจจากอุปราชหรือสมุหนายกสภาบาล หน้าที่ของกรรมการศึกษานั้นมีดังนี้

1. ในส่วนโรงเรียนประจำบาลที่ประชาชนตั้ง ให้เป็นผู้ตรวจตราดูแลงบประมาณ บัญชีเงินของโรงเรียนปีละครั้ง และตรวจสอบดูว่าโรงเรียนได้จัดตั้งอยู่หรืออย่างไร
2. ในส่วนโรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง ให้เป็นผู้ช่วยนายอำเภอหรือแบ่งเบาหน้าที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของนายอำเภอ เมื่อได้รับคำสั่งผู้นำราชการจังหวัดให้ทำดังนี้

มาตรา 31 กระทรวงศึกษาธิการอาจให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนประจำบาล เงินอุดหนุนดังนี้ กระทรวงศึกษาธิการจ่ายให้จากงบประมาณกระทรวงศึกษาธิการ แก่สภากรรมการจัดการหรือแก่นายอำเภอ แล้วแต่ประเภทโรงเรียน

มาตรา 32 สภากรรมการจัดการหรือนายอำเภอ แล้วแต่ประเภทโรงเรียนมีอำนาจที่จะรับทรัพย์สินสมบัติอย่างใด ๆ ที่เอกชนหรือคณะมอบให้ หรือมอบให้เป็นมรดกโดยพินัยกรรม เพื่อบำรุงโรงเรียน

มาตรา 33 โรงเรียนประจำบาลทั้งปวงอยู่ใต้ข้อบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ

มาตรา 34 โรงเรียนประจำบาลที่นายอำเภอตั้ง นายอำเภอมีอำนาจที่จะโอนเงินที่เก็บได้ในตำบลหนึ่ง ซึ่งจำนวนเงินที่เก็บจากศึกษาพลี ปรากฏว่าเหลือใช้สำหรับการดำรงอยู่แห่งโรงเรียนประจำบาลในตำบลนั้น ไปใช้เท่าที่จำเป็น สำหรับการดำรงอยู่แห่งโรงเรียนประจำบาลในอีกตำบลหนึ่งในท้องที่อำเภอเดียวกัน ซึ่งเงินที่เก็บได้ ปรากฏว่าไม่เพียงพอสำหรับการดำรงอยู่แห่งโรงเรียน การที่จะจัดตั้งนี้จะต้องเสนอผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อรับความเห็นชอบจัด

มาตรา 35 นายอำเภอมีอำนาจที่จะสั่งให้ส่งเด็กที่มีที่อยู่ในท้องที่ตำบลหนึ่ง หรืออำเภอหนึ่ง ไปยังโรงเรียนที่อยู่ในท้องที่อีกตำบลหนึ่ง หรืออำเภอหนึ่ง เมื่อปรากฏว่าเด็กที่อยู่ใกล้โรงเรียนที่ว่านั้นกว่าโรงเรียนอื่นในท้องที่ซึ่งเด็กมีที่อยู่ใน นายอำเภอจะกระทำดังนี้ต่อเมื่อบิดามารดา หรือผู้ปกครองของเด็กขอร้อง สภากรรมการจัดการ นายอำเภอ หรือกรรมการศึกษา ต้องจัดการทั้งปวงเพื่อใช้หนี้โรงเรียนที่ส่งเด็กไปนั้น ด้วยการตกลงคิดทดแทนกันระหว่างโรงเรียนที่เกี่ยวข้อง หรือด้วยการคิดค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไปในงบประมาณของโรงเรียนในท้องที่ที่เด็กมีถิ่นที่อยู่เพื่อให้แก่โรงเรียนที่ว่านั้น ถ้ามีการโต้แย้งเกิดขึ้นด้วยการใช้มาตรานี้ ให้ร้องต่อผู้ว่าราชการจังหวัด

มาตรา 36 ถ้ากรรมการจัดการไม่ปฏิบัติให้เพียงพอตามบทบัญญัตินี้ เมื่อได้อนุญาตให้จัดตั้งและจัดการโรงเรียนประจำบาลแล้ว ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดแจ้งความด้วยลายลักษณ์อักษรให้ทำตามภายในเวลาอันสมควร

ถ้าสภากรรมการจัดการ ไม่ทำตามดั่งนั้นไซ้ ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดถอนอนุญาตที่จะให้ตั้งและดำรงโรงเรียนประจำบาลต่อไป

ลักษณะที่ 4 โรงเรียนราษฎร์

มาตรา 37 การตั้ง การดำรงอยู่ และการจัดโรงเรียนราษฎร์ ให้อยู่ในความบังคับของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์

ลักษณะที่ 5 สารวัดศึกษา

มาตรา 38 ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดตั้งสารวัดศึกษาได้ และสารวัดศึกษาให้ได้รับเงินเดือนตามอัตราที่ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้กำหนด ตามความเห็นชอบของอุปราชหรือสมุหเทศาภิบาล

เงินเดือนสารวัดศึกษาที่ตั้งขึ้นสำหรับอำเภอใด ให้ใช้จากรายได้ประจำปีของโรงเรียนประชาบาลในอำเภอนั้น รายได้ดังนี้ได้แก่รายรับทั้งปวงของโรงเรียน

มาตรา 39 สารวัดศึกษามีหน้าที่ ที่จะสอบบัญชีเด็กเพื่อให้ทราบว่าเด็กได้เรียนอยู่ตามความต้องการแห่งแจ้งความของนายอำเภอหรือไม่

เมื่อบิดามารดาผู้ปกครองหรือเด็กไม่ปฏิบัติตามแจ้งความทว่านี้ ให้สารวัดศึกษาแจ้งความเป็นลายลักษณ์อักษร ให้ปฏิบัติตามภายในเวลาอันสมควร

สารวัดศึกษามีหน้าที่แจ้งความต่อบิดามารดาผู้ปกครองหรือเด็กเองด้วยลายลักษณ์อักษรให้ปฏิบัติให้เพียงพอตามบทบัญญัตินี้

ถ้าบิดามารดาผู้ปกครองหรือเด็กเองไม่ปฏิบัติตามแจ้งความตักเตือนของสารวัดศึกษา ให้สารวัดศึกษารายงานด้วยลายลักษณ์อักษรต่อนายอำเภอ

ลักษณะที่ 6 วิธีพิจารณาและการลงโทษ

มาตรา 40 ถ้าผู้ที่ต้องเสียเงินศึกษาตามที่บังคับไว้ หรือสภากรรณการจัดการที่ต้องเสียค่าเงินเดือนสารวัดศึกษา ไม่เสียให้ด้วยเหตุใด ๆ ก็ดี ให้นายอำเภอมีอำนาจที่จะเอาเงินจำนวนนั้นให้ได้ด้วยการยึดและขายทอดตลาดทรัพย์สินสมบัติของผู้นั้น หรือทรัพย์สินสมบัติของโรงเรียนประชาบาลที่เงินศึกษาหรือค่าเงินเดือนสารวัดศึกษาติดค้างแล้วแต่การจนเพียงพบกับจำนวนเงินที่ติดค้าง กับทั้งค่าใช้จ่ายกับการขายทอดตลาดนั้นด้วย

มาตรา 41 บิดามารดาหรือผู้ปกครองคนใด ได้รับแจ้งความของนายอำเภอให้ส่งเด็กเข้าโรงเรียนประถมศึกษาไม่ปฏิบัติตามแจ้งความนั้น ให้นายอำเภอแจ้งความแก่บิดามารดาหรือผู้ปกครองคนนั้นอีกครั้งหนึ่ง ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองคนนั้นยังขัดขืนไม่ทำตามคำชี้แจงของนายอำเภออยู่อีก ผู้นั้นมีความผิดฐานละทุโทษ

ถ้าผู้นั้นไม่มีข้อแก้คดีอันพึงฟังได้ ศาลคืออาญานั้นจึงบังคับเรียกประกันทันที
ให้ผู้นั้นสัญญาว่า ต่อไปนี้จะปฏิบัติให้เด็กคนนั้นได้เรียนอยู่ในโรงเรียน ให้กำหนด
จำนวนเงินค่าปรับเมื่อผิดทัณฑ์บท อย่างมากไม่เกิน 50 บาท

ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองที่ว่านั้นขัดขืนที่จะทำทัณฑ์บท หรือไม่มาประกันทำให้
ตามที่ศาลเห็นสมควรจะเรียก ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 50 บาท

มาตรา 42 ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองคนใดต้องโทษตามมาตรา 34 แล้วยังขัดขืนไม่ปฏิบัติ
ให้เด็กเล่าเรียนอยู่ในโรงเรียน ให้หมายเรียกไปยังศาลคืออาญาชั้นต้น และผู้นั้น
ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 10 วัน หรือปรับไม่เกิน 100 บาท หรือทั้งปรับทั้งจำ

มาตรา 43 บิดามารดาหรือผู้ปกครองคนใดที่เด็กของตนขาดโรงเรียนเกิน 30 วัน ให้นาย
อำเภอแจ้งความแก่บิดามารดาหรือผู้ปกครองผู้นั้นให้ปฏิบัติตามบทพระราชบัญญัติ
ถ้ายังขัดขืนไม่ปฏิบัติตาม คือปล่อยให้เด็กขาดอีก ระหว่างปีเดียวกันโดยไม่ได้รับ
อนุญาตหรือโดยปราศจากเหตุผลที่ฟังได้ผู้นั้นมีความผิดฐานละหุโทษ และอยู่ในฐาน
ที่จะต้องถูกกฎหมายเรียกไปยังศาลคืออาญาชั้นต้นตามที่บังคับไว้ และให้ผู้นั้นต้อง
โทษอย่างเดียวกันแต่ลดกึ่งหนึ่ง

มาตรา 44 ผู้ใช้เด็กทำงานคนใดจงใจขัดขวางต่อสารวัดศึกษา หรือนายอำเภอแล้ว แต่การ
ในการปฏิบัติหน้าที่หรือขัดขวางไม่ให้เด็กเรียนอยู่ในโรงเรียนด้วยการไม่ปฏิบัติตาม
แจ้งความของนายอำเภอ ผู้นั้นมีความผิดฐานละหุโทษและให้ปรับไม่เกิน 50 บาท

มาตรา 45 ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองคนใดแสดงให้ศาลอาญาชั้นต้นเห็นเพียงพอว่าได้ใช้ความ
พยายามอันควรทุกอย่างที่จะให้เด็กได้ไปเรียนอยู่ในโรงเรียน ศาลจะปล่อยบิดา
มารดาหรือผู้ปกครองคนนั้นให้พ้นโทษ แต่ว่าอาจจะตัดสินให้ส่งเด็กไปไว้ในโรงเรียน
ฝึกอาชีพมีกำหนดเวลาตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 46 ผู้ใดขัดขวางต่อนายอำเภอหรือผู้ชำระบัญชีที่ได้ตั้งให้ชำระสะสางกิจการของโรงเรียน
ประจำบาลในการปฏิบัติหน้าที่ ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 50 บาท

มาตรา 47 ครูใหญ่โรงเรียนราษฎร์ไม่ใช้สมุดบันทึก และทำให้ทันเวลาตามที่บังคับไว้ในมาตรา 9
ผู้นั้นมีความผิดต้องโทษปรับไม่เกิน 50 บาท

มาตรา 48 ผู้ใดจงใจขัดขวางต่อผู้ตรวจการตามมาตรา 14 หรือนายอำเภอ หรือผู้ชำระบัญชีที่ได้ตั้งให้ชำระสะสางกิจการของโรงเรียนประชาบาลในการปฏิบัติหน้าที่ ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 50 บาท

มาตรา 49 การฟ้องเอาโทษผู้กระทำผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานอัยการฝ่ายเดียว

ลักษณะที่ 7 ข้อความเบ็ดเตล็ด

มาตรา 50 โรงเรียนประชาบาลที่ประชาชนตั้ง ซึ่งมีอยู่แล้วในเวลาใช้พระราชบัญญัตินี้ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามที่บังคับไว้ในป็นหนึ่ง นับแต่วันที่ใช้พระราชบัญญัติเกี่ยวแก่ข้อนี้ผู้ลงชื่อสมัครออกเงินซึ่งมีสิทธิที่จะเลือกตั้งกรรมการจัดการและยื่นคำร้องต่อผู้ว่าราชการจังหวัด เมื่อได้รับอนุญาตจากผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว เงินที่เก็บไว้ได้สำหรับการนี้ทั้งสิ้น จะได้มอบให้สภากรรณการจัดการ

มาตรา 51 สำหรับดำเนินการตามพระราชบัญญัตินี้ในกรุงเทพมหานคร ให้ถือว่าเสนาบดีกระทรวงนครบาลเป็นผู้ทำหน้าที่ตามมาตราต่าง ๆ ข้างบนนี้ ซึ่งตกอยู่แก่อุปราชหรือสมุหนเทศาภิบาลและนครจังหวัด หรืออธิบดีกรมพระนครบาลเป็นผู้ทำหน้าที่ ซึ่งตกอยู่แก่ผู้ว่าราชการจังหวัด แล้วแต่ระเบียบการปกครองท้องที่ในกรุงเทพมหานคร

มาตรา 52 เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ มีอำนาจที่จะออกกฎเสนาบดีเพื่อดำเนินการให้เป็นไปโดยเรียบร้อยตามพระราชบัญญัตินี้ กฎเสนาบดีเมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้วให้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของพระราชบัญญัตินี้

พระราชบัญญัตินี้ตราไว้ ณ วันที่ 1 กันยายน พุทธศักราช 2464

ภาคผนวก ข

พระราชบัญญัติประถมศึกษาแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2473¹

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า
บัดนี้สมควรที่จะพระราชทานพระมหากรุณาแก่อาณาประชาราษฎร์ มิให้ต้องเสียเงินศึกษาพลีตามพระ
ราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้น
ไว้โดยบทมาตราดังต่อไปนี้

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า พระราชบัญญัติประถมศึกษาแก้ไขเพิ่มเติม
พุทธศักราช 2473

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ขึ้นตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

มาตรา 3 ให้ยกเลิกความในมาตรา 27 มาตรา 28 และมาตรา 34 แห่งพระราชบัญญัติ
ประถมศึกษา พุทธศักราช 2464

มาตรา 4 ให้เติมความว่า "หรือด้วยเงินรัฐบาลออกช่วยการประถมศึกษา" ต่อท้ายความ
ว่า "ทุนทรัพย์ของประชาชนที่เวลานั้น" ในวรรค 4 แห่งมาตรา 3 ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา
พุทธศักราช 2464

มาตรา 5 ให้ตัดคำว่า "เก็บเงินทุกปีตามมาตรา 27" ออกจากบัญญัติในมาตรา 29
วรรค ๒. แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา 2464

มาตรา 6 ให้ตัดคำว่า "หรืออัตราเงินที่ต้องเสียตามที่บังคับไว้ในมาตรา 27" ออกจาก
บทบัญญัติในมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464

มาตรา 7 ให้ตัดความตั้งแต่คำว่า "รายได้ดังนี้ได้แก่" จนถึงคำว่า "ตามส่วนของรายได้"
ในวรรค 2 แห่งมาตรา 38 ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464

ประกาศมา ณ วันที่ 4 กรกฎาคม พุทธศักราช 2473

¹กรมศิลปากร. เอกสาร ศ.2/4. ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษากรุงเทพฯ และ
เรื่องแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติประถมศึกษา 2464. 9 มกราคม 2468 - 12 พฤษภาคม 2474.

ภาคผนวก ค

จังหวัดต่าง ๆ ของแต่ละมณฑล ระหว่าง พ.ศ.2464-2472

มณฑล	จังหวัด
อุษุธรยา	อุษุธรยา ลำปาง ลพบุรี พรหมบุรี สระบุรี
ปราจิณบุรี	ปราจิณบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก พนมสารคาม
นครชัยศรี	นครชัยศรี สมุทรสาคร สุพรรณบุรี
นครศรีธรรมราช	สงขลา นครศรีธรรมราช พัทลุง
สุราษฎร์ธานี	ไชยา กาญจนดิษฐ์ หลังสวน ชุมพร
นครราชสีมา	นครราชสีมา บุรีรัมย์ ชัยภูมิ
ร้อยเอ็ด	ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ มหาสารคาม
มหาสารคาม	ลำปาง น่าน แพร่
ภูเก็ດ	ภูเก็ต กระบี่ พังงา ระนอง ตะกั่วป่า ตรัง
จันทบุรี	จันทบุรี ระยอง ตราด
อุดรธานี	อุดรธานี ขอนแก่น เลย นครพนม หนองคาย สกลนคร
นครสวรรค์	นครสวรรค์ ชัยนาท กำแพงเพชร มโนรมย์ พยุหะคีรี แสนบุรี ตาก อุทัยธานี
อุบลราชธานี	อุบลราชธานี อุบลรัตน์ ศรีสะเกษ สุรินทร์
พิษณุโลก	พิษณุโลก พิจิตร พิจิตร สุโขทัย สุพรรณบุรี
พาสัน	เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน แม่ฮ่องสอน
ราชบุรี	ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี ปราจีนบุรี สมุทรสงคราม
ปัตตานี	ปัตตานี หนองจิก รามัน ระแงะ สายบุรี ยะลา ยะหริ่ง
กรุงเทพฯ	พระนคร ธนบุรี ปทุมธานี นครเขื่อนขันธ์สมุทรปราการ นนทบุรี

๖. ความหมาย

ประวัติย่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เกิดเมื่อวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2410 เป็นโอรสใหญ่ในพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นปราบปรปักษ์ ในสมัยเยาว์วัยเรียนหนังสือกับหม่อมเจ้าหญิงปุก ซึ่งเป็นอา ต่อมาได้เข้าศึกษาในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจึงเข้ารับราชการในกระทรวงธรรมการ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2435 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสโปรดเกล้าฯ ให้ไปรับราชการ ณ กระทรวงมหาดไทย จึงได้ย้ายหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ไปเป็นเลขานุการประจำพระองค์ และเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระมนตรียุทธศาสตร์

พ.ศ. 2436 พระบาทสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) เสด็จไปศึกษาวิชาการ ณ ประเทศยุโรป พระมนตรียุทธศาสตร์จึงตามเสด็จไปเป็นพระอภิบาล และต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

พ.ศ. 2442 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์กลับมารับราชการในกรุงเทพฯ เป็นอธิบดีโรงเรียนมหาดเล็กหลวง และในปี พ.ศ. 2445 ได้ย้ายไปเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการและปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ

พ.ศ. 2454 เจ้าพระยาวิเทศวิศิษฐโยธินเสนาบดีกระทรวงธรรมการลาออกจากตำแหน่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีและเป็นเสนาบดีในเวลาต่อมา

พ.ศ. 2456 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ซึ่งท่านได้รับราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการจนถึง พ.ศ. 2458 จึงกราบถวายบังคมลาออก และถึงอสัญกรรมเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459

ภาคผนวก จ

ประวัติย่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นบุตรพระยาไชยสุรินทร์ (เจียม เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เกิดเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2419) เริ่มเรียนหนังสือไทยจากโรงเรียนศาลาวัดไถ่บ้าน คือโรงเรียนวัดบพิตรนิมิต สอบไล่ได้ชั้น 5 ภาษาอังกฤษตามหลักสูตร แล้วสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครูจากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ออกรับราชการในกรมศึกษาธิการ เมื่อพ.ศ.2435 ต่อมา พ.ศ.2437 ได้เป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์

พ.ศ.2439 กระทรวงธรรมการส่งไปศึกษาวิชาครูเพิ่มเติมที่วิทยาลัย Borough Road College ณ ประเทศอังกฤษ และถูกเรียกตัวกลับ พ.ศ.2441 ในระหว่างที่เดินทางกลับประเทศไทยนี้ได้แวะดูการศึกษาของประเทศอินเดียด้วย และได้เข้ารับราชการเป็นครูในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์

พ.ศ.2443 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงไพศาลศิลปศาสตร์มีหน้าที่เป็นผู้ช่วยหัวหน้ากองตรวจกรมศึกษาธิการ และสอนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ด้วย

พ.ศ.2454 เป็นผู้รั้งตำแหน่งปลัดทูลฉลอง กระทรวงธรรมการ

พ.ศ.2455 เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ

พ.ศ.2456 ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

พ.ศ.2457 เป็นผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน

พ.ศ.2459 เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ

พ.ศ.2460 ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ถึงอสัญกรรม เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2485

ภาคผนวก จ

ชีวประวัติของพระองค์เจ้าธานีนิวัติ (พ.ศ. 2428 - 2517)¹

- พระนาม หม่อมเจ้าธานีนิวัติ ทรงได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม สถาปนาพระอิสริยยศสองครั้ง ครั้งแรกในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2465 เป็นพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัติ และครั้งที่สองในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2493 เป็นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร
- ประสูติ วันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2428
- พระบิดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา (พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต)
- พระมารดา หม่อมเอม
- การศึกษา พ.ศ. 2433-2440 ศึกษาในพระบรมราชวังมีคุณฮ่าเป็นครูสอน
- พ.ศ. 2441 ศึกษาในวัดบวรนิเวศวิหาร
- พ.ศ. 2442 ศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาที่รอตดิงตันในประเทศอังกฤษ
- พ.ศ. 2444-2446 ศึกษาในโรงเรียนรักบี้ ระดับมัธยมศึกษา
- พ.ศ. 2447-2451 ศึกษาในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด จนได้รับปริญญา B.A. เกียรตินิยม อันดับ 2

¹นิรมล คีรธสาร สวัสดิบุตร. แนวคิดทางการศึกษาของบุคคลสำคัญของไทยในรอบสองร้อยปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ : พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. 2526. หน้า 6-24.

- รับราชการ พ.ศ.2452 ดำรงตำแหน่งเวรพิเศษ และเลขานุการเจ้ากรมพลำกั้ง และข้าหลวง
มหาดไทยมณฑลกรุงเก่า
- พ.ศ.2453 ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมราชเลขานุการ.
- พ.ศ.2456-2461 ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยราชเลขานุการ, ราชเลขานุการฝ่ายต่างประเทศ
อีกตำแหน่งหนึ่ง
- พ.ศ.2469 ผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ
- พ.ศ.2470-2475 ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ
- พ.ศ.2475-2490 วังราชการ
- พ.ศ.2490-2492 ดำรงตำแหน่งอภิรัฐมนตรี
- พ.ศ.2492-2494 ประธานองคมนตรี (ครั้งที่ 1)
- พ.ศ.2495-2506 ประธานองคมนตรี (ครั้งที่ 2)
- สิ้นพระชนม์ วันที่ 8 กันยายน พ.ศ.2517

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นางสาวกิตติยา	ชื่อสกุล กิ่งพุทธรพงษ์
วันที่เกิด	3 พฤษภาคม พ.ศ.2511
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ในปัจจุบัน	11/1 หมู่ 8 ต.จอมทอง อ.บางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร โทรศัพท์ 4152653, 01-9253413
ประวัติการศึกษา	พ.ศ.2530 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนรัตนโกสินทร์ สมโภชบางขุนเทียน พ.ศ.2532 ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศ.บ.) จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ.2537 การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) จากมหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร